

UNIVERZITA KARLOVA v PRAZE

Pedagogická fakulta
Katedra primární pedagogiky

**Rozpracování vzdělávací oblasti
Člověk a jeho svět
v Rámcovém vzdělávacím programu**

Autorka diplomové práce: PhDr. Jana Součková

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Jaroslava Kalbáčová

Obor: učitelství pro 1.st. ZŠ

Typ studia: kombinované

Datum ukončení: listopad 2006

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze, dne 20. 11. 2006

PhDr. Jana Součková

Obsah:

1. Úvod	s. 2
2. Přiblížení rámcového vzdělávacího programu.....	s. 5
3. Témata RVP.....	s. 8
4. Konkretizace pro vzdělávací oblast <i>Člověk a jeho svět</i>	s. 14
5. K očekávaným výstupům vzdělávacího oboru <i>Člověk a jeho svět</i>	s. 18
6. Průřez běžně dostupnými učebnicemi s akreditací MŠMT	s. 34
7. Zásady vytváření projektu.....	s. 70
8. Konkrétní realizace jednotlivých projektů.....	s. 73
Mozartovy trylky (příspěvek k výročí Mozartova narození).....	s. 73
Jak se žilo v meziválečném Československu.....	s. 75
Projekt s pracovními listy: Pravěk v Národním muzeu.....	s. 80
Staré pověsti české – skupinová práce.....	s. 82
Projekt Pravěk v našich zemích, lovci mamutů.....	s. 86
9. Závěrečné shrnutí.....	s. 90
10. Použitá literatura.....	s. 91
11. Přílohy: Ukázky dětských prací a fotodokumentace průběhu projektového vyučování	

1. Úvod

V letošním roce vstupuje na většině základních škol do praxe nový *Rámcový vzdělávací program*, který má nahradit dosavadní způsoby výuky. Je založen na moderním přístupu k žákovi, dává mu větší prostor pro aktivní přístup k učení, učí ho diskusi a zdravému sebevědomí. Rovněž vede žáky k toleranci a ohleduplnosti k odlišnostem druhých lidí i ke kulturním rozdílům. Učitel a žáci společně vytvářejí a budují vzájemné porozumění a z jejich spolupráce se postupně konstruuje sociální život třídy.¹

Důležitou součástí školní komunikace je diskuse, děti se učí neskákat si vzájemně do řeči, i naslouchat a nevést monolog. Nejen žáci, ale i učitel si musí uvědomit, že se účastníci střídají a dávají si navzájem stejně velký prostor pro vyjádření myšlenek.² Diskuse totiž představuje celkový partnerský přístup mezi učitelem a třídou, neboť učení je dvousměrný proces. Není to jen učitelův výklad, který si žáci více či méně úspěšně zapamatovávají, ale i zpětná vazba. A zde je důležité si uvědomit, že pokud žák nemá možnost klást učiteli otázky nutné k vyřešení nejasnosti, nemá ani učitel zpětnou vazbu nakolik mu žák rozumí.³ Jestliže žák ví, že se může na učitele obrátit bez obav s otázkou, je to důležité pro jeho rozvoj i z důvodu růstu jeho zdravého sebevědomí. Sebedůvěra dítěte roste, jestliže získá pocit, že je za něco samo zodpovědné. „Jestliže dítě vnímá, že mu nikdo neporučníkuje, je ochotno naslouchat... za těchto podmínek s ním lze hovořit o kompromisech, diskutovat o výhodách a nedostatcích jeho plánu, sdělovat mu vlastní potřeby a pocity.“⁴

---

¹ Gavora, s. 28

² Gavora, s. 53

³ Petty, s. 34

⁴ Holms, s. 41

Diskuse mezi žáky a učitelem v sobě nese rovněž předpoklad vzájemné úcty a důvěry. Na tomto místě bych chtěla uvést několik zásad, na které bychom my, učitelé, neměli zapomínat: vůči žákům si máme zachovávat neegoistickou a nesentimentální přízeň, musíme být trpěliví a zachovávat si duševní bdělost, tj. svěžest, živost ducha, nebyť nudní, a musíme být schopni vcítit se do jejich problémů.⁵ Brezinka zde varuje i před „nemocemi z povolání“, jako je malichernost, pedantství, šťouralství, sklon k urážlivosti, panovačnost, duchovní úzkoprsost, upovídánost, pohodlnost. Tyto nároky jsou dost vysoké, ale myslím, že všichni usilujeme o to, abychom se takovýmito zásadám co nejvíce přiblížili. Právě v oblasti živého a ne nudného přístupu k výuce nám může pomoci i právě zaváděný *Rámcově vzdělávací program* i s jeho metodami.

V této diplomové práci se snažím odpovědět na otázku, jak vidím uplatnění zásad RVP ve své pedagogické praxi za současných podmínek a při použití stávajících učebních materiálů. Podávám zde proto stručný přehled učebnic s akreditací MŠMT, s nimiž se nyní ve školách pracuje a které byly pochopitelně napsány i vydány dříve, než byl vytvořen RVP. V přehledu uvádím učebnice vzdělávacích programů *základní škola*, *obecná škola* i *národní škola*. Obsah předmětů prvouka i vlastivěda se u jednotlivých koncepcí příliš neliší a všechny zhruba odpovídají i RVP.

Další oblastí, kterou zde stručně zmiňuji, jsou metody práce, které RVP doporučuje. Jednou z nich je již delší dobu osvědčená metoda projektu. Projekt je vlastně problém, který před dítě postavíme. Je to jakási obtíž, s níž se má vyrovnat, vyřešit ji, a tím si osvojit určitou část učiva. K výsledku se dopracovává samo tím, že řeší řadu dalších dílčích problémů, jejichž zvládnutí je předpokladem k vyřešení

---

⁵ Brezinka, s. 164 - 5

problému základního.⁶ Je potřeba si uvědomit zásadu, že dítě potřebuje samo hledat, tvořit, řešit a nacházet souvislosti. Jen tak se naučí vyvozovat samostatně závěry. Oč je silnější náš prožitek při individuálním poznávání, o to trvalejší a hlubší je jeho kvalita.⁷ Projekt dítě motivuje, protože je pro něj výzvou k vyřešení úkolu. Projektová metoda respektuje individuální schopnosti dítěte, které tak může úkol zvládnout, být za něj oceněno, což ho vybízí k řešení dalších úkolů.⁸

Těžiště své diplomové práce spatřuji v několika příkladech projektového vyučování, které zde uvádím. V příloze pak přikládám ukázky dětských prací vytvořených v rámci těchto projektů a ukázky fotodokumentace z jejich realizace. V projektech, které uvádím jako příklad své práce s dětmi, se zaměřuji na práci především s historickou tematikou, avšak metody, které v nich uplatňuji, považuji za obecné, použitelné i pro jiné oblasti.

---

⁶ Valenta, Pohledy, s. 5

⁷ Kašová, s. 9

⁸ Petty, s. 41

2. Přiblížení Rámcového vzdělávacího programu

Dlouhodobá snaha Ministerstva školství i dalších pedagogických pracovníků o modernizaci a reformu našeho školství vyústila v roce 2005 ve vznik *Rámcového vzdělávacího programu*. Tento projekt pojímá nově dosavadní předměty vyučované na našich základních a středních školách, vidí je v širších souvislostech a vztazích, než byly dosud doporučované mezipředmětové vztahy.

Dosud převládala frontální výuka, kdy žákům nebyl umožněn dostatečný prostor aktivně se podílet na vyučování. Převládalo ono léta kritizované „biflování“. Zde bych ale trochu odbočila, protože může dojít ke známému vylití vaničky i s dítětem: jsou a stále zůstanou části učební látky, kterou se děti budou muset naučit z paměti: slovíčka v cizím jazyce, odborné termíny, názvy chemických prvků, apod. Takovéto základní stavební kameny všeobecných znalostí, které zprostředkovává žákům základní škola, se musí děti naučit, zažít. Zde se již dostáváme ke dvěma pólům výuky. Jednak je to naučit se, co který termín znamená, a zde bychom mohli mluvit o „biflování“, a jednak termín zažít, přijmout ho plnohodnotně do svého slovníku, přirozeně a adekvátně ho začít používat. Zde už nemluvíme o „biflování“. Takovéto přijetí termínu nebo slovíčka za své vychází z výstupů a metod, které přináší RVP.

Další nedostatek, který by měl RVP odstranit, spočíval v tom, že témata se v některých předmětech, hlavně na druhém stupni v různých předmětech opakovala, dublovala, což v dětech vyvolávalo pocit nudy („to jsme se už učili“), a na druhou stranu vinou oddělenosti jednotlivých vyučovacích předmětů, jejich atomizací a často nedostatečnou ochotou jednotlivých učitelů spolupracovat unikaly

žákům souvislosti, nevytvářela se mozaika vědomostí a vztahů, nevznikal celistvý pohled na svět.

Tyto problémy by měl *Rámcový vzdělávací program* odstranit. Vznikem bloků by se mělo prohloubit propojení předmětů mezi sebou tak, aby děti během studia získaly celistvý pohled na svět okolo sebe a na prostředí, do kterého jednou vstoupí jako samostatní jedinci v pracovním a podnikatelském prostředí.

Jednu připomínku mám k propojení předmětů ukazujících člověka a svět nebo společnost. Tyto předměty tvoří jednu vzdělávací oblast. Je to správné, ale chybí mi propojení především na estetické předměty. Lidská estetika, tj. hudba, výtvarné umění, ale i literatura, jsou součástí lidské společnosti, lidé jimi projevují svůj pohled na svět, který velmi úzce odráží celkovou náladu ve společnosti, jsou jakýmsi zrcadlem společnosti. Jak mají děti pochopit minulost, ale i současnost, jestliže není propojen pohled na společnost (oblast *Člověk a svět, Člověk a společnost*) s dobovými estetickými projevy? Na druhou stranu děti sice pochopí notový záznam a tempa, ale nepochopí Mozartovu, Janáčkovu ani Dvořákovu hudbu bez dobových souvislostí. (nepochází odtud také nechuť minimálně třetí generace k tzv. vážné hudbě? Kdo k ní našel vztah ve škole, bez domácího zázemí?) Totéž se týká i výtvarného umění. Sama jsem narazila na neochotu ke spolupráci mezi vlastivědou a dějepisem na jedné straně a estetickými předměty, tj. výtvarnou výchovou a hudební výchovou na straně druhé. Kolegové jednoduše odmítli spolupracovat s tím, že o dějinách hudby, potažmo výtvarného umění vědí málo. Domnívám se, že je to chyba, že každý z nás by si měl udržovat a rozšiřovat své obzory, sledovat kulturní scénu a vnitřně zpracované poznatky umět předávat v přiměřené podobě svým žákům.

Další mezipředmětové propojení, a to i v rámci RVP, mi chybí v oblasti společenských a přírodních věd.

Celá učební látka zůstává co do obsahu stejná, nemění se ani rozsah konkrétních informací, které se mají děti naučit. Nové je, jak jednotlivé školy využijí možností, které se jim nyní otvírají. A to jednak ve vytvoření vlastních školních vzdělávacích programů, tedy určitých osnov závazných pro danou školu, jednak ve využití nových výukových metod a přístupů k práci s dětmi.

Každá škola má hodně volnosti ve vytváření svých programů, ale zároveň je každá limitována učebnicemi, které má k dispozici, protože jednak nemá na nákup všech nových učebnic, jednak učebnice vycházející z nových programů nejsou na trhu. Proto se jednotlivé školní programy tvoří z toho, co je k dispozici. Osobně pevně doufám, že až bude dostatek učebnic umožňujících tvořivý přístup k výuce, bude možno školní vzdělávací programy dále upravit.

3. Témata Rámcového vzdělávacího programu

Rámcový vzdělávací program rozděluje učební látku základních a středních škol do několika oblastí. Obecně lze říci, že na oblast jazykovou, společenskou, přírodovědnou, matematickou a estetickou. Oblasti pro první stupeň základních škol jsou *Jazyk a jazyková komunikace*, kam patří český jazyk a literatura a cizí jazyk, dále *Matematika a její aplikace*, *Informační a komunikační technologie*, *Člověk a jeho svět*, *Umění a kultura*, tj. hudební a výtvarná výchova, *Člověk a zdraví* a *Člověk a svět práce*. Pro šestý až devátý ročník jsou to *Jazyk a jazyková komunikace*, *Matematika a její aplikace*, *Informační a komunikační technologie*, *Člověk a společnost*, kam patří dějepis a výchova k občanství, *Člověk a příroda*, kam patří fyzika, chemie, přírodopis a zeměpis, *Umění a kultura*, dále *Člověk a zdraví* a *Člověk a svět práce*.

Rozdělení látky v rámci těchto oblastí je závislé na školním vzdělávacím programu jednotlivé školy. Rovněž v rámci bloků je stanovena hodinová dotace na oblast jako celek, rozdělení hodinových dotací mezi jednotlivé předměty je opět v kompetenci školy. Rámcový vzdělávací program tvoří základní páteř nové strategie vyučování. Nevytváří však žádné konkrétní osnovy, jejich vytváření leží na samotných školách. Změnu učebních plánů řeší jen komplexně. Jednotlivé školy si proto vytvářejí vlastní *výchovné a vzdělávací strategie* a *výchovné a vzdělávací strategie* jednotlivých *vyučovacích předmětů*. Takto rozpracované učební osnovy se stávají na úrovni ŠVP (Školního vzdělávacího programu) pro školy závaznými.⁹

Důležité jsou v konečné fázi výstupy, které zhodnocují úspěšnost žáka při odchodu na vyšší stupeň školy, tj. žák je podle nich

---

⁹ RVP, s. 18

hodnocen, přechází-li na víceleté gymnázium po pátém nebo sedmém ročníku nebo jsou podle nich hodnoceni všichni žáci, kteří ukončili povinných devět let základní školní docházky. U těchto žáků pak není rozdíl, odcházejí-li na střední školy nebo do učebního oboru nebo, pokud opakovali ročník, pokračují na základní škole ještě desátým rokem, aby ukončili své základní vzdělání.

K dosažení *klíčových kompetencí* tedy vedou „...výstupy, které mají činnostní povahu, jsou prakticky zaměřené, využitelné v běžném životě a ověřitelné. Vymezují předpokládanou způsobilost využívat osvojené učivo v praktických situacích v běžném životě. RVP ZV stanovuje očekávané výstupy na konci 3. ročníku (1. období) jako orientační (nezávazné) na konci 5. ročníku (2. období) a 9. ročníku jako závazné.“¹⁰

Výstupy hodnotí žáka zhruba z těchto hledisek, tzv. *Klíčových kompetencí*.

V první řadě jsou to kompetence komunikativní:

Žák formuluje a vyjadřuje své myšlenky a názory, vyjadřuje se kultivovaně.

Naslouchá promluvám jiných, rozumí jim, zapojuje se do diskuse, obhájí svůj názor, argumentuje.

Rozumí různým typům textů, záznamům, ilustracím, umí je prakticky využít.

Využívá komunikační a informační prostředky ke komunikaci se světem.

Využívá získané komunikativní dovednosti k vytváření mezilidských vztahů.

---

¹⁰ RVP, s. 18

Další kompetence se týkají učení:

Žák umí vyhledávat a třídit a propojovat informace používat je v praktickém životě.

Vybírá a užívá pro učení vhodné metody, chce dále i celoživotně studovat.

Samostatně pozoruje a experimentuje, umí výsledky zhodnotit a vyvodit z nich závěr.

Využívá obecně známé termíny a symboly uvádí věci do souvislosti, propojuje poznatky z různých oblastí a na základě toho si vytváří úplný pohled na svět.

Poznává smysl a cíl učení, má pozitivní vztah k učení, umí posoudit vlastní pokrok.

Kompetence, které se vztahují k řešení problémů jsou následující:

Žák si všímá situací ve škole i mimo ni, rozpozná problém, přemýšlí o jeho řešení.

Hledá nutné informace vhodné k řešení problémů.

Nenechá se zviklat případným nezdarem.

Samostatně řeší problémy, prakticky si ověřuje správnost řešení problémů.

Sleduje svá zlepšení.

Kriticky myslí, činí uvážlivá rozhodnutí.

Výsledky svých činí kriticky hodnotí.

Výčet pokračuje sociálními a personálními kompetencemi, které jsou tyto:

Žák účinně pracuje ve skupině, podílí se spolu s pedagogy na utváření pravidel práce.

Podílí se na utváření příjemné pracovní atmosféry, přispívá k dobrým vztahům, nabízí pomoc a v případě potřeby o ni i požádá, přispívá k diskusi v malé skupině i celé třídě.

Respektuje odlišná hlediska, přijímá poučení z toho, co si druzí myslí, říkají.

Vytváří si pozitivní představu o sobě samém, posiluje sebedůvěru.

Ovládá a řídí své jednání, aby dosáhl pocitu sebeuspokojení a sebeúcty.¹¹

K rozvíjení klíčových kompetencí se začínají objevovat první metodické pomůcky, které by měly učitelům pomoci při práci. Na jednu z nich bych na tomto místě chtěla upozornit.¹²

S výstupy úzce souvisí *průřezová témata*, která propojují jednotlivé bloky a výukové okruhy mezi sebou. Jsou to osobnostní a sociální výchova, výchova demokratického občana, výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, multikulturální výchova, enviromentální výchova a mediální výchova.¹³

Ke splnění těchto kompetencí vedou metody vyučování, které by měly rozšířit škálu vyučovacích metod na našich školách. Zde bych uvedla některé z nich.

Projektové vyučování – projekty krátkodobé, dlouhodobé, s domácí přípravou, bez domácí přípravy, připravené učitelem nebo žáci zvolí téma.¹⁴

---

¹¹ RVP, s. 6-9

¹² Nápadník pro rozvoj klíčových kompetencí, Společnost SCIO

¹³ Průřezovým tématům a jejich uplatnění v *Lidé a svět* či *Člověk a společnost* se věnuji dále na s. 67 - 68

¹⁴ O této metodě podrobněji dále

Epochové vyučování – jedna věc se učí ve všech předmětech, píše se epochový sešit, v každém předmětu se připojí k tématu něco nového.

Pracovní smlouva – učitel a žák vytvoří smlouvu o zpracování projektu.

Volné psaní – dítě píše, co ho potkalo např. o víkendu, děti si mohou to pak vzájemně čtou nebo se listy papíru rozvěsí po třídě, školní chodbě a podobně.

Metoda školní tiskárny – např. výlet – děti píší samy letáčky.

Metoda školní korespondence – ručně psané dopisy – škola škole, třída třídě, je to určitá obdoba školní tiskárny.

Skupinová práce – tvoření skupiny, nemusí pracovat všichni, způsoby hodnocení mohou být různé, různé jsou i postupy, např. papír se posílá po skupinách, skupiny se mohou měnit atd.

Metoda šesti klobouků – kritické psaní, rozdělení klobouků, modrý klobouk = fantastové „nasad'te všichni černý klobouk“, slouží v kratším časovém horizontu, kupř. jedné vyučovací hodiny.

Čtení s porozuměním – vzájemné učení, každý čte jeden odstavec a ostatní informuje o přečteném (poté možno napsat test).

Brainsforming – presentace a selekce nápadů.

Komunikační metody – mluví ten, kdo má v ruce předmět. Výborný způsob, jak naučit děti diskutovat a vzájemně si naslouchat.

Hry - dramatické metody – role se simulují situace ze života.

Nedokončený příběh – příběh se domýšlí, dopisuje.

Myšlenková mapa – jedná se o zachycování, záznam asociací, které nás napadnou v souvislosti s nějakým slovem, pojmem. Zaznamenáváme je buď na veliký papír ve skupině nebo na tabuli. (např. „energie“ – zachytí se asociace -Temelín, uhlí).¹⁵

---

¹⁵ Národní institut pro další vzdělávání, www.kritickémysleni.cz

Metoda 4 rohů – V místnosti jsou v rozích nebo na zdi, na stole atd. různé úkoly, které si žáci sami vyberou a rozdělí podle svých zájmů a vytvoří prezentace.¹⁶

---

¹⁶ Při aplikaci těchto metod mohou používat žáci i učitelé jednoduché smluvené symboly, tzv. inzertznačky:

V znám, + souhlasím, - nesouhlasím, ? nerozumím, složitě, ! to mě překvapilo

4. Konkretizace pro vzdělávací oblast *Člověk a jeho svět*

Člověk a jeho svět má v rámci RVP zcela specifické postavení. Je totiž jedinou oblastí, která je určena pouze pro první stupeň základních škol. V zásadě odpovídá dřívější prvouce, pro druhou fázi pak přírodovědě a vlastivědě. „Tato komplexní oblast vymezuje vzdělávací obsah týkající se člověka, rodiny, společnosti, vlasti, přírody, kultury, techniky, zdraví a dalších témat. Uplatňuje pohled do historie i současnosti a směřuje k dovednostem pro praktický život. Svým široce pojatým syntetickým (integrovaným) obsahem spoluvytváří povinné základní vzdělávání na 1. stupni.“¹⁷ Navazuje na zkušenosti a dovednosti dětí získané jednak již v předškolním věku ve školce, jednak v rodině. Děti se seznamují s místem, kde bydlí, se svým nejbližším okolím, s cestou do školy, s jejími možnými nebezpečími, důraz je kladen i na dopravní výchovu. Děti se učí rozlišit blízké i vzdálenější okolí, začlenění místa bydliště do širšího kontextu obce, kraje, sledují a umějí popsat změny ve svém nejbližším okolí. Od blízkého okolí, znalostech o obci se postupně přechází ke celé zemi, rozvíjí se vztah k národu i k vlasti.

Další oblastí je *Lidé kolem nás*. Je to téma dá se říci socializace dítěte, které si postupně upevňuje základy vhodného chování, jednání, učí se toleranci a solidaritě ve skupině, učí se pomáhat druhým. Žáci se seznamují se základními právy a povinnostmi, poznávají základní pojmy kultury, ale i problémy, které se týkají jednotlivců i celých skupin včetně problémů globálních okruhů, má za úkol pomáhat vychovávat občana demokratického společenství.

---

¹⁷ RVP, s. 37

Třetí částí vzdělávací oblasti *Člověk a jeho svět* je tematický okruh *Lidé a čas*. Zde si děti mají především ujasnit plynutí času, posloupnost dějů, měření času i to, jak děje a události postupují v čase. Učí se, že se věci vyvíjejí, mění a podléhají změnám i zániku. Vychází se od důležitých událostí v rodině, přes význačné události v dějinách naší země až ke zrodu vztahu k minulosti a jejím hodnotám.

V předposledním tematickém okruhu *Rozmanitost přírody* se děti učí základům znalostí o přírodním prostředí, které nás obklopuje. Poznávají rozmanitost přírody živé i neživé, jak ji mohou pozorovat v naší vlasti, ale i o celé sluneční soustavě. Učí se také o Zemi jako součásti planetární soustavy. Důležitým prvkem je získávání základního ekologického citění, kdy si děti mají uvědomit, že se vše děje ve vzájemném souladu a rovnováze, kterou je snadné narušit, ale obtížné obnovit.

Posledním okruhem je *Člověk a jeho zdraví*, kdy žáci poznávají především sami sebe jako živou bytost se svými biologickými a fyziologickými funkcemi a potřebami. Poznávají nejen vývoj jedince od narození do dospělosti, ale i to, co je pro člověka vhodné, co nevhodné nebo dokonce nebezpečné. Dostávají základní poučení o zdraví, nemocech, potřebě hygieny, výživy, prevence nemocí i úrazů, o bezpečném chování při různých životních situacích, včetně mimořádných událostí, které mohou ohrožovat zdraví a životy jak jedinců, tak skupin obyvatel. Učí se odpovědnosti za sebe a své zdraví i odpovědnosti za zdraví jiných.

Tato oblast vzdělávání dětí je i na prvním stupni často v pozadí zájmu za češtinou a matematikou, dětem to připadá jen jako hodina, kdy si hrají, kdy se neděje nic důležitého. Často se na to podobně dívají i rodiče. Přitom, když se zamyslíme nad okruhy, které jsem ve

stručnosti výše nastínila, je zřetelně vidět, že pomáhá dětem utvořit si celistvý pohled na to, co se kolem nich děje, co je obklopuje, dát odpověď na mnohé otázky, které si samy kladou: Proč si se mnou teď nechce Evička povídat, proč mě včera maminka napomínala, abych si nedával k oknu židli, když bych pak lépe viděl dolů, jak to, že mě měla maminka v bříšku? A podobně. Zároveň se děti učí, podobně jako v jiných předmětech, týmové i samostatné práci, uvědomují si souvislosti mezi jevy, situacemi, událostmi. Při získávání základních znalostí jsou při využití aktivních a tvůrčích metod práce vedeni žáci k samostatnému a sebevědomému vystupování a jednání, mohou si vyzkoušet projevit svůj názor, bezkonfliktně jej objasnit svým spolužákům, učí se diskusi. Zároveň se učí akceptovat názory druhých dětí a uvědomí si tak své limity a možnosti. Učí se argumentovat věcně, nejen emocionálně. Zároveň se přitom děti učí chovat se k druhým ohleduplně, uvědomují si, co je jim nepříjemné, učí se to ohleduplně říci svým kamarádům, uvědomují si, jak se vyjadřovat se ohleduplně, pozitivně k druhým, brát sebe i druhé pozitivně a poznat své hranice. To bývá někdy pro děti, především pro jedináčky trochu nezvyklé. A co je v tomto bodě zvlášť důležité, a co by si měly děti často ze školy přinášet domů, je ohleduplnost ke svému prostředí. To neznamena jen neodhazovat odpadky kolem sebe a neničit zeleň a lavičky v parku, ale i třeba třídít odpad, a vůbec chovat se ekologicky i ve zdánlivých detailech. (Kolik dospělých zabíjí v létě večer můry se slovy: fuj, tady je nějaký komár!)

Široký záběr oblasti *Člověk a jeho svět* utváří základy pozitivního vztahu k okolnímu světu ve všech jeho sférách. Děti se zde mají možnost dovědět základní znalosti o přírodě i o kulturních výtvořech. Zatímco většina dětí má pozitivní vztah ke zvířátkům, i když většinou nerozumí jejich skutečným potřebám, bývá pro ně naprostou

neznámou návštěva divadla, nemluvě už o koncertu, ale i pohled na výtvarné dílo. Zde bych si dovolila malou odbočku: Všeobecně mezi lidmi převládá názor, že děti jsou do určitého věku, zhruba do deseti let, neschopné vnímat výtvarné dílo, především moderní. Podle mých zkušeností vychází celý problém z jisté pohodlnosti nás dospělých najít k dětem individuální přístup přiměřený věku dítěte a povídat si s ním nad výtvarným dílem několik minut, a to i za cenu, že se dítě unaví a já si neprohlédnu celou výstavu, jak bych si představovala. Mám vyzkoušeno, že děti obrázky i sochy baví, jen se musí upozorňovat na detaily, nechat je, aby si představovaly třeba něco úplně jiného, než nám předepisuje název díla. Děti mívají zajímavé a nečekané postřehy a rozhodně není nudné s nimi na výstavu jít. Často mohou poučit ony nás místo naopak. Ale to už tak bývá. Člověk, který má osobní vztah ke kulturním hodnotám, nemá žádný problém s ohledy vůči nim a s jejich ochranou. Tady je velmi široké pole pro uplatnění nás, učitelů na základním stupni školy. Nehlásat poučky, ale učit vztahu.

Od toho je už pak jen krůček k chuti poznávat celý okolní svět v celé jeho rozmanitosti, tak vznikají dětské zájmy, které sice těkají od jednoho k druhému, ale děti při tom získají široký rozhled, který jim později pomůže při hledání oboru, v němž mohou najít uplatnění.

5. K očekávaným výstupům vzdělávací oblasti *Člověk a jeho svět.*

V prvním období se učí děti jen to nejzákladnější, naučí se vyznačit na jednoduchém plánu své bydliště, školu a cestu do školy. Tady vidím malé úskalí pro děti, které do školy dojíždějí. Děti obvykle chtějí vyznačovat celou cestu na plánu, všechno jim připadá důležité a abstrakce zkracující cestu jim může připadat jako ošizení úlohy. Ale to již přesahuje obecně informativní rámeček tohoto odstavce. Dalším výstupem pro nejmenší děti je umění začlenit obec nebo město, ve kterém žije, do příslušného kraje a obslužného centra v rámci republiky.¹⁸ Součástí tohoto výstupu je i umět si povšimnout a popsat změny v nejbližším okolí, v obci či městě. Zde se opět předpokládá, že dítě bydlí poblíž školy. Když je denně vozí rodiče z řady kilometrů vzdálené obce, kde nikdo další z dětí ve třídě nebydlí, je těžké, aby popisovalo, že je pro ně zážitek, jak u sousedů staví třeba bazén. Ostatní děti to nemohou samy posoudit, nemusí mu věřit. Zároveň takovému dítěti může uniknout změna, která se děje za dvěma rohy vedle školy, o které ví celá třída, jen ne to dítě, které jezdí jinudy a nasedá a vystupuje přímo u školy. Může se cítit ošizené.

Posledním výstupem pro nejmenší děti je, aby uměly rozlišit přírodní a umělé prvky v okolí. Zároveň má dítě být schopno vyjádřit různými způsoby estetické hodnoty a rozmanitost krajiny.

Starším dětem, to znamená zhruba od 4. ročníku základní školy, jsou určeny výstupy týkající se určení a popsání polohy vlastního bydliště nebo pobytu vzhledem ke krajině a státu, tj. vůči České republice. Děti se učí určovat světové strany v přírodě i na mapě. Dítě

---

¹⁸ Mám zkušenost s dětmi z okrajových částí Prahy, které mají někdy zvláštní pocit, že bydlí v Praze, když to tam vypadá úplně jinak, než v „té skutečné Praze“.

na konci páté třídy má být schopno se orientovat jak podle světových stran, tak i částečně podle jednoduché mapy nebo plánu. Rovněž se v tomto věku předpokládá, že zná zásady bezpečného pohybu a pobytu v přírodě. Ideální k této výuce jsou školy v přírodě nebo alespoň školní výlety. Tyto akce mimo školní budovu dětem rovněž umožňují, aby samy vytvářely plány a mapy. Tak si mohou ověřit znalosti dalšího výstupu, kterým je rozlišování mezi náčrty, plány a různými základními typy map, kde dítě umí vyhledat jednoduché údaje o přírodních podmínkách a sídlištích lidí. V průběhu druhého období se děti seznamují jak s mapou naší republiky, tak i Evropy a polokoulí.

Další výstup dává široké spektrum využití vlastních zkušeností dětí, jejich vyjadřovacím schopnostem, názorům i poznávání rozdílů mezi lidmi různých kultur a toleranci mezi nimi. Je to výstup charakterizovaný slovy „zprostředkuje ostatním zkušenosti, zážitky a zajímavosti z vlastních cest a porovná způsob života a přírodu v naší vlasti i v jiných zemích.“¹⁹ V tomto výstupu by v řadě tříd učitelé mohli, a možná i měli, využívat znalostí dětí – cizinců o jejich vlasti. Děti se tak mohou učit toleranci, nejen že cizí děti jsou přijímány tady a akceptují naši kulturu a sžívají se s ní, asimilují se, ale může to být podnětem i pro ně dozvědět se něco o své původní vlasti a při citlivém přístupu učitelky mohou stoupnout i v očích třídy jako zajímaví spolužáci.

Výstup označený slovy „vyhledá typické regionální zvláštnosti přírody, osídlení, hospodářství a kultury, jednoduchým způsobem posoudí jejich význam z hlediska přírodního, historického, politického, správního a vlastnického“²⁰ dává skutečně nesmírně

---

¹⁹ RVP, s. 39

²⁰ RVP, s. 39

široké pole tvořivosti učitelkám i dětem. Je to přímo žeň pro nejrůznější projekty, procházky, bádání a objevování.

Posledním výstupem oddílu zvaného *Místo, kde žijeme* jsou pro starší děti základní znalosti politického charakteru, tj. znalost hlavních orgánů státní moci, symbolů státu a jejich významu.

Dalším okruhem vzdělávacího oblasti *Člověk a jeho svět* se nazývá *Lidé kolem nás*. Děti zde získávají základní znalosti o mezilidských vztazích a o rodině. Učí se rozlišovat blízké příbuzenské vztahy, různé role rodinných příslušníků a vztahy mezi nimi. S rodinou souvisí i další výstup, věnovaný různým povoláním, jejich potřebnosti a pracovní náplni. Pro některé děti bývá dost obtížné vysvětlit, co je náplní práce jejich rodičů, protože ty si ji dost dobře nedovedou ani představit (pracovník banky, analytik, vědecký pracovník). Poslední výstup nejmenších dětí v okruhu *Lidé kolem nás*, nazvaný „projevuje toleranci k přirozeným odlišnostem spolužáků, jejich přednostem i nedostatkům“²¹, je tématem, kterému se nelze věnovat jako samostatnému vyučovacímu oddílu, ale je nutné se k němu stále vracet, kdykoliv se naskytne vhodná příležitost.

Výstupy pro starší děti, tj. pro třetí třídu a výše, se týkají opět vztahů mezi lidmi, rodiny, školního kolektivu, pravidel soužití v těchto skupinách i v širším rámci obce. Další výstup je řešitelný formou modelových situací, psychologických her, ale především je potřeba ho uplatňovat v praxi, tj. když taková situace nastane: „rozlišuje základní rozdíly mezi jednotlivci, obhájí při konkrétních činnostech své názory, popřípadě připustí svůj omyl, dohodne se na společném postupu a řešení se spolužáky“²². Tento „výstup“ by neměl být jen součástí oblasti *Člověk a jeho svět*, nýbrž by měl být snad

---

²¹ RVP, s. 39

²² RVP, s. 40

někde napsán velkými písmeny a prostupovat všemi předměty od první třídy do deváté, všemi přestávkami a měli by ho mít na mysli i všichni vyučující. Následující výstup s předešlým souvisí, hovoří se v něm o rozpoznání chování, které je natolik nesprávné, že jej nemůžeme tolerovat, že žák musí být schopen rozeznat jednání porušující základní lidská práva nebo demokratické principy. Výstup týkající se znalosti základních forem vlastnictví a používání peněz v běžných situacích je rovněž spíše z řady praktických výstupů, které je potřeba zvládnout spíše průběhem času, školní praxí, soužitím ve třídním kolektivu a školními akcemi (vstupné, drobné kapesné na občerstvení apod.).

Poslední výstup tohoto tematického okruhu je velmi podnětný: děti si mají všimnout změn v okolí, a to ať už společenských nebo přírodních, mají zvažovat a navrhnout zlepšení životního prostředí v blízkém rámci (obce, města, v rámci Prahy bych zde navrhovala spíše se zaměřit na městskou část nebo dokonce část městské části, aby děti mohly být konkrétní a aby se téma nerozplynulo ve formalitu).

Okruh, který mě jako vystudovaného historika nejvíce zajímá, je *Lidé a čas*. První, s čím se děti seznamují je pojetí času. Pracují s časovými údaji při řešení různých situací v průběhu dne, učí se rozlišovat děje v minulosti, přítomnosti a budoucnosti. Seznamují se s pověstmi, slavnými rodáky, kulturními a historickými památkami spjatými s místem, kde žijí a chodí do školy.

Poslední výstup prvního období úzce souvisí s předchozími: děti uplatňují základní poznatky o sobě, své rodině a činnostech člověka, o lidské společnosti, o soužití lidí mezi sebou. Zde bych přidala i to, že děti si uvědomují mezigenerační pohled, zkušenosti (kupř. vyprávění

rodičů, prarodičů), zvyky a práci lidí. Děti mají porovnávat uvedené na příkladech z minulosti a současnosti.²³

Starší děti mají v tomto okruhu již složitější úkoly. Musí zvládnout pracovat již s konkrétními časovými údaji, uvědomovat si souvislosti mezi ději a jevy na základě zjištěných údajů. Mají využívat archivů (za požití internetu), knihoven, muzejních expozic a galerií jako informačních zdrojů pro pochopení minulosti. Tento výstup je poměrně časově náročný, proto bych zde navrhovala propojení formou projektu s dalšími oblastmi, kupř. češtinou, výtvarnou výchovou a vytvořit širší projekt. Zde narážíme na to, jak jsou učitelé ochotni a schopni se dohodnout na mezioborové spolupráci a využít času i tématu. Často se setkávám s tím, že děti jedou na výlet, který by se dal využít v učivu pro několik předmětů, ale děti by musely být alespoň krátce poučeny a výlet připraven i po tematické stránce, nejen vybráním termínu, cestovní kanceláře, místa a peněz na cestu. Děti si sice výlet užijí, ale nevytěží z něho tolik, kolik by mohly. Spoluprací učitelů by mohly dětem vznikat v mysli i tolik chybějící souvislosti. (Josef Lada se narodil v chudé chaloupce, protože lidé tehdy takto často žili. Ilustroval, psal, jezdil ne kočárem, ale vlakem nebo autem, a to i přesto, že se narodil v oné chaloupce. Zažil dvě světové války, T.G.Masaryka a zemřel v době, kdy u nás byli u moci komunisté a venkov vypadal již jinak než v jeho dětství. V době, na kterou si pamatují jejich prarodiče.) Žák má umět zdůvodnit základní význam chráněných částí přírody, nemovitých i movitých kulturních památek. Zde bych se opět přimlouvala za to, aby děti nezdůvodňovaly ochranu výše uvedených hodnot podle toho, co se naučily a bezmyšlenkovitě to opakují (ochrana přírody – máme třídit odpad a nevyhazovat odpadky v lese), z toho mi vždycky běhá mráz po zádech, ale

---

²³ RVP, s. 39 - 42

zdůvodnit to vlastními slovy na základě skutečného pochopení, proč stojí za to je chránit. I za cenu, že nebudou umět větu hezky a vyčerpávajícím způsobem formulovat.

Myšlenka dalšího výstupu úzce souvisí s předchozími: „rozeznává současné a minulé a orientuje se v hlavních reáliích minulosti a současnosti naší vlasti s využitím regionálních specifik.“²⁴ Tento bod očekávaných výstupů lze naplňovat v souvislosti s výlety, exkurzemi, vyprávěním pověstí, starých českých i místních, lokalizovat pověsti na mapě České republiky a propojovat to vše s celou škálou možností, kterou poskytuje projektové vyučování. (S jednou pátou třídou jsme si špendlili obrázky z měst a místních pověstí na velký náčrt naší republiky, pracovali jsme na tom několik měsíců, jak nám místa přibývala a po celou dobu nám mapa zdobila jednu stěnu třídy). Státní svátky mapují základní mezníky dějin naší vlasti, proto mají být děti schopny vysvětlit jejich význam pro dnešek, tzn. vysvětlit historické důvody pro zařazení právě těchto událostí jako státních svátků a významných dnů. Zároveň ale mají být žáci schopni rozlišit mezi nimi z hlediska časového, tj. vědět, že věrozvěstové přišli dříve, než vznikla Československá republika a proč tomu nemohlo být naopak.

Děti se mají naučit orientovat se v čase a časovém řádu. Výuka postupuje od toho, co děti znají z vlastní zkušenosti, tj. od určování času, kdy čas je specifikován jako fyzikální veličina, určování času na různých typech hodin, přes dělení dne na části, dále dělení roku na roční období i měsíce. Dalšími časovými mezníky jsou svátky spolu se zvyky s nimi spojenými, tj. lidová tradice. Na toto dětem známé rozdělení času na úseky navazuje pojetí dějin jako časového sledu událostí. Děti se rovněž seznamují s kalendářem, s letopočtem a jeho čtením. Zároveň by se mohly okrajově dovědět, že jsou různé

---

²⁴ RVP, s. 40

kalendáře, nejen ten náš, a stejně tak, že rok nezačínal ani u nás vždycky 1. ledna. Pak i lépe pochopí některé pranostiky a zvyky. Uvědomí si, co jsou generace, čím se liší jejich život od života jejich rodičů a prarodičů, co všechno se dá zažít za jeden lidský život, čím se generace od sebe liší. Zároveň je úkolem tohoto okruhu režim dne a rozdíly mezi ročními obdobími. Zároveň i to, co v kterou roční dobu obvykle děláme a kterých měsíců se to týká.

Dalším bodem okruhu *Lidé a čas* je současnost a minulost v našem životě. Při rychlosti změn techniky a celkového rozvoje života jsou i děti schopny si uvědomovat během 4. a 5. ročníku základní školy, k jakým proměnám a novinkám dochází, že to, co dnes dostávají jako dárek, ještě před několika lety vůbec neexistovalo. V porovnání s generací rodičů nebo i s možnostmi, které měli ve stejném věku jejich starší sourozenci, si děti uvědomují proměny způsobu života, bydlení i předmětů denní potřeby, jak jsou toho svědky oni i v porovnání s minulostí. Zde je dobré upozorňovat děti na dobu, kdy se začaly užívat různé předměty denní spotřeby, které jsou pro ně běžné a co místo toho užívali lidé předtím. Zároveň je potřeba je vést k tomu, že neznalost kupř. MP3 nebyla ani projev nějakého primitivismu, ani nikomu na škodu. Setkala jsem se jednou se zajímavou reakcí. Při vyprávění o životě lidí v době bronzové se mě jeden chlapec zeptal, čím se lidé tehdy bavili večer po práci, když nebyla televize. Odpověděla jsem mu, že jednak chodili dříve spát a jednak, a to především, si vyprávěli. Seděli spolu a povídali si. Ten chlapec se zamyslel a skoro zasněně odpověděl: „Ti se ale měli!“ Až mi ho bylo líto.

Další způsob dělení času je průběh lidského života. Děti se učí základní fáze lidského života od narození po stáří a smrt včetně činností, které jsou obvykle spojené s určitým věkem. Státní svátky a

významné dny, jako jisté mezníky, jsou pak spojeny jednak s kalendářem, každoročně se opakují, jednak s důležitými událostmi našich národních dějin. Tyto dny by si měly děti připomínat v hodinách opakovaně v době, kdy svátek probíhá, a ne jen tehdy, když se učí stání svátky a významné dny. Děti by si měly tato data zapamatovávat aktivně tak, že o nich budou mluvit co nejvíce samy jen s dopomocí učitele.

Hmotné pozůstatky minulosti nacházíme v naší vlasti skoro na každém kroku. Jsou to často památky nesmírné ceny a bohužel si jich neumíme dostatečně vážit. To se týká jak nás dospělých, tak pochopitelně i nejmladší generace, která v našem chování vidí své vzory. Proto je nutné učit děti vztahu jak k památkám celonárodním, tak i k regionálním. Zde bych apelovala na učitele, aby si našli čas na pověsti spojené s památkami, na jejich návštěvu, prohlídku, na vytvoření nějakého projektu. Mělo by se o nich vyprávět opakovaně v různých souvislostech, aby o nich děti samy přemýšlely. Péče o památky souvisí nejen s jejich hodnotou, která může dětem připadat dost abstraktní, ale i s jejich původním účelem a dnešními možnostmi využití. Ty mohou být v souladu s původním účelem i hodnotou objektu (kupř. prohlídkový okruh na zámku, využití církevního objektu jako koncertní síně, galerie) nebo jít „proti srsti“. Jsou to případy necitlivé a znehodnocující rekonstrukce, kdy se strhají cenné zdravé historické krovy a stavba je zvýší o půdní vestavby, které nejsou ve stylové shodě (řada případů z Prahy), a kdy se zbourají celé stavby (Špalíček v Jihlavě). Děti jsou v tomto věku velmi citlivé a učenlivé a, když je povedeme správně, budou mít nejen cit pro hodnoty, ale i vkus. Zároveň je seznámíme s prací lidí a obory zkoumajícími minulost. Děti by měly navštívit regionální muzeum, pohovořit si s jeho pracovníky, kteří, pokud vím, bývají velmi vstřícní.

Je potřeba, aby děti viděly alespoň trochu práci historiků, archivářů, etnografů a archeologů. To jsou obory, které by mohly ve velmi jednoduché podobě poznat právě v regionálním muzeu.

Část českého jazyka čtení, je právě tou prostupnou hranicí mezi mateřským jazykem a vztahem k vlasti. Také zde se můžeme věnovat bájím, mýtům a pověstem, které jsou coby literární útvary náplní češtiny, tak svým obsahem součástí oblasti *Člověk a jeho svět*. Zde mají děti poznávat z určitého hlediska minulost kraje. Tak mohou nejlépe pochopit, co je to domov, rodný kraj a nakonec i vlast, mohou získat kořeny. V současné době přibývá ve školách i cizinců. Tyto děti bývají zvědavé a učenlivé, a je proto možno obohatit hodinu i o jejich vyprávění nějaké pověsti či popisu kraje, odkud pocházejí. (Pokud si to pamatují a přistoupí na to). Tyto děti považují někdy za vlast a za svůj domov země dvě. Ani to nemusí být na škodu. Součástí posledního bodu oblasti *Člověk a čas* je nejen minulost kraje, ale i předků. Tento bod považuji za dost důležitý, znám ze své zkušenosti řadu případů, kdy se děti ptaly doma na nějaké události a drobnosti ze života v dřívější době svých prarodičů, přinesly do školy zajímavé vzpomínky případně i předměty (časopis *Zlatá Praha* z roku 1881, vyznamenání ze světových válek, která jsou domácí památkou, oblíbenou dědečkovu dětskou knížku ze 30. let atd.). Bylo znát, jak děti své příbuzné potěšily svým zájmem, jak si společně popovídali a jak dětem přirostl další kořínek, kterým drží rodina pohromadě.

Okruh *Rozmanitost přírody* uvádí děti do prvních znalostí o přírodě, která nás obklopuje. Očekávané výstupy pro první období předpokládají to nejzákladnější, totiž že dítě pozoruje a umí popsat a porovnat viditelné proměny v přírodě v jednotlivých ročních obdobích. Tento výstup se kryje a je procvičován současně s okruhem

Člověk a čas. Děti si uvědomují plynutí času i proměny v přírodě zároveň. Z tohoto hlediska je pro ně plynutí času zřetelnější a názornější. Další dovednost, kterou si děti odnášejí z prvního období školy, spočívá v tom, že dokážou roztrdit některé přírodniny podle nápadných určujících znaků, jsou s to popsat charakteristické znaky rostlin, ptáků, známých savců a podobně. Žák také uvede příklady výskytu organismů ve známé lokalitě, v okolí školy, v obci, kde bydlí. Zde dává RVP prostor neomezovat se na učebnici, ale pracovat s konkrétním pozorováním třeba během procházky, cestou do školy nebo na školní zahradě.

Žák dokáže provádět jednoduché pokusy u skupiny známých látek, určuje jejich společné a rozdílné vlastnosti a změní základní veličiny pomocí jednoduchých nástrojů a přístrojů. Tento výstup předpokládá již širší znalosti a dovednosti získané především ve škole, jako je měření, vážení a podobně.

Ve druhém období školního vzdělávání na prvním stupni základní školy žák objevuje a zjišťuje propojenost prvků živé a neživé přírody, dovede uvádět příklady a vysvětlí, jaké jsou mezi nimi rozdíly a zároveň si uvědomuje souvislosti v přírodě. Seznamuje se s nutností rovnováhy přírody a dovede poznat a popsat souvislosti mezi konečným vzhledem přírody a činností člověka. Zde jsou počátky ekologického myšlení, které je součástí celkové výchovy žactva.

Ve druhém období okruhu *Rozmanitost přírody* se žáci seznamují se základními znalostmi o vesmíru a naší sluneční soustavě. Proto se předpokládá, že žák vysvětlí na základě elementárních poznatků o Zemi jako součásti vesmíru souvislost s rozdělením času a střídáním ročních období, že plně chápe princip otáčení Země kolem své osy, okolo Slunce, postavení Měsíce a příčiny střídání denních i ročních dob.

Výstup, charakterizovaný slovy „Zkoumá základní společenství ve vybraných lokalitách regionů, zdůvodní podstatné vzájemné vztahy mezi organismy a nachází shody a rozdíly v přizpůsobení organismu prostředí“²⁵, předpokládá opět součinnost práce s učebnicí s pokusy a sledováním v živé přírodě, vycházky, pokusy, projekty, práci s konkrétním materiálem. S tímto výstupem úzce souvisí i následující, kde žák porovnává na základě pozorování základní projevy života na konkrétních organismech, to znamená, že přímo může sledovat vybrané organismy, živočichy či rostliny a že na základě vlastní zkušenosti dovede prakticky třídit organismy do známých skupin. Seznámí se také se základními příručkami, kterých k určování může používat, tj. využívá k tomu i jednoduché klíče a atlasy, dovede pracovat s literaturou encyklopedického a slovníkového charakteru. Zvládá rovněž základy samostatné práce s přírodninami, kdy dokáže založit „jednoduchý pokus, naplánuje a zdůvodní postup, vyhodnotí a vysvětlí výsledky pokusu“.²⁶

Ve druhém období se rovněž prohlubuje základní znalost životního prostředí a ekologického myšlení. Žák proto umí zhodnotit „některé konkrétní činnosti člověka v přírodě a rozlišuje aktivity, které mohou prostředí i zdraví člověka podporovat nebo poškozovat“.²⁷

K uvedeným výstupům dětem připravuje cestu průběžné vyučování během školních let a jen na nás vyučujících, jakou cestou dovedeme své žáky k dovednostem, které je připraví na další stupeň školy.

Učivo, které mají děti osáhnout se týká několika oblastí přírodních věd. V první řadě jsou to látky a jejich vlastnosti, tj. třídění látek, změny látek a skupenství, jejich vlastnosti, porovnávání různých

---

²⁵ RVP, s. 41

²⁶ RVP, s. 41

²⁷ RVP, s. 41

látek a měření veličin s praktickým užíváním základních jednotek. Dále to jsou voda a vzduch, tj. výskyt, vlastnosti a formy vody, oběh vody v přírodě a vlastnosti, složení, proudění vzduchu. A samozřejmě význam vody a vzduchu pro život na Zemi. Další okruh, s nímž se děti poprvé seznamují, pojednává o nerostech a horninách, o některých hospodářsky významných horninách a nerostech, o zvětrávání a erozi. S tím souvisí vznik půd a jejich význam. Pro děti je lákavý okruh *Vesmír a Země*, v jehož rámci se seznámí se sluneční soustavou, a také s tím, proč se střídají den a noc i roční období.

Seznámení s živou přírodou učí děti základům třídění a popisu rostlin, hub i živočichů, ale i s tím, jaké jsou znaky života obecně. Na nejznámějších druzích živočichů se žáci seznamují s jejich životními potřebami a projevy, průběhem a způsobem života a také s jejich výživou a stavbou těl. Zároveň se poučí o významu těchto živočichů v přírodě a pro člověka. Zde by možná měl být více zdůrazněn potravní řetězec, který je důležitý rovněž pro pochopení ochrany přírody.

Životní podmínky, to je část RVP věnovaná rozmanitosti podmínek života na Zemi, významu ovzduší, vodstev, půd, rostlinstva a živočišstva na Zemi. S tímto okruhem úzce souvisí také pojem podnebí a počasí, žáci se dozvídají o jejich různorodosti v různých částech světa. I zde vzniká prostor pro vytváření základních environmentálních vztahů.

S ekologií přímo souvisí problematika rovnováhy v přírodě, její význam i vzájemné vztahy mezi organismy. Děti se seznamují se základními druhy společenstev. Na to již navazuje vedení k ohleduplnému chování k přírodě a ochrana přírody, tj. odpovědnost lidí, ochrana a tvorba životního prostředí, ochrana rostlin a živočichů, likvidace odpadů, ale také živelné pohromy a ekologické katastrofy.

Posledním okruhem nižšího stupně základní školy je *Člověk a jeho zdraví*. Tomuto okruhu se budu ve své diplomové práci věnovat jen okrajově. Pro první období jsou očekávané výstupy tyto:

Uplatňuje základní hygienické, režimové a jiné zdravotně preventivní návyky s využitím elementárních znalostí o lidském těle, projevuje vhodným chováním a činnostmi vztah ke zdraví.

Dodržuje zásady bezpečného chování tak, aby neohrožoval zdraví své a zdraví jiných, chová se obezřetně při setkání s neznámými jedinci, odmítne komunikaci, která je mu nepříjemná, v případě potřeby požádá o pomoc pro sebe i pro jiné dítě, uplatňuje základní pravidla účastníků silničního provozu, reaguje adekvátně na pokyny dospělých při mimořádných událostech.²⁸

Pro druhé období to jsou následující výstupy, které na tomto místě uvádím rovněž velmi stručně, protože jejich obsah se týká této diplomní práce jen okrajově:

Využívá poznatků o lidském těle k vysvětlení základních funkcí jednotlivých orgánových soustav a podpoře vlastního zdravého způsobu života, rozlišuje jednotlivé etapy lidského života a orientuje se ve vývoji dítěte před a po jeho narození.

Účelně plánuje svůj čas pro učení, práci, zábavu a odpočinek podle vlastních potřeb s ohledem na oprávněné nároky jiných osob.

Uplatňuje účelné způsoby chování v situacích ohrožujících zdraví a v modelových situacích simulujících mimořádné události.

Předvede v modelových situacích osvojené jednoduché způsoby odmítání návykových látek.

Uplatňuje základní dovednosti a návyky související s podporou zdraví a jeho preventivní ochranou.

---

²¹ RVP, s. 42

Ošetří drobná poranění a zajistí lékařskou pomoc.

Uplatňuje ohleduplné chování k druhému pohlaví a orientuje se v bezpečných způsobech sexuálního chování mezi chlapci a děvčaty v daném věku.²⁹

Dále ve stručnosti uvedu učivo, které má být dítěte v rámci okruhu *Člověk a jeho zdraví* zprostředkováno:

V první řadě je to lidské tělo a jeho životní potřeby a projevy, základní stavba a funkce lidského těla, pohlavní rozdíly mezi mužem a ženou, základy lidské reprodukce a vývoj jedince od narození po stáří a smrt.

Dalším bodem je partnerství, rodičovství, základy sexuální výchovy, tj. rodina a partnerství, biologické a psychické změny v dospívání, etická stránka sexuality a pohlavně přenosné choroby jako HIV/AIDS, včetně cest přenosu.

Péče o zdraví a zdravá výživa jsou základní prevencí onemocnění. Vedle toho je potřeba dodržovat denní režim, pitný režim i pohybový režim. Děti se zde poučí o tom, co je nemoc, jak ošetřit drobné úrazy a poranění, co je první pomoc, úrazová zábrana, osobní, intimní a duševní hygiena. Dozvědí se, co je stres a jeho rizika, jak na ně působí reklama.

Návykové látky a zdraví, to je aktuální téma naší doby. Děti se učí odmítnout návykové látky, dozvídají se o rizicích spojených s hracími automaty a počítači.

Další náplní tohoto výstupu je osobní bezpečí, tj. bezpečné chování v rizikovém prostředí, v silničním provozu v roli chodce a cyklisty a dále řešení krizové situace, jako je šikana, týrání, sexuální zneužívání, atd., ale i brutalita a jiné formy násilí v médiích. Žák se seznamuje s existencí služby odborné pomoci i s možnostmi kontaktu.

---

²⁹ RVP, s. 42

Situace hromadného ohrožení, to je nové téma, které se objevuje dosud poprvé v RVP a v učebnicích je dosud nezpracováno. Považuji je za dost důležité a je na nás vyučujících, abychom je citlivě zpřístupnili a zároveň poukázali na jeho stoupající důležitost.³⁰

Tématický okruh *Člověk a společnost* vychází, jak jsem již uvedla, z učební látky, kterou v sobě dosud obsahovaly tři vyučovací předměty na prvním stupni. V nejnižších třech třídách to byla prvouka a od čtvrté třídy přírodověda a vlastivěda. Vzhledem k tomu, že se moje projekty týkají převážně vlastivědy, chtěla bych na tomto místě uvést několik slov k obsahu a pojetí tohoto předmětu, jak se dosud vyučoval a většinou ještě vyučuje.

Původně, jak samo slovo napovídá, to byl předmět, v němž učitelé vzdělávali děti v obecném povědomí o naší vlasti. Až do roku 1933³¹ měli učitelé v podstatě volnou ruku ve výběru témat a obvykle seznamovali děti s nejbližším okolím své obce a s obrozenecky pojatou českou minulostí včetně pověstí. Teprve po uvedeném roce se měly děti dozvídat o celém území Československa.

Po roce 1948 přibyly do vlastivědy prvky občanské výchovy se zaměřením na ideovou podstatu komunistického učení. Ideologičnost spojená s důrazem na výrobu a růst průmyslu byla propagována na úkor znalostí přírodních poměrů.³²

V šedesátých letech došlo k rozčlenění na přírodovědnou, zeměpisnou, občansko-sociální a historickou část, tak jak je tomu v podstatě dosud. Dnes se jednotlivá témata dále rozšířila, pochopitelně zmizela komunisticko-socialistická ideologie a důraz na

---

³⁰ RVP, s. 42. Rámcový program zmiňuje tento výstup jen pro první období, ale domnívám se, že by měly být děti poučeny nejen formou cvičné evakuace, ale měly by si uvědomovat některá reálná rizika, která mohou nastat. Podle mne se toto téma týká i starších dětí (požár, záplavy, ochrana domovů i chování v mimořádné situaci na ulici).

³¹ Kunc, s. 6

³² Kunc, s. 6

průmyslovou výrobu nadřazenou zemědělské, nicméně navzájem spolupracující, personifikovanou společným úsilím dělníků, rolníků a pracující inteligence o budování socialistické společnosti. Dnes mají děti možnost na základě vlastní zkušenosti poznávat cizí země i kontinenty, odlišné krajiny i podnebné pásy. Kromě toho mohou sledovat v televizi různé přírodovědně i cestopisně orientované pořady a i sama výuka může předpokládat mnohem širší obecné znalosti žáků, než tomu bylo dříve.

6. Průřez běžně dostupnými učebnicemi s akreditací MŠMT

Učebnice pro tématický oblast *Člověk a jeho svět* jsou pro první tři ročníky základní školy v podstatě totožné s učebnicemi prvouky, jak se dosud nazýval předmět, v němž se žáci nejnižších ročníků seznamovali s okolním světem. Zaměřila jsem se na základní běžně dostupné učebnice, s akreditací MŠMT, které se ve školách běžně užívají.

Pro první ročník je to učebnice prvouky *Cestička do školy* od nakladatelství Alter, kterou zpracovala dr. Hana Rezutková. Dvoudílná učebnice je zároveň pracovním sešitem, kde děti kreslí, vybarvují, označují a vyprávějí podle obrázků. Učí se základním dovednostem: orientaci v prostoru, určování protikladů, co je první a co poslední. Učebnice je rozdělena na okruhy určené ročním obdobím, to znamená, že začíná podzimem, podzimními měsíci. Podzim jako období sklizně je provázeno obrázky ovoce a zeleniny, které je možno ze sešitu vytrhat nebo vystříhat a používat jako hru. Mají totiž z druhé strany vytištěné jméno onoho ovoce nebo zeleniny, která je na lícové straně na obrázku. Další témata zařazená do podzimního období jsou dvě pohádky, a to o Smolíčkovi a o Budulínkovi. Učí děti, co je to soucit, lítost, odpovědnost, starost, proč máme poslouchat. S domovem souvisí i to, že děti mají pomáhat rodičům a dodržovat denní režim i jak se mají chovat k dospělým. K tomu volně přiřazuje učebnice krátkou část, ani ne jednu stránku věnovanou rozlišování pojmů nadřazených, jako je obuv, potraviny, oděvy.

Dalším okruhem probíraným ještě v podzimním období je péče o zdraví, tj. chování u lékaře, nemoc, úrazy a jejich prevence.

První díl končí nástupem zimy, popisem zimního počasí, vyjmenováním zimních měsíců a svátků, které zimu provázejí, důraz je kladen zejména na Vánoce. Zde jsou nakresleny některé zvyky včetně rozdávání dárků.

Ve druhém dílu pokračuje zima, a to okruhem péče o zdraví. Téma více méně navazuje na část přerušenu tematikou Vánoc a zimních zvyků, s prevencí souvisí i hygiena a správná výživa. Péče o zdraví je současně nemyslitelná bez znalosti základních částí lidského těla a jejich názvů (vzpomínám si na jednu dívku, která si ještě v páté třídě pletla loket a rameno). Téma je provázeno obrázky, podle kterých děti mohou popisovat nemoc, a to jak ji doma prožívají a jak je maminka a paní doktorka léčí.

Po zimě následuje jaro s pracemi na zahradě i na poli, popisem dění a změn v přírodě, která se probouzí. Lidovou tradici ožívají hry dětí na jaře a velikonoční zvyky. Na toto téma navazuje oddíl věnovaný zaměstnání dospělých, jejich zaměstnání s obrázkovým výčtem těch základních, s nimiž se děti mohou setkávat a jejich náplň je dětem srozumitelná. Práce přináší výsledky, ty hmatatelné jsou snáze pochopitelné, a proto se zde naši nejmenší seznamují s průběhem činnosti a jejími výsledky. Po práci následuje odpočinek, volný čas. Ten je možno naplnit různými způsoby, a tak je zde další část věnovaná způsobům lidské zábavy.

Čas odpočinku v průběhu roku prožíváme obvykle v létě, a to je poslední část této učebnice - pracovního sešitu. Děti se učí zbývající měsíce, rozlišují nejdůležitější rostliny, ale i činnosti spojené s letními měsíci a počasím. Poté, co se děti postupně naučily jednotlivé roční doby a měsíce, které k nim podle kalendáře patří, je zde opakování ročních dob. Jako poslední jsou obrázky vztahující se k prevenci nejčastějších úrazů o prázdninách.

Další učebnicí, kterou nabízí náš trh, je *Prvouka* autorky Jany Potůčkové, kterou vydalo Studio 1+1. Učebnice má probíraná témata opět seřazena v souladu s ročními obdobími, a to dokonce graficky barevně odlišenými: stránky letní jsou v barvě žluté, podzimní jsou označeny hnědě, zima je modrá, jaro má zelené rámečky. Učebnice obsahuje i rozšiřující učivo, které je pro rozlišení od základního označeno hvězdičkou. Učivo je současně rozděleno a nadepsáno jednotlivými měsíci, takže učebnice zároveň nenásilnou formou učí děti znát měsíce, i co se okolo nás tou dobou děje.

První část je o létě, protože začátkem září máme stále ještě astronomické a často i klimatické léto. Prvňáčci nastupují do školy, musí se tedy se školou nejprve seznámit. Autorka navrhuje pro zvědavé i zvědavé děti zavést si „píditelský sešit“, tedy sešit, kam si mohou děti zapisovat, co je zajímavé, co by se chtěly dovědět i co zjistily, čeho se dopídily.

Když se děti seznámily s novým prostředím, nabízí jim autorka výklad o tom, co je to rok a roční období. Aby to děti lépe pochopily, přidává nepovinné rozšiřující učivo vesmír a oběh planet, což si myslím řadu dětí může i v tomto věku zaujmout, protože řada už roční doby zná a „záhady“ mají rády.

Po krátkém úseku léta je zde další roční doba, a to podzim. Stěhovaví ptáci odlétají, to je důvod seznámit se s jejich základní tělesnou stavbou i s tím, čím se živí a proč tady tedy nemohou zůstat. Podzim je důležitou dobou pro práci na zahradě, pro vyprávění o tom, co sklízíme a jaké je počasí, jak kolísají teploty. Vše pro zvědavé hlavičky. Zároveň s informacemi o rostlinách je zde vysvětleno i klíčení rostlin, k němuž na podzim dochází jen zřídka, a proto se k němu autorka vrací ještě jednou v jarních kapitolách. V podzimní části se věnuje lesu, listnatým stromům i jehličnanům, ale i správnému

chování v lese. Přes les a pohádku o Budulínkovi se dostává k rodině a bezpečí. Měsíc prosinec je samozřejmě věnován svátkům a zvykům s nimi spojeným, ale i dění v lese a péči o zvěř. Na závěr měsíce přidala autorka hru o berušce: sedm teček, sedm dobrých vlastností: být přátelský, čestný, pomáhat a chránit slabé, být zodpovědný a samostatný. Jedná se o hru, která by měla probíhat v delším časovém úseku souběžně s jinou probíranou látkou. Bohužel k ní není v učebnici nic podrobnějšího, nevím existuje-li příručka pro učitele, ale v každém případě bych ji s dětmi hrála v podobě projektů, soutěží, vyprávění i praktického uplatnění ve třídě i na výletech minimálně celé druhé pololetí.

Zima je kromě zmíněných svátků, zvyků a zvířátek v lese doplněna i tematikou měsíců, částí dne a hodinami.

Druhý díl pokračuje zimou, konkrétně měsícem lednem, a učebními tématy jsou naše tělo, denní režim, výživa, vhodné oblečení podle počasí a zdravotní prevence. Děti se seznamují s tím, jaké nebezpečí jim může hrozit a kam se mohou obrátit o pomoc, tedy telefonní linky na policii, záchranku a hasiče.

V oddílu jaro ukazuje autorka změny v přírodě, zvyky provázející toto roční období, jarní práce na zahradě i na poli. Zde se opět objevuje téma klíčení rostlin, tentokrát i s podnětem k praktickému pokusu ve třídě. Zvyky jsou spojeny i s Velikonocemi.

Další téma pojednává o bydlišti. Ukazuje různé způsoby bydlení v dřívější době v porovnání s dneškem, ale i hlavní zásady bezpečnosti silničního provozu a základní dopravní značky. S pojmem domova souvisí pojem vlast, ale i vztahy v rodině a pomoc dětí doma. Rozšiřujícím učivem je seznámení s několika druhy léčivých rostlin. Téma volně žijících a domácích zvířat pojala autorka opět tradičně

z hlediska hmotného užitku pro člověka. Na užitkovost zvířat částečně navazuje opakování toho, co se z čeho vyrábí a základních povolání.

Léto spojuje kruhem zase zpět celý rok a je to doba květu rostlin, plodů a zrání obilovin. Vedle základních druhů kvetoucích rostlin, ovoce a zeleniny, druhů obilí je zde ukázka několika druhů hub s poukazem na jedovatost některých z nich a pak i na jiná nebezpečí léta.

Prvouka vydaná nakladatelstvím SPN v roce 2004 z pera autorů Jarmily Mladé a Ladislava Podroužka uvádí děti ještě před seznámením se třídou do papírnictví pro školní pomůcky. Pak seznamuje děti s novým prostředím školy a novými činnostmi, které zde budou děti dělat. Na cestě do školy je třeba dbát pravidel silničního provozu, k tomu slouží i dopravní značky. Do školy se dopravujeme různými dopravními prostředky. Jiná nebezpečí autoři nezmiňují.

A zde již je naše škola. Autoři velmi prakticky poukazují na to, že je dobré děti seznámit alespoň částečně s chodem školy, která jim v případě trochu větší budovy se spoustou velkých žáků a učitelů musí připadat nepochopitelná, cizí a tajuplná.

Po úvodní části se dostávají autoři k tématu podzimu v přírodě i v sadu, ke květinám i k zelenině, která se tou dobou sklízí a kterou obecně děti mohou znát. Další oddíl se věnuje stromům na podzim a v zimě.

Samostatnou a důležitou částí je čas. Zde se děti naučí rozpoznávat hodiny a kalendář.

Oddíl věnovaný domovu a bydlišti je spojen s Vánoce a zvyky, které je provázejí. Tato učebnice se věnuje i péči o rostliny a živočichy a jako takřka jediná rovněž pokojovým a řezaným

květinám. Navazují ukázky toho, čím se živí volně žijící zvířata v zimě.

Dalšími částmi, kterým se učebnice věnuje, jsou prostředí vytvářené člověkem (okolí školy, ve velkém obchodě, na pošt) a rodinné zázemí. Sem zařadili autoři popis základních částí lidského těla a základy péče o zdraví.

Jaro je spojeno s jarním výletem, Velikonocemi, ale i jak se projevuje jaro na dvorku a ve chlévě, na zahradě a v sadu.

Léto pak ukazuje přírodu v lese, na louce a u vody. Život rostlin je popsán ve svém vývoji v průběhu celého roku, a je tak celistvým uvedením do přírodovědného pojetí učiva. Určitý přírodní celek je popsán na příkladu zemědělských prací během celého roku. S létem je spojeno cestování a různé dopravní prostředky i cíle cest.

Jako návrh na školní výlet je možná míněno i poslední téma *Jdeme do botanické a zoologické zahrady*.

Učebnice je zajímavě a přehledně členěna tak, že na každé stránce je úvodní čtyřverší k tématu, obrázky jsou provázeny velmi krátkými texty velkým písmem a v dolní části jsou drobným písmem návodné otázky a věty k zamyšlení nad vyučovaným tématem pro učitele. Základní rozdělení tematiky na přírodní a společenskou je rovněž odděleno barevně, přírodní je označeno modře a společenská červeně.

Učebnice z nakladatelství Fortuna je ze všech vybraných učebnic nejvíce založena na obrázcích s vyloučením textu. Je to zajímavý učební text, kde obrázky plně vystihují probíranou látku a slova jsou zde skutečně zbytečná. Děti tak mohou mít pocit, že knížce zcela rozumí a vůbec si přitom nemusí uvědomit, že ještě neumí číst. Krátké texty se až na jednu výjimku objevují až v zimě, a i tehdy jsou velmi krátké.

Učebnice je doplněna o pracovní listy, v nichž děti najdou četné obrázky, doplňovačky i křížovky. Autorkou jak učebnice, tak pracovního sešitu je Hana Krojzlová.

Témata jsou uspořádána tradičně a začínají školou, správným a nesprávným chováním a cestou do školy, tedy základy bezpečnosti silničního provozu.

Po úvodním seznámení, přichází první téma přírodní, podzim s jeho typickým počasím a činnostmi, které se na podzim většinou provádějí. Od toho se autorka dostává k tomu, jaké známé výrobky se z čeho vyrábějí. Zpět k přírodě se dostává popisem, tj. obrázky zvířátek znázorňujícími, jak se ukládají na zimu, a co se děje na podzim s rostlinami. S některými z nich autorka žáky seznamuje. Oddíl společenský obsahuje opět rodinu, rodinné příslušníky, činnosti v rodině, doma, oslavy, ale i přístroje doma používané. Dále je tu i obchod a druhy zboží, které si můžeme v tom kterém obchodě koupit.

V souladu s ročním obdobím se dostáváme do zimy, jejímiž tématy jsou Vánoce, sníh a zimní radovánky, příroda pod sněhem. Co nabídneme ptáčkům? I tomuto tématu se dostalo místa. Porovnávány jsou i rostliny v přírodě a pokojové. Dále čas, tj. děti se učí hodiny, pomáhají doma a den je rozdělen podle pravidelného režimu. S lidským životem rovněž souvisejí nemoci, úrazy, s nimiž musíme navštívit lékaře a můžeme se jim bránit prevencí.

A již zde máme jaro, rostliny se probouzejí, lidé pracují na zahradě a v sadu, děti hrají venku různé hry. Z tažných ptáků jsou uváděny vracející se vlaštovky. Opět se zde objevuje téma zvířat, která jsou dělena na domácí a volně žijící. Za nimi následuje přehledný výčet ročních dob s jejich typickými rysy a základní druhy zaměstnání dospělých i ukázka růstu semínka. Přes růst rostlin se tak autorka dostává k finálním výrobkům a ukazuje, co je z čeho

vyrobena. S létem je opět spojen volný čas, prázdniny a cestování. Zde autorka schematicky a tradičním způsobem ukazuje, jak žijí děti jinde, jak vypadají. Opět se dovídáme něco o rostlinách, poznáváme druhy ovoce a lesní plody. Posledním tématem jsou prázdniny a obvyklé činnosti během nich.

Učebnice je zajímavá minimem textu a přesto velkou výpovědní hodnotou.

Nakladatelství Prodos vydalo učebnici Hany Danihelkové napsanou ve spolupráci s kolektivem autor. Učebnice je kombinací klasické učebnice a pracovního sešitu. Obsahuje poměrně dost textu, ale i vybarvovánek, básniček a křížovek. Učivo odpovídá osnovám.

Odděleně má učebnici a pracovní sešit *Prvouka* z nakladatelství Albra od kolektivu autorek Evy Vyskočilové, Miloslavy Machalové a Aleny Šebkové. Úvodní kapitola seznamuje děti s novým prostředím školy, s pravidly chování a s tím, co je pro děti ve třídě společné a co je individuální majetek (co je moje). V jiných učebnicích prvouky jsem se nesečkala s tím, že by byla tato takto jednoznačně vyjádřena. Je to zajímavý nápad, protože vztah dětí k majetku bývá v tomto věku ještě někdy neujasněný, zvláště pro děti, které nenavštěvovaly předškolní zařízení.

Podzim je zaměřen hodně na přírodu: co a jak roste, příroda je k nám štědrá, jak vypadá podzimní krajina. Od krajiny, volného prostoru se autorky dostávají k prostorovým vztahům. *Stůňu* je kapitola věnovaná nemoci a zdraví. Vánoce s domácími přípravami jsou spojeny s pojmem domova – *Doma jako v pelišku* – místo, kde se cítíme nejvíce v bezpečí. Naproti tomu na ulici a v dopravě musíme dodržovat pravidla, aby se nám nic nestalo. V zimě bývá sníh, a tak zvířátka i my zanecháváme různé stopy. Je to zajímavý námět na

nejrůznější hry venku při procházce stejně jako pro modelování, obtiskávání a jiné výtvarné projevy.

Téma rodiny učí, kdo jsou členové rodiny, kdo všechno rodinu tvoří: rodiče, jejich rodiče, tedy prarodiče, a děti. V jiných učebnicích se objevují dědeček a babička jen obecně, jako jeden dědeček a jedna babička bez bližšího určení. Pouze zde jsem se setkala s tím, že jsou znázorněny dva páry prarodičů, dokonce jmenovitě označení jako rodiče maminky a rodiče tatínka. Rovněž v této učebnici se prarodiče podobají dnešním typickým prarodičům, tj. vypadají zachovale, štíhle a čile. Není zde stereotyp bělovlasé babičky v drdolu, s brýlemi a pletacími dráty a dědečka jak z Honzíkovy cesty. Druhý okruh spojený s tímto tématem je rozvrh dne pojatý nikoliv jen jako rozvrh dítěte, ale rozvrh dne celé rodiny, a to v průběhu 24 hodin.

A již je zde jaro, otvírá ho *Klíček k jaru*. Vedle jarní přírody vedou autorky děti i do dílny, ukazují různé nářadí a nástroje, které mohou znát z domova nebo chalupy. Úraz propojuje toto téma s popisem lidského těla a jeho částí. Děti se seznamují rovněž s obchodem, tentokrát skutečně s velkou samoobsluhou, snad hypermarketem. Ten dnes děti rovněž běžně znají. Vidí zde různé zboží a jeho ceny. V závěru se děti ocitají ve dvoře, kde se chovají hospodářská zvířata, a jsou vedeny k opatrnosti během letních prázdnin.

Učebnice je pojata velmi živě, moderně, jsou zde obrázky předmětů v současné podobě, nikoli jen jako klišé z neurčité minulosti. Témata jsou zpracována s jakousi něhou a laskavostí, která vysvítá nejen z textů, ale i z obrázků. Děti navíc celý rok provází moudrý medvídek Brumbrada.

Zajímavou učebnicí je i *Prvouka* pro 1. ročník od Milana Valenty, kterou vydalo SPL Práce ve spolupráci s nakladatelstvím Albra v roce

2000. Jedná se o didaktizovaný příběh, který vypráví Světlík a jeho kamarádi, kteří společně provázejí děti školním prostředím i učením. Učitel čte pohádkový příběh, na nějž navazují úkoly pro děti, které jsou barevně označeny. Texty pro děti mi však připadají poměrně dlouhé, nevím zda dokáží, alespoň zpočátku, všichni žáci udržet po celou dobu pozornost a pak ještě zpracovat úkol. Jinak mi to jako myšlenka přišlo zajímavé, je to vlastně jakýsi celoroční projekt, celoroční hra.

Učebnice a pracovní sešit z řady Nová škola³³ seznamují žáky nejprve s novým prostředím, školou a cestou do školy, bezpečností na ulici. Cesta do školy je doplněna plánkem okolí školy. Následuje další téma, podzim, a to v přírodě, v parku, v sadu a zahradě i na poli. V tématu rodina a můj pokojíček jako domov se děti učí i rozlišovat mezi hračkami a školními potřebami. Formou hry cvičí i postřeh při hledání ztracené hračky, při vybarvování kaštanů v listí apod. Pak následuje zima se svátky a zimními sporty a zimní přírodou. Dalším tématem je člověk a péče o zdraví, hygiena a výživa. A už je tu jaro: Velikonoce a jarní příroda. Žáci se poučí o základní stavbě rostlin, ptactvu a hospodářských i domácích zvířatech s jejich mláďaty. (Z doma dnes běžně chovaných zvířat jsou tu opět jen pes a kočka). Když se děti seznámí se základní zeleninou, přecházejí k dělení času, tj. ke dnům v týdnu, měsícům a ročním obdobím. Pak následuje náročná látka, hodiny. Té jsou věnovány tři strany. Pak je téma povolání reprezentované jen těmi nejlépe rozpoznatelnými, dále pak volný čas a z čeho se které výrobky vyrábějí, dále pak obchody a dopravní prostředky. A již jsme v létě a začínají prázdniny, jaké bývá počasí, co během prázdnin děláme, co sbíráme, lesní plody a houby.

---

³³ Mühlhauserová, Prvouka pro 1.ročník

Učební látka je vyjádřena obrázky, křížovkami, doplňovačkami apod., které zaujmají většinu stránky. Na dolním okraji jsou v zeleném pruhu vždy tři úlohy k vypracování nebo ústní odpovědi. Každá stránka je jiné téma, i když na sebe často navazují (moje rodina, svátek v rodině, život v rodině; přichází zima, zimní svátky, zimní sporty, živočichové v zimě). Učebnice je pojatá velmi klasicky a nedává velký prostor pro méně tradiční metody práce.

Učebnice pro druhý ročník pokračují v tématech započatých v první třídě a rozvíjejí je dál do větších podrobností. Okruh rodiny se rozšiřuje o sourozence rodičů a jejich děti, tedy o slova teta a strýc, bratranec a sestřenice. Stejně tak se okruh osob okolo dítěte obohacuje o cizí lidi, kteří mohou být laskaví i zlí, jednat správně i špatně. Někde tento okruh chybí. Špatní lidé jsou znázorněni jako opilci a chuligáni. To může být trochu zavádějící, protože pro děti nebezpeční pedofilové většinou vypadají slušně a chovají se vlídně. V žádné učebnici jsem nenašla jediné upozornění na něco podobného přesto, že si děti v tomto věku už hrávají samy venku před domem. Nemoc bývá ve většině učebnic pojata jako krátkodobé onemocnění typu nachlazení, angíny nebo zlomené končetiny. Ve většině učebnic je poučení o jednoduché první pomoci k ošetření drobných oděrek stejně jako o telefonních číslech k přivolání záchranky, hasičů a policie. Součástí znalostí o lidském těle jsou i smysly. Čas je rozšířen významně jednak o hodiny a minuty, ale i do minulosti a budoucnosti při uvědomování si současnosti. V některých učebnicích je i velmi stručný a jednoduchý přehled hlavních pilířů našich dějin až po současnost, tedy do prezidentského období Václava Havla. (Současný prezident není uveden ani v učebnicích vydaných v nedávné době.) V lidské společnosti hraje důležitou úlohu zaměstnání. Děti se seznamují

s dalšími profesemi, i s takovými, jejichž náplň je pro děti hůře pochopitelná. S přírodou se žáci seznamují již systematictěji, učí se základní přírodovědné pojmy a kategorie. Většina učebnic uvádí i čtyři živly, aniž by je takto nazývala, připomíná jejich užitečné i nebezpečné stránky. Za nejnebezpečnější je považován oheň, ale nikde se neobjevuje nebezpečí povodní ani jiných pohrom. V některých učebnicích se objevuje pojem ochrana přírody a třídění odpadu.

Nyní se obraťme ke konkrétním učebnicím. Nakladatelství Fortuna vydalo v letech 1998 a 2001 dvoudílnou *Prvouku pro 2. ročník* od Hany Krojzlové doplněnou pracovním sešitem. Autorka začíná rodinou a její širší částí, dále kdo jsou cizí lidé, kde je potkáváme, jsou mezi nimi i nemocní nebo postižení. Poučuje i o tom, jak se k nim máme chovat a jak jim můžeme pomoci. Od stáří se dostává autorka k lidskému životu a jeho průběhu. Následující téma pojednává o rozdílu mezi minulostí, současností a budoucností, jak se žilo dřív, jak dnes a co můžeme očekávat v budoucnosti. S časem souvisejí roční doby, které si děti nejen zopakují, ale tentokrát jsou provázené i pranostikami, nad nimiž se děti zamýšlejí. V dalším okruhu se žáci dozvědí, co je lidské zdraví, nemoc, smysly, co je zdravé a co nezdravé, a také o hygieně, úrazech a první pomoci včetně telefonního čísla na záchranku. Poměrně velká část je věnována povoláním. Jedná se nejprve o známá místa, kam se děti s rodiči dostanou, nebo se jich nějak týkají: pošta, obchod, různé služby, jako kadeřnictví, nebo pekárna, jejíž výrobky děti denně konzumují. Zde přechází autorka k finálním výrobkům a vysvětluje, co se z čeho vyrábí. A již se vrací zpět k povolání. Ukazuje, kdo vytváří umění, hudbu, divadlo, film, kdo je architekt, spisovatel, malíř, sochař, ale i filozof, astrofyzik, chemik. V této učebnici je jmenováno nejvíc

různých povolání i s jednoduchou obrazovou charakteristikou snadno pochopitelnou pro děti. Poslední část prvního dílu je věnována dopravě a cyklistům.

Ve druhém dílu se autorka věnuje přírodě. Ukazuje, že nás obklopuje krajina plná přírody, květin, užitkových rostlin i ovocné stromy a keře, byliny a vedle toho listnaté a jehličnaté stromy. Zvířata nám přinášejí užitek i potěšení doma. Na cizokrajná zvířata se chodíme dívat do ZOO. Roční období z hlediska přírody jsou probrána celistvě ve vzájemném porovnání na jedné stránce, na ně navazují přírodní společenství, lesní, na pole, u vody a ve vodě, na louce. V závěru vysvětluje základní zásady ochrany přírody. Učebnice patří k těm, které vidí prostředí, v které dnešní děti žijí, aktuálním pohledem, i když nedává přímo prostor k alternativním způsobům výuky. Řada témat se ovšem dá moderními metodami uplatnit.

Jarmila Mladá a Ladislav Podroužek vydali v SPN v roce 2001 *Prvouku pro 2. ročník* včetně pracovního sešitu. Učebnice má jiný charakter než *Prvouka pro 1. třídu*, připomíná spíše učebnici přírodovědy pro 4. a 5. ročník vydanou stejným nakladatelstvím.

Začíná přírodovědnou částí, zamyšlením nad tím, co je důležité pro rostliny a pro živočichy, aby mohly růst. Zajímavé jsou příklady toho, jak se pohybují nejen živočichové, ale i rostliny. Dále je uveden pojem neživá příroda s příklady. Bezprostředně následují živly a pak roční doby. Jako příklad náznaku biologického řetězce je několik odstavců o užitečnosti sojky, sýkorek a veverky. Společenskou část učebnice zahajuje opět rodina, její členové a jejich místo doma, s čím a jak pomáháme, kdo co doma dělá, a denní režim rodiny. Rozdělení prací je opět zcela tradiční, matka je v kuchyni nebo žehlí, otec luxuje a myje s jedním z dětí auto. Závěr patří opět létu. Obrázek pole v létě ukazuje jednak obilí, jednak některé kvetoucí plevely včetně koukolu,

který jsem viděla jen jednou v životě a to v útlém dětství. Tato půvabná květinka už snad úplně podlehla herbicidům. Kolik dětí ji tedy může na vlastní oči uvidět? (Je dobré ji znát pro podobenství z Nového zákona. To je záměr autorů?) Učebnice končí ruční senosečí a popisem přehazování kopek. Nikde k tomu není paralela toho, co mohou vidět děti dnes na venkově, kdy tuto práci dělá stroj. Je to něco, co bychom snad viděli někde v zapadlé vsi rumunského venkova nebo snad v chráněné oblasti. Zde k tomu ale žádný podobný výklad není, ani to, že se to tak dělalo dříve. Učebnice je celkově postavena na tradičních stereotypech i příkladech, obsahuje hodně textu a nedává prostor pro tvůrčí aktivity žáků ani učitelů. V části věnované času není ani zmínka o naší národní minulosti. Učebnice neřeší některé otázky obsažené ve výstupech RVP jako je vedení k toleranci k odlišnostem jiných lidí, opatrnost před cizími lidmi. Nikde nejmenuje domácí mazlíčky, o nichž děti rády mluví, zvláště ty městské, které nemají moc příležitostí vidět zvířata na dvoře ani ve volné přírodě, ani chování k nim. V mnoha ohledech chybí dovedení do současnosti.

Milan Valenta pokračuje v *Prvouce* vydávané ve spolupráci nakladatelstvími Albra a SPL Práce v pohádkovém příběhu o Světlíkovi a jeho kamarádech. Textu trochu přibylo, ale pro děti to může být velmi přitažlivé až napínavé vyprávění. Autor dokáže propojit ve smysluplný celek hned několik tématických okruhů. Tak třeba Vánoce jsou nejen vyprávěním vánočního biblického příběhu, ale králové přicházejí z různých míst, kde vládne různé podnebí a kraje vypadají zcela odlišně. Ježíškovo narození je spojeno s narozeninami, tedy daty obecně. Živly, především oheň, jsou pojaty z hlediska jejich užitečnosti. Minulost jdou postavičky příběhu hledat do muzea. Vhodný námět k tomu, udělat totéž a pak si o tom

promluvit. Z povolání, která lidé vykonávají, jmenuje autor rovněž i ta složitější, po práci následuje náplň volného času, ale i zásady společenského chování. Učebnice patří k těm, které podněcují aktivitu a tvůrčí přístup k výuce.

Kolektiv tří autorek, Evy Vyskočilové, Aleny Šebkové a Milady Machalové pokračují v nakladatelství Albra *Prvoukou pro 2. ročník*. Na začátku procvičují s dětmi pravolevou orientaci a přidávají těžší příklady, kupř. ten naproti, na obrázku. Okruh *Lidé a čas* učí děti teprve zde dnům v týdnu, opakuje měsíce a vysvětluje oběh Slunce v průběhu roku. Zajímavé je znázornění dobrého a špatného chování. Děti je mají posoudit samy a vybrat, jak by co potrestaly. Odtud se dostáváme ke vzniku vlády, k demokracii a k řešení sporů mezi lidmi. I dalším se učebnice liší od jiných: Vánoce a Velikonoce jsou zde spojeny s Ježíšovým příběhem, který je stručně převyprávěn. Nechybí ovšem ani lidové zvyky spojené s těmito svátky. Okruhy závazné pro učební látku jsou doplněny rovněž zajímavou kapitolami *Učíme se hospodařit a Ekonomické vztahy*. Co si můžeme koupit teď a co když si kapesné ušetříme. Autorky vedou děti rovněž ke správnému chování v lese, hlavně, aby po sobě uklidily, a ke třídění odpadu.

Pro nakladatelství Pansofia připravily *Prvouku pro 2. ročník* Hana Rufertová a Dagmar Kordová a daly jí podtitul *Prostředí mého života*. Učebnice byla schválena 22. 5. 2000. Spojuje v sobě prvky učebnice i pracovního sešitu, je v ní hodně obrázků jen s krátkými texty a doplňovačkami, křížovkami a podobně.

V části věnované lidem kolem nás ukazuje, že lidé se od sebe liší nejen věkem, ale i svým vzhledem a barvou pleti. Pozdravy souvisejí s oslovováním a nakonec i s chováním. Při něm hraje důležitou roli ohleduplnost.

Charakteristika podzimu je provázena tabulkou meteorologických značek. V zimě se probírá opět téma Vánoc. Na jaře se ocitáme v zelinářské zahradě, kde se děti učí, co se pěstuje ve skleníku, co na poli a co na záhonu.

Vedle dopravních prostředků se seznamují děti i s několika druhy zaměstnání, a to výhradně z okruhu služeb. Přírodní výtvořy jsou porovnávány s lidskými a děti se učí mezi nimi rozlišovat. Zajímavé je srovnávání různých typů české krajiny. V závěru učebnice zmiňují autorky ještě péči o zdraví, která je přehledně zpracována do tabulky jakéhosi zdravotního desatera. Učebnice ve velké míře využívá tabulek, děti jsou vedeny k používání různých značek (kupř. meteorologických) a mají provádět různá měření. Vede je to k preciznosti, exaktnosti, ale nevím, nakolik je to pro děti z druhých tříd přitažlivé.

Nakladatelství Scientia přineslo na trh učebnici Jiřího Chalupy *Prvouka aneb jak Matěj s Klárkou chodili do 2. třídy*. Je to další kniha propojená povídkovým vyprávěním, tentokrát dvou kamarádů spolužáků, zvědavých a přemýšlivých dětí. Učebnice je zajímavá svou koncepcí, kdy povídkou propojené okruhy doplňují encyklopedické texty, které většinou rozšiřují učební látku. Pro přehlednost zdůrazňuje stránku s *Mojí malou encyklopedií* modré orámování. Vedle toho jsou tu i básničky o tom, co už známe, jakési veršované opakování. Vedle témat o rodině a mezilidských vztazích, kde je zdůrazněno, kdo nejvíc potřebuje pomoc, tj. staří lidé a děti, se seznamujeme s různými důležitými místy okolo nás, jako např. s poštou, nádražím, zdravotním střediskem, obchodním domem, ale i letištěm a pobytem v letadle. (Při rozšířenosti zahraničních cest je to jistě pro řadu dětí zajímavá a praktická dovednost.) Orientaci v okolním světě učí jak pravidla bezpečnosti na ulici, tak i schopnost rozlišit mezi hodnými a

zlými lidmi. Času věnovaná část učí nejen hodiny a minuty, ale i pojem minulosti, zvláště té národní, a oklikou se tak vlastně vrací k úvodní části knihy, kde se děti naučily znát stání symboly, státní znak, vlajku, hymnu i hlavu státu. Po poznávání přírody a nutnosti ji chránit se dostává autor ke smyslům, lidské řeči i jiným způsobům dorozumívání, a to i mezi zvířaty. Učebnice je svěží a podnětná.

Další zajímavou učebnicí je *Svět okolo nás* od Hany Rezutkové, kterou vydalo nakladatelství Alter. Hned na začátku najdeme dopravní značky, které nás tak dovedou cestou do školy. Pak následuje průběh lidského života, rodina a místo, kde se schází, tedy byt. Téma bytu v učebnicích v tomto ročníku nebývá zpracováváno. Slušné společenské chování je důležitou součástí našeho života a musíme být schopni rozlišovat mezi správným a špatným chováním. I to se zde děti učí. Odtud se dostáváme k pojmu vlast a k naší národní minulosti, a to od praotce Čecha přes nejvýznamnější postavy našeho národa Husa, Komenského až po současnost reprezentovanou Václavem Havlem. I v této učebnici se děti seznámí s tím, co je to umění. Dalšími tématy jsou čas, zdraví a nemoc, prevence úrazů a tísňové linky. Děti se poučují o výrobě některých běžně užívaných výrobků, s řemesly, technikou a pokrokem v řemeslech oproti minulosti. Chování v silničním provozu jsou věnovány oddíly *Chodec a cyklista* a *dopravní prostředky*. Kapitola nazvaná *Svět okolo nás* seznamuje děti s několika spolu moc nesouvisejícími tématy: Adam a Eva, pravěký lovec, Slunce, Země a Měsíc včetně měsíčních fází a s putováním slunce po denní obloze, tj. východ a západ slunce a postavení Slunce v poledne.

Druhý díl učebnice je věnován přírodovědě, hned na vnitřní straně obálky jsou čtyři přehledné osnovy pro popis savců, ptáků, stromů a keřů a bylin. Další témata se zabývají péčí o pokojové rostliny,

známými květinami na louce a prostředím, v němž žijeme. Náměty k pěstitelské práci, k péči o zeleninu a ovoce mohou být problémem pro městské děti, které nemají možnost si nic takového vyzkoušet. Ne všechny mají chalupu se zahradou a školní zahrady neslouží k pěstitelským pracím ani na okraji Prahy (z mé vlastní zkušenosti). Budou-li se to pak často učit jen teoreticky, je to škoda. Mezi zemědělskými plodinami ani zde není uvedena kukuřice přesto, že bývá na polích tak často. Zajímavá je ukázka textilních vláken, lnu a ovčí vlny. Odtud se dostáváme k domácím zvířatům, pak k rozšířeným ptákům a volně žijícím savcům, k jejich charakteristickým znakům. Dalším tématem jsou stromy jehličnaté a listnaté, les i s jeho volně žijícími zvířaty. V této učebnici rovněž nejsou zmíněná žádná domácí zvířata chovaná v bytě pro potěšení přesto, že je to jev dnes tak rozšířený a myslím, že z pedagogického i psychologického hlediska pro děti tak důležitý. Kolik dětí vídá denně krávu a kolik denně krmí morče a stará se o ně? Učebnice patří rovněž mezi tradičně pojaté, žákům nedává mnoho podnětů k vlastnímu aktivnímu přístupu k učení.

Hana Mühlhauserová a Jaromíra Svobodová vydaly v nakladatelství Nová škola *Prvouku* i pro 2. ročník. Učebnice navazuje na první ročník a jednotlivá témata rozšiřuje. Tentokrát jsou ilustrace doprovázeny delšími texty a otázky již nestojí samostatně a nejsou určeny ke čtení učiteli. Každá kapitola je uzavřena souborem více než dvaceti opakovacích otázek.

V žádné z uvedených učebnic se neobjevily následující témata k požadovaným výstupům pro 1. období: Pro okruh *Lidé kolem nás*: Projevuje toleranci k přirozeným odlišnostem spolužáků, jejich přednostem i nedostatkům. A pro okruh *Člověk a jeho zdraví*: Chová se obezřetně při setkání s neznámými jedinci, odmítne komunikaci,

která je mu nepříjemná, v případě potřeby požádá o pomoc pro sebe i pro jiné dítě. Reaguje adekvátně na pokyny dospělých při mimořádných událostech.³⁴

Učebnici prvouky pro 3. ročník vydala v nakladatelství Nová škola Věra Štiková. Kniha svým schématem zachovává strukturu Prvouky z předešlého ročníku, tj. krátké texty, ilustrace vhodné k popisování a zamyšlení i kontrolní otázky na závěr každé kapitoly. Učebnici opět otvírá téma domova, místa, obce, kde dítě žije. Dovídá se také, co je adresa a že ji nemáme sdělovat cizím lidem.³⁵ To je jediné varování před neznámými lidmi, kteří by mohli dítěti ublížit. Děti ve třetí třídě sice chodí častěji samy ven než děti mladší, ale i přesto mi připadá, že by se s nebezpečím pocházejícím od neznámých lidí měly děti seznámit dříve. Ne je strašit, ale zcela souhlasím s výstupem pro první období, že by děti měly být vůči cizím lidem opatrné. Rovněž v kapitole *Pečujeme o své zdraví* se v oddílu *Osobní bezpečí* děti stručně poučí o šikaně, týrání a pohlavním zneužívání.³⁶ Je to správné, ale kupř. o šikaně by se měly dovědět už mnohem dříve, v první třídě, protože už tehdy se šikana někdy objevuje a děti mají být připraveny se jí bránit.

Prvouka z nakladatelství Fortuna je velice stručným vyjádřením požadavků učebních osnov a lze ji zároveň dobře využít i pro okruhy dané RVP. Obsahuje texty, které „jsou připraveny jako podněty k rozhovorům besedám a k diskusím, v nich se mají uplatnit individuální znalosti a zkušenosti žáků.“³⁷ Témata jsou rozdělena vždy do tří okruhů, a to v prvním dílu učebnice nazvaném *Obec a okolí* to jsou témata společenská: *Orientace v místní krajině, Domov, obec a*

---

³⁴ Mühlhauserová, Prvouka pro 2. roč., Nová škola s. 39 a 42

³⁵ Štiková, Prvouka pro 3.roč, Nová škola, s. 5

³⁶ Tamtéž, s. 70

³⁷ Danielovská, Prvouka 3, Fortuna, s.29

Krajina mého domova. Tyto okruhy víceméně odpovídají požadavkům RVP při očekávaných výstupech v okruzích *Místo, kde žijeme, Lidé kolem nás* a *Lidé a čas*. Témata z okruhů RVP zde můžeme nalézt rozptýlená v různých kapitolách, kupř. témata k okruhu *Lidé a čas* najdeme jednak³⁸ v kapitole *Co víme o minulosti obce*, jednak jsou to pověsti o obci a o okolní krajině³⁹, historické památky můžeme nalézt⁴⁰ v kapitole *Kultura v obci* nebo⁴¹ v kapitole *Historické památky v krajině*. Porovnávání minulosti a přítomnosti pochopitelně v souvislosti s pojetím knihy je spojeno s diskusí a projektovou přípravou v hodinách.

Druhý díl učebnice je zaměřen přírodovědně, jak napovídá i jeho podtitul *Živá a neživá příroda*. I tento díl je rozdělen na tři okruhy: *Svět kolem nás, Z neživé přírody* a *Z živé přírody*. Přírodovědně založený druhý díl v podstatě plně odpovídá tématům RVP. Vzhledem k tomu, že učebnice je pojata jako soubor podnětů k práci ve třídě, může se myslím hodit i k práci podle nového Rámcového vzdělávacího programu. Domnívám se, že se zde může každý učitel inspirovat k aktivnímu vyučování i podle nových doporučovaných metod (viz dále).

Prvouka pro 3. ročník z nakladatelství SPN, kterou vydala táž dvojice autorů, která zpracovala také učebnice prvouky pro první a druhou třídu, se i ve třetím ročníku zaměřuje především na přírodovědná témata. Kapitoly jako bezpečnost silničního provozu a dopravní značky, porovnání města a vesnice, mapa, plán a mapové značky jsou zpracovány jen velice stručně v závěru učebnice. V rámci přírodovědně zaměřených kapitol se děti seznamují rovněž s ochranou

---

³⁸ Danielovská, Prvouka 3, Fortuna, s. 19

³⁹ Tamtéž, s. 20

⁴⁰ Tamtéž, s. 16

⁴¹ Tamtéž, s. 25

životního prostředí, v oddílu věnovaném člověku pak nejen se zdravím a částmi lidského těla, ale i s lidskými rasami. Témata jako národní minulost, památky, významné osobnosti jsou ponechány na učitelích, aby je podle vlastního uvážení doplnili, učebnice je neuvádí.

Učebnice prvouky pro 3. ročník, kterou vydali v nakladatelství Alter Lenka Bradáčová a Miroslav Špika, se věnuje ze všech dostupných učebnic nejvíce a nejpřehledněji požadavku měření jednoduchými přístroji. V oddělených kapitolách učí děti rozeznávat a měřit délkové míry pravítky, metrem atd., v kapitole o teple měřit různými druhy teploměrů, dále vážit na vahách i měřit čas na různých typech hodin.

Na druhou stranu méně prostoru věnuje učebnice otázkám společenským a národní minulosti.

Učebnice prvouky z nakladatelství SPL-Práce, Albra, kterou sepsal Pavel Augusta se minulosti věnuje poměrně obsírně, seznamuje děti s tím, co je věda, vzdělání, jak se od sebe liší různé oblasti světa z hlediska technické a hospodářské vyspělosti. Kromě toho poučuje žáky o vývoji lidské společnosti od pravěku přes antiku a středověk do současnosti. Vysvětluje, co je mýtus a jaké jsou hlavní mýty o stvoření světa. Vedle toho se věnuje i přírodopisným tématům, zdravotě a vztahům mezi lidmi.

Prvouka z nakladatelství Nová škola od Věry Štikové rozvíjí témata z předešlých ročníků ve vzájemně vyvážených proporcích, na konci každého oddílu jsou opakovací otázky, v textu se objevují témata na procházky, pokusy i práce s knihou, které jsou graficky rozlišeny.

Prvouka pro 3. ročník od PaedDr. Heleny Šimíčkové, kterou vydalo v roce 1997 Nakladatelství Prodos v Olomouci, se věnuje jak orientaci v krajině a typům krajiny, tak i obci a kraji, kde žáci žijí.

V oddílu *Lidé a čas* uvádí i nejznámější národní pověsti a na příkladech ukazuje dětem plynutí času a vývoj včetně technického. Tím zároveň přechází k okruhu věnovanému přírodovědné části: co je živá a neživá příroda, vlastnosti látek, základní poučení o sluneční soustavě a pohybu planet. Děti se dozvídají o prodění vzduchu, koloběhu vody v přírodě a erozi. Na ekologii není poukazováno v samostatné kapitole, vyplývá z celkového kontextu.

Nejvíce se minulosti člověka věnuje učebnice prvouky s dlouhým podtitulem *Pozorujeme, ptáme se, poznáváme* od kolektivu autorů Evy Vyskočilové, Aleny Kronusové, Miloslavy Machalové, Aleny Matuškové, Jiřího Pecha a Rudolfa Šupa, kterou vydalo v roce 2000 nakladatelství Albra. Jako jediná ukazuje vývoj člověka od pravěku i stručně a výstižně vývoj našich dějin. Hra na panovníka⁴² dodává tématu na hravosti a přitažlivosti. I v jiných tématických okruzích oživilo autoři stručnou základní látku povšechnými, ale přesto hlubšími informacemi, které mohou děti zaujmout. Je to především téma počasí, vývoj lidského plodu i život u nás v porovnání se životem jinde. Vedle toho seznamují žáky s tím, co jsou horniny nebo způsoby měření tepla, váhy atd. Na rozdíl od jiných učebnic pro třetí ročník se různým způsobům měření různých látek věnují autoři poměrně široce, na obrázcích ukazují různé typy a možnosti měření a vážení, a to formou, kterou mohou využít učitelé k hravé a zábavné formě výuky.

V nakladatelství Scientia pokračuje Jiří Chalupa v *Prvouce* s podtitulem *...aneb jak Matěj s Klárkou letěli balonem*. Učebnice obsahuje řadu soutěží, otázek a je vtipně i názorně zároveň ilustrována Kameelem Machartem. Autora ilustrací uvádím záměrně z toho důvodu, že jeho obrázky jsou nedílnou a nezaměnitelnou součástí

---

⁴² Vyskočilová a kol., *Pozorujeme, ptáme se*, s. 30

pedagogického záměru učebnice. Ta začíná vtipným přehledem vývoje lidstva od pravěku do současnosti.⁴³ Několik závěrečných opakovacích otázek, které vybízejí k samostatnému uvažování je provázeno rovněž i provokativní otázkou „Je člověk lepší než dřív, zkusíš s tím jednou něco udělat?“⁴⁴ Kéž by některému z dětí ta otázka uvízla v paměti a jednou v dospělosti na ni kladně odpověděli!

Také Vánoce jsou vyjádřeny vánočním příběhem, který se vztahuje nejen k zimním svátkům, ale i k našemu evropskému kulturnímu dědictví a identitě. Souvisí rovněž s dalším tématem, kterým jsou hodnoty, lidskost.

Dalším tématem je vývoj člověka před narozením, zdraví a také to, co ho poškozuje. Způsoby chování mohou být pozitivní, důležitost úsměvu a vlídnosti, úcta ke stáří, nebo záporné jako šikana, agresivita. Na závěr Klárka s Matějem seznámí děti s tím, jak chránit přírodu, s ekologií. I tento díl je svižný, zábavný a vybízí k alternativním metodám výuky.

Všechny zmíněné učebnice je myslím možno bez problémů používat do vydání nových, vypracovaných pro využití RVP, s doplněním těch témat, která jsou v RVP nová a v osnovách dosud nebyla. A samozřejmě využívat možností aktivního vyučování s použitím doporučených metod práce. Ale jejich výběr a využití je již na nás učitelích.

V druhém období byla dosud tématická oblast *Člověk a svět*, jak je nazýván a pojímán v Rámcovém vzdělávací projektu, rozdělen na dva samostatné předměty, které probíhaly souběžně, a to na

---

⁴³ Chalupa, Sciencia,,s. 22 - 37

⁴⁴ Tamtéž, s 37

přírodovědu a vlastivědu. Nyní bude záležet na jednotlivých školách, jak rozdělí hodinovou dotaci na tento okruh mezi část zaměřenou více na přírodu a člověka, jeho zdraví a prevenci, a na část zabývající se národní minulostí, orientací v mapě a společenskými otázkami. Zatím jsou totiž k dispozici jen ty učebnice, které byly zpracovány podle staršího pojetí.

Na tomto místě a pro účely této diplomové práce bych vynechala část přírodovědnou, tj. kapitulu *Rozmanitost přírody a Člověk a jeho zdraví*. Budu se zabývat pouze okruhy *Místo, kde žijeme, Lidé kolem nás a Lidé a čas*. Ocituji nebo budu parafrázovat očekávané výstupy pro jednotlivé okruhy vzdělávacího oboru *Člověk a jeho svět*.

V rámci okruhu *Místo, kde žijeme* se předpokládá, že žák při přechodu na druhý stupeň bude schopen určit „polohu svého bydliště nebo pobytu vzhledem ke krajině a státu“⁴⁵, což také znamená, že se orientuje v místě svého bydliště i okolí školy, že dobře sám zná cestu do školy a je schopen ji bezpečně zvládat. Kromě toho žák pozná i světové strany, a to jak na mapě, tak i v přírodě, „orientuje se podle nich a řídí se podle zásad bezpečného pohybu a pobytu v přírodě“⁴⁶. Dále dovede rozlišovat „mezi náčrty, plány a základními typy map, vyhledává jednoduché údaje o přírodních podmínkách a sídlištích lidí na mapách naší republiky, Evropy a polokouli“⁴⁷. To znamená, že žák umí základy čtení z mapy, grafiku i vysvětlivky.

Po ukončení páté třídy má mít žák poměrně dobré znalosti o místě, kde žije, o krajině, poloze krajiny, o zemském povrchu, jeho tvarech, vodstvu a půdách, rostlinstvu i zvířectvu, i o vlivu krajiny na život lidí a naopak o vlivu lidí na životní prostředí. Žák má umět vyhledat jednoduché údaje o přírodních podmínkách i o osídlení na

---

⁴⁵ RVP, s. 39

⁴⁶ RVP, s. 39

⁴⁷ RVP, s. 39

mapách jak naší republiky, tak i Evropy a světa. Zároveň má znát základní údaje o Praze i o minulosti a současnosti obce, v níž žije. Má být schopen vyhledat „typické regionální zvláštnosti přírody, osídlení, hospodářství a kultury, jednoduchým způsobem posoudit jejich význam z hlediska přírodního, historického, politického, správního a vlastnického“⁴⁸. To znamená, že ví, co je to vlast, domov, zná základy státního zřízení a politického systému naší republiky i státní symboly a má všeobecnou znalost o EU. Co se týče Evropy a světa, vychází se i z vlastních zkušeností dětí, které dnes hodně cestují a mohou spolužákům zprostředkovat svoje zážitky a zajímavosti z cest.

Dalším okruhem je *Lidé kolem nás*. Tento okruh je zaměřen na mezilidské vztahy ve všech základních prostředích, v nichž se děti obvykle nacházejí, v rodině, ve škole, v rámci celé obce, tzn. na chování na ulici a v dopravních prostředcích. Předpokládá se, že žák „rozlišuje základní rozdíly mezi jednotlivci, obhájí při konkrétních činnostech své názory, popřípadě připustí svůj omyl, dohodne se na společném postupu a řešení se spolužáky“⁴⁹. „Rozpozná ve svém okolí jednání a chování, která se už tolerovat nemohou a která porušují základní lidská práva nebo demokratické principy.“⁵⁰ Orientuje se v mezilidských vztazích, dokáže komunikovat, má základní ponětí o fungování obchodu, firem, ví že jsou zájmové spolky, politické strany a církve. Rovněž si uvědomuje, že jak jednotlivci, tak i celá společnost mají pomáhat nemocným a sociálně slabým.

Obrátíme nyní pozornost ke konkrétním učebnicím pro 4. a 5. ročník.

---

⁴⁸ RVP, s. 39

⁴⁹ RVP, s. 40

⁵⁰ RVP, s. 40

V nakladatelství Prodos vydal Milan Hronek v Olomouci v roce 1996 *Vlastivědu 4*. Má celkem čtyři oddíly, *Země a lidé*, *Mapy*, *Česká republika* a *České dějiny*. První část se zabývá převážně geografickou a přírodopisnou tematikou jako je ovzduší, počasí, podnebí, vliv krajiny na lidský život, a také tím, jaké je u nás rostlinstvo a životní prostředí. Druhý oddíl je věnován, jak napovídá již název, orientaci v map a plánu. Část pojednávající o naší republice seznamuje děti s postavením a základní charakteristikou našeho státu, s vládními, státoprávními institucemi a symboly. České dějiny začínají poukazem na měření času včetně pohybů sluneční soustavy, Země a Slunce, i kalendářem. Po krátké zmínce o kulturním dědictví našich předků se již dostáváme k prvnímu osídlení naší vlasti, k pověstem a přehledu dějin od Velkomoravské říše po sedmnácté století, tj. po protireformaci po bitvě na Bílé hoře.

Text je velmi hutný, možná pro tak malé děti a jejich první seznámení s národními dějinami až příliš podrobný. Je rovněž málo členěn a klíčová slova jsou zdůrazněna pouze proložením. Na druhou stranu ilustrace jsou zajímavé tím, že pocházejí vždy z příslušného období (tj. rukopisy, rytiny aj.), nebo tím, že ukazují, jak si minulost představovala česká společnost v 19. století (např. malíř Mikoláš Aleš). Závěr kapitol je doplněn sloupcem zajímavostí k právě probranému tématu. V učebnici nejsou žádné opakovací otázky ani stručná shrnutí, která by dětem umožnila se orientovat v tom, co je nejpodstatnější. Učivo mají žáci možnost procvičit v pracovním sešitu, který vydal autor rovněž v nakladatelství Prodos. I ten vede spíš k memorování než k rozvíjení samostatného uvažování.

V nakladatelství Albra vydala dvojice autorů Pavel Augusta a František Honzák *Vlastivědu pro 4. ročník* jako čtyřdílnou učebnici sešitového formátu. V prvním díle nazvaném *Naše vlast* se zabývají

charakteristikou naší země, jejímu vodstvu, řekám, horám, městům i památným místům, ale i státnímu zřízení a představitelům státu. Druhý díl, to jsou *Obrazy z národních dějin* od pravěku, tj. od lovců mamutů po osvícenství, tj. po Josefa II. Třetí díl ukazuje život na Zemi, setkání s přírodou, základními znaky života, podmínkami pro život, přírodními společenstvy a s ochranou přírody a vhodným chování v přírodě. Čtvrtý oddíl se věnuje vztahu člověka a životního prostředí, odlišnostem člověka od zvířete, lidskému světu umění, přetváření přírody a našim životním hodnotám a potřebám. Za pozitivní považuji část, v níž se seznamují s hodnotami. Autoři upozorňují na to, že se v životě setkáváme s radostmi i těžkostmi. „Důležité je naučit se přinášet radost jiným a vlastní těžkosti trpělivě překonávat. Štěstí si v životě koupit nelze. To se rodí v našich srdcích a z našich činů. Jedním z nejdůležitějších předpokladů k prožití šťastných chvil je čisté svědomí“⁵¹. Text jednotlivých kapitol je stručný, umožňuje krátký zápis, je bez opakovacích otázek.

Další učebnicí je *Vlastivěda 4* s podtitulem *Poznáváme naši vlast* z nakladatelství Nová škola od Věry Štikové a Jany Tabarkové. Součástí učebnice je i pracovní sešit a do učebnice je vložena mapa ČR. Tento díl jinak dvoudílné učebnice je se zabývá zeměpisnou částí vlastivědy v obvyklém rozsahu učební látky. Osvětluje postavení naší vlasti v rámci Evropy, seznamuje se správním rozdělením země, státním zřízením, s přírodními podmínkami a ochranou přírody.

Jak napovídá titul *Hlavní události nejstarších českých dějin*, zabývá se druhý díl učebnice českými dějinami od pravěku po 16. století, po první Habsburky včetně Rudolfa II. I k tomuto dílu je pracovní sešit k opakování a procvičování učiva. Úvodní kapitola učí znázorňování času, časové přímky provázejí i jednotlivé dějinné

---

⁵¹ Augusta, Honzák, *Vlastivěda 4*, s. 91

úseky. Popis minulosti je zaměřen nejen na hlavní osobnosti, ale i na charakteristické rysy společnosti a života. Každou kapitolu uzavírá několik opakovacích otázek. V textu jsou odkazy i na jiné předměty a učebnice, kupř. na čítanku, výtvarnou výchovu, zeměpisnou část vlastivědy. Autorky nabízejí dětem i „dílnu“, v níž si kupř. děti mohou vybrat siluetu jednoho panovníka a zapsat do ní, co o něm vědí. Ze siluet mohou pak ve třídě vytvořit „galerii“ portrétů.⁵² K učebnici je k dispozici i pracovní sešit, v němž si mohou žáci procvičit látku formou křížovek, hádanek, rébusů, doplňovaček a dalších zábavných forem výuky. Jako navazující učebnice nabízí nakladatelství *Čítanku 4* z roku 2003 a *Čtení z nejstarších českých dějin*, vydané téhož roku.

Vlastivěda pro 4. ročník z nakladatelství SPN od Michaely Bloudkové a kolektivu autorů je jednosvazková. Zeměpisná část předchází dějepisnou. Žáci se seznamují s vlastí jakožto srdcem Evropy, s blízkým okolím svého bydliště, s typy sídel a charakteristikou našeho státu. Dozvídají se, s kterými státy sousedí, a poučují se o vzniku a symbolech státu, o vládě, prezidentovi a parlamentu, správním dělení státu a o přítomnosti menšin. Ty jsou pojaty velmi tradičně, učebnice nereflexuje přítomnost ukrajinské ani vietnamské menšiny, nemluvě o jiných. Dále jsou tu popsány přírodní podmínky, velká města, zejména Praha, Brno, ale zmíněna jsou i další. Historická část začíná nejstarším osídlením a starými pověstmi českými. Žáci jsou v rámci tohoto výkladu upozorněni na to, že je rozdíl mezi vyprávěním a pravdou, že skutečná minulost byla jiná, než vyprávějí pověsti. Zde se opět nachází zmínka o Kosmovi. Žáci se zde však nic nedozvědí o archeologických nálezech ze slovanského období, i když mám zkušenost, že děti zajímají stejně jako pověsti. Vždyť dětem jde o vyprávění a vlastní představivost, lhostejno, zda

---

⁵² Štiková, Tabarková, *Vlastivěda 4*, s. 23

poslouchají pověst nebo popis života ve slovanské vesnici vycházející z archeologických výzkumů... Stejně jako ve většině jiných učebnic vlastivědy, zde nejsou zmíněny jiné kroniky než Kosmova. Učebnice je přehledná, každá kapitola zabírá jednu protilehlou dvojstranu. Graficky rozlišený je vždy odstavec *Zapamatujeme si* se stručným záznamem nejdůležitějších faktů. Každá kapitola je doplněna opakovacími otázkami, časté jsou mapky a kresby. Historická část je dovedena do reforem Josefa II.

Vlastivěda pro 4. ročník s podtitulem *Poznáváme svět kolem nás* z pera autorů Evy Vyskočilové, Aleny Matuškové, Jiřího Pechy a dalších vyšla též v nakladatelství Albra. Jak název napovídá, poznání okolního světa vychází z toho, co žáci sami znají, co je obklopuje. Nově si to však pod vedením učitele dávají do souvislostí s vyučovanou látkou. Náplň odpovídá tématům osnov. Velmi názorně autoři dětem vysvětlují pojetí času, které opět vychází z toho, jak si ony samy mohou jeho plynutí uvědomovat. K učebnici můžeme použít i pracovní sešit, který je k dispozici. I zde je tématu čas věnován velký prostor.⁵³

Další velmi přehlednou učebnicí, která dává nepřímé podněty k alternativním způsobům výuky, je *Vlastivěda* od Ivana Garziny z nakladatelství Scientia. Učebnice vydaná v roce 1998 má členěný text, v němž důležitá fakta zdůrazňuje formou proložené písmo a řada fotografií s krátkými popisky, které doplňují základní informace v hlavní části. V závěru každé kapitoly je stručné shrnutí nejdůležitějších skutečností *Co jsme si zapamatovali*, otázky k opakování, křížovky, doplňovačky, hádanky apod. Na konci učebnice najdeme slovníček pojmů a seznam vyobrazení. Děti se tak

---

⁵³ Poznáváme svět, s. 5 - 10

mohou seznámit se strukturou popularizující literatury, orientovat se v rejstříku a pochopit k čemu slouží.

Z běžně dostupných učebnic pro pátý ročník zde uvedu *Vlastivědu* od Michaely Bloudkové a Petra Chalupy vydanou SPN a.s. v roce 2002. Část věnovaná našim národním dějinám začíná národním obrozením a končí naší nedávnou minulostí, přechodem k demokracii v roce 1989 a následným rozdělením Československa na dva samostatné státy. Zeměpisná část se zabývá obecnou charakteristikou povrchu a přírodních podmínek na našem kontinentu, přírodními podmínkami v naší vlasti, charakteristikou státního uspořádání, vládou a parlamentem. Neopomíjí ani seznámení s našimi sousedy. Podnětnými otázkami jsou děti vedeny k samostatné práci s mapou.

Text učebnice je strukturovaný, jedna dvoustrana tvoří vždy celek a každá kapitola je zakončena otázkami a úkoly k procvičování a opakování. Graficky jsou žlutou čarou zdůrazněna rozvinutí hlavního tématu, zajímavosti a podobně. Čtvereček zviditelňuje otázky a žlutý rámeček s proloženým označením *Zapamatujeme si* zdůrazňuje nejdůležitější informace z dané kapitoly. Autoři učebnice předpokládají práci žáků s výkladovým textem a následné splnění zadaných úkolů a zodpovězení předepsaných otázek.⁵⁴ Tímto vymezením se trochu zmenšuje prostor pro tvořivou součinnost učitele se žáky.

Pracovní sešit k této učebnici vypracoval vedle autorů učebnice M. Bloudkové a P. Chalupy i D. Dvořák. Zde bych se zastavila u obsáhlé části věnované národní minulosti. Na rozdíl od jiných učebních materiálů, které procvičují jednotlivá fakta k zapamatování, je sešit zpracován netradičně. Naše národní minulost i základní

---

⁵⁴ Myšlenky z metodického úvodu na tiráži učebnice

mezíky evropských dějin od poloviny 18. století do současnosti jsou uváděny do souvislosti s naší současností, a to porovnáváním tehdejších práv s naším pojetím lidských práv nebo formou fiktivních příběhů dětí z různých dob, jak se na jejich životech odrážely dobové historické události. Jiné příběhy mají děti samy na základě získaných vědomostí doplňovat. Učebnice tvoří ucelenou řadu s učebnicí a pracovním sešitem pro 4. ročník.

Nakladatelství Albra Pansofia vydala *Vlastivědu 5* z pera dvou autorů, Věry Danielovské a Karla Tupého. Učebnice v jednom sešitu, podobně jako většina ostatních zpracovává jak základní zeměpisnou orientaci, tak i historii naší země. Na rozdíl od jiných se věnuje i člověku jako součásti společenství, tj. vztahům mezi kamarády, škole, volnému času a způsobům jeho trávení. Protože společenství je širší, zařadili autoři do tohoto oddílu i stručnou charakteristiku našeho státního systému, informace o tom, co jsou to politické strany, k čemu slouží zákony a jaká je struktura státní moci. V zeměpisné části nazvané *Poznáváme svět* se děti dozvídají o světadílech, oceánech, a také o tom, co je poledník a co rovnoběžka, co jsou časová pásma atd. Poslední kapitoly zeměpisné části jsou velmi netradiční a pro děti přitažlivé: objevné plavby, dobývání severního a jižního pólu a čeští cestovatelé. (Především seznámení s českými cestovateli považují za přínosné, protože kromě Emila Holuba děti ani na druhém stupni žádné jiné nepoznají, ke své i naší národní škodě.) Oddíl dějepisný je pojat velice stručně, a to natolik, že bych si myslela, že je nutné ho v hodinách doplňovat. To ovšem dává učiteli prostor k alternativnímu vedení výuky. Právě to umožňuje pracovní sešit, jehož otázky žáky vtahují do děje: kupř. mají popsat hračku, o které si myslí, že rozvíjí technické myšlení, najít památku v obci na 1. světovou válku.

Stejná dvojice autorů vydala *Vlastivědu pro 5. ročník* tentokrát v nakladatelství Fortuna. Struktura učebnice je tradiční, začíná zeměpisnou částí věnovanou naší vlasti, Evropě a v hrubých rysech i základnímu výkladu o dalších částech světa. Není bez zajímavosti, že pojednání o jednotlivých zemích ilustruje státní vlajka dané země. Texty jsou stručné, v závěru každé kapitoly doplněné opakovacími otázkami. Podobně autoři uspořádali i dějepisnou část. Výklad naší národní minulosti začíná u Marie Terezie a končí naší současností. 19. století je charakterizováno loutkovým divadlem, vědou a technikou, nechybí stručné zmínky o dobovém umění. Během výkladu o obou světových válkách přecházejí autoři do souvislostí ve světovém historickém měřítku. Kapitoly zakončují opakovací otázky, texty doprovázejí fotografie nebo kresby k danému tématu, avšak postrádám zde mapy.

Podobně tvořivý je i pracovní sešit od P. Augusty a Fr. Honzáka vydaný v SPL Práce, Albra. K často zdůrazňovanému tématu loutkového divadla v učebnicích pro 5. ročník autoři navrhuji, aby děti samy vymyslely hru pro loutkové divadlo a pak ho třeba i ostatním předvedly, nebo zřídit s dalšími spolužáky školní noviny.⁵⁵ Jiný návrh zní „Zkus, pokud to množství sněhu dovolí, postavit si iglú“⁵⁶.

Z nakladatelství Albra vyšla *Vlastivěda pro 5. ročník* s podtitulem *Žijeme v Evropě* od kolektivu autorů. Žáci se učí vytvářet si vztahy k věcem a k vlastnictví druhých, k hodnotám⁵⁷. Uvědomují si zásady hospodaření v rodině, co jsou příjmy, jak rodiče peníze vydělávají, co jsou daně a k čemu slouží, co si mohou já nebo maminka, tatínek atd. koupit a co si nemohou koupit nikdy. Od rodinného rozpočtu se

---

⁵⁵ Pracovní sešit, s. 1

⁵⁶ tamtéž, s. 24

⁵⁷ Vlastivěda, *Žijeme v Evropě*, s. 6 -14

dostává žák k systému národního hospodářství a postupně k poznávání naší vlasti.

Druhý díl učebnice s názvem *Obrazy z dějin* poučuje děti o hlavních událostech od vlády císaře Karla VI. až po současnost. Používá k tomu neotřelou formu příběhů o dětech v minulosti tak, aby se žáci mohli vcítit do dané doby, a zároveň je nezatěžuje nadměrným množstvím faktů. Přesto je v učebnici vše podstatné včetně hranic států, dat i ukázek dobové měny.

František Čapka, vydal v nakladatelství Nová škola *Vlastivědu* pro pátý ročník s podtitulem *Základní významné události nových českých dějin*. Výklad o událostech české minulosti začíná v době pobělohorské a sleduje vývoj až do naší současnosti. Text je stručný, kapitoly jsou v rozsahu jedné, nejvýše dvou stránek včetně obrazového doprovodu a mapek. Pravidelně mají děti možnost sledovat chronologii na časových přímkách. Učebnici doplňuje pracovní sešit. Děti si v něm procvičí své znalosti na křížovkách, doplňovačkách apod. V závěru každé kapitoly jsou *Badatelské úkoly* určené k řešení obtížnějších úloh, které se týkají znalostí vlastní obce: jako kdo je starostou, kdy byla založena, osvobozena atd. V závěru učebnice je procházka Brnem a poznávání jeho památek.

Zajímavá je učebnice od Ivana Garziny *Vlastivěda pro 5. ročník*, s podtitulem *Čtení nejen o vlasti*, kterou vydalo v roce 2000 nakladatelství Scientia. Její možná jistou nevýhodou může být relativně větší množství faktů, které obsahuje, ale je na učitelích, aby vybrali to důležité pensum, které budou od dětí chtít. Učebnice je psaná čtivě, přehledně a vede děti k práci s textem. Každá kapitola začíná krátkým zvýrazněným odstavcem, který dává do souvislosti s předchozí kapitolou, to co bude následovat. V závěru si mohou děti přečíst stručné shrnutí celého textu a procvičit si získané vědomosti

při odpovídání na otázky a v křížovkách. V závěru učebnice je přehled nejdůležitějších měst, řek, národních parků a historických událostí od počátku našich dějin v pravěku až po rozdělení Československa na dva samostatné státy 1.1.1993. O vlasti se dozvídají děti i v zeměpisné části. Seznamují se i s Evropou a místem České republiky v ní. Dozvídají se rovněž o sousedních státech. V učebnici je naše vlast pojímána jako celek, její minulost je spjata se současností, historie i geografie jsou v souvislostech.

Nakladatelství Alter vydalo soubor pěti učebnic v sešitovém formátu pojmenované Vlastivěda s různými podtituly podle zaměření. Tři z nich jsou zaměřené zeměpisně, dva historicky. Učebnice výstižně objasňují předepsanou látku, kterou zároveň procvičují opakovacími otázkami v závěru každé kapitoly. Mezi jednotlivými tématy a především na konci každého dílu souboru učebnic jsou otázky a úkoly zpracované tak, že mohou sloužit místo pracovního sešitu. Umožňují samostatnou práci žáků, vedou ho k tomu, aby se učil třídit a vzájemně propojovat informace. Díly, které se zabývají geografii, tj. *Naše vlast*, *Putování po České republice* a *Putování po Evropě* zpracoval kolektiv autorů pod vedením Petra Chalupy. *Obrazy ze starších českých dějin* napsal rovněž kolektiv autorů pod vedením Josefa Harny a *Obrazy z novějších českých dějin* František Čapka. Pouze tento díl má označení pro pátý ročník, pořadí ostatních mohou učitelé či školy určit samy.

Vlastivěda na nižším stupni základní školy měla seznámit žáky se základy tří předmětů, vyučovaných pak na druhém stupni, občanskou výchovou, dějepisem a zeměpisem. Tyto tři předměty spolu jakožto společenské vědy skutečně souvisejí a je proto trochu škoda, že RVP nechává pro druhý stupeň základního školství jednomu celku jen

občanskou výchovu a dějepis a zeměpis přiřazuje k okruhu přírodních věd.

Zde bych chtěla v největší stručnosti poukázat na některé možnosti uplatnění průřezových témat pro vzdělávací obor *Člověk a jeho svět*, resp. *Člověk a společnost*. Oba tematické okruhy natolik prolínají lidskou společností, že v nich můžeme uplatnit všechna průřezová témata a ne nezajímavým způsobem. Náměty je samozřejmě potřeba zjednodušit na úroveň přijatelnou a pochopitelnou pro různě staré děti.

Osobnostní a sociální výchova:

Pohled na člověka v průběhu dějinného vývoje, antická individualita, její příčiny, občinová, kmenová a rodová pospolitost, vyloučení z ní jako nejvyšší trest, což je cesta k pochopení myšlení celé řady oblastí třetího světa, dále člověk jako součást komunity náboženské, sociální a politické, co bylo (či je dosud) kde přípustné a co ne, důvody (jsou vždy historické).

Výchova demokratického občana:

Demokracie antická, rodová, stavovská, raná moderní (USA, Francie), současná moderní.

Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech:

Jednoduchý průřez politickým myšlením v Evropě a v jiných oblastech (islámský svět, Čína – aspoň jako hlavní oblasti s rozvinutým a srovnatelným politickým myšlením), včetně důsledků globalizace světa, její příčiny, dřívější „globalizace“ v menších, ale pro tehdejší dobu srovnatelných podmínkách (asyrská říše, antický Řím, islámský svět, Čína – buddhismus).

Multikulturní výchova:

Bližší informace o kultuře oblastí, na něž se v dějinných souvislostech narazí, odvrát od evropocentrismu, větší nestranná informovanost především o oblastech mimo euroatlantickou kulturní sféru. Toto průřezové téma můžeme uvádět jednak v souvislosti s výkladem o metalických pravěkých kulturách a porovnat je s kmeny, které dnes slouží jako antropologický a etnografický srovnávací materiál, a jednak s výkladem o objevných plavbách a kolonialismu (zde bych zařazovala i ukázky jejich výtvarného umění, pohádek a hudby)

Enviromentální výchova:

Změny životního prostředí, na kterých se v minulosti podílel člověk: vysychání oblastí v souvislosti s kočovným pastevectvím, vznik potamických kultur, důsledek vlivu prostředí na lidské myšlení a hodnotový žebříček (pojetí člověka jako pána tvorstva, studená, mrazivá zima, na kterou se člověk musí připravit, tj. naučit se plánovat dopředu, součinnost celého společenství při zavlažovacích pracích v potamických kulturách, rozvoj individuality tam, kde bylo lidí málo a záleželo na každém jedinci, jak se dokáže sám o sebe postarat. S tím souvisí také postavení žen v dané společnosti, které bylo dáno mírou odpovědnosti, která na nich ležela). Zároveň se tady prolínají geografické a přírodovědné (přírodní společenství) znalosti s těmi, které se žáci dozívají z historie.

Mediální výchova:

Jaká média či „média“ byla v minulosti, co je dříve vlastně suplovalo, jak se šířily aktuální zprávy, jak se ovlivňovalo veřejné mínění, zkreslování ve službách politické manipulace již od starověku (oficiální nápisy o vyhraných bitvách, které byly ve skutečnosti prohrány, či nebyly bitvami ale jen šarvátkami)

7. Zásady vytváření projektu.

Nejprve bych chtěla uvést několik obecných pravidel, která musí pedagog respektovat při vytváření projektu. Projekt může probíhat z hlediska předmětového v rámci jednoho předmětu nebo rámci příbuzných předmětů nebo zcela mimo výuku místo jiných předmětů.⁵⁸ Jiným rozlišením typu projektů je časové měřítko, projekty mohou být dlouhodobé, trvající i několik měsíců, nebo krátkodobé, zabírající jen několik vyučovacích hodin.

Při plánování projektu si musíme především vybrat téma. To nesmí být samoučelné, musí vycházet ze života, tedy z toho, co dítě obklopuje a zajímá nebo může zajímat; téma i jeho název musí děti „chytit“⁵⁹. Jeho obsah musí být v souvislosti se skutečným světem, má být pro děti „čitelný“. Problém má zasahovat do více oborů, dávat možnost vzájemné integrace více předmětů. Téma projektu se stává rovněž pojítkem mezi dílčími podtématy problému.⁶⁰

Důležitou zásadou je i přiměřenost projektu věku a schopnostem dítěte, dětí ve třídě, kromě toho musí projekt mít pravdivou a přirozenou výpovědní hodnotu. Při jeho promýšlení navrhuje J. Kašová takovýto postup. Nejprve zmapovat téma, pak vytrdit reálné nápady, redukovat zbylé nápady a nakonec vytvořit plán projektu. Když si zvolíme námět, téma projektu, začneme s formulacemi úkolů. Ty mají být vždy zcela konkrétní a reálné, jednoznačně formulované, aby je děti správně pochopily. Aby je bavily, je nutné dodržet zásadu, že téma i úkoly musí děti zajímat, zaujmout, připadat jim užitečné a

---

⁵⁸ Valenta, Pohledy, s. 6

⁵⁹ Krejčová, Vzdělávací program, s. 82

⁶⁰ Vzdělávací program s. 82

významné, jinak by hrozilo, že úkoly splní jen z povinnosti a napříště ztratí o něco podobného zájem.⁶¹

Projekt je přirozený a nenásilný způsob poznávání, který zároveň motivuje. Splňuje se zde zásada, že motivaci posiluje splněný úkolem, za který je dítě oceněno, a tak získává chuť, je motivováno k novému úkol.⁶² Projekt je jakousi „školou hrou“, která respektuje individuální potřeby a možnosti žáka, nezatěžuje jeho psychiku a pomáhá k pozitivnímu vývoji osobnosti dítěte. Zároveň umožňuje získávat poznatky spojené s prožitkem a smyslovým vnímáním.

Autorky Vzdělávacího programu *Začít spolu*⁶³ uvádějí celkem čtyři body pro plánování aplikačních úkolů pro děti:

- a. Volba tématu a vymezení času.
- b. Formulace úkolů, zde upozorňují na potřebu používat činnostní slovesa při zadávání úkolů (nakresli, zdůvodni atd.) a na nutnost jasné a jednoznačné formulace,
- c. Takový individualizovaný přístup, aby si každé dítě mohlo vybrat. Pedagog má při formulaci projektových úkolů využívat možností prostorové, verbální, matematické a interpersonální inteligence dětí. Děti by měly mít možnost pracovat ve skupinách, v nichž se učí dovednostem na bázi kooperace a zároveň utužují vztahy v kolektivu, nebo by měly mít možnost si vybrat individuální zpracování úkolu.⁶⁴ Při zpracování projektů je možno využívat také

---

⁶¹ Kašová ss. 73-5

⁶² Petty s. 41

⁶³ Krečová, s.83

⁶⁴ Pro učitele je společná a individuálně volená práce rovněž dobrým náhledem do struktury třídy a umožňuje odhalit vztahy mezi dětmi, případně vhodným usměrňováním obrušovat drobná dětská nepřátelství nebo pomoci dětem stojícím na okraji kolektivu. To však překračuje rámec této diplomní práce

hudební a tělesně kinetické schopnosti dětí (kupř. scénka) nebo přirozenou inteligenci dětí.⁶⁵

d. Poslední bod jsou pravidla pro práci. Učitel určí, zda děti budou pracovat ve skupinách nebo individuálně, s kým se mohou poradit, kde mají nacházet odpovědi na otázky.⁶⁶

Projekty, které jsem zařadila do své diplomové práce, jsem zpracovávala s různými třídami v průběhu pěti let na dvou různých základních školách. Vybrala jsem pouze ty, které jsem vytvářela s dětmi z prvního stupně ZŠ. Příklady jsem volila tak, aby se zde uplatnily různé typy projektů, i když jejich společným jmenovatelem je vlastivěda, resp. její dějepisná část. Po uzavření určitého celku (kupř. doba od třicetileté války do Marie Terezie - baroko) věnuji vždy zhruba dvě vyučovací hodiny, projektu na dané téma. Dětem ukážu reprodukce dobových tisků, přečteme se nějaké ukázky, podívají se na reprodukce hmotné kultury, odívání, typy staveb a výtvarné umění. Pokud je to možné snažím se jim přinést ukázku něčeho skutečně dobového, kupř. tereziánský tolar. Hodina je podbarvená dobovou hudbou. Děti kreslí, zapisují si, co je zaujalo, dojmy, ale i základní fakta.

Jako první uvádím projekt, do něhož se zařadilo nejvíc dětí i tříd, který dokonce z prvního stupně přesáhl i na druhý stupeň.

---

⁶⁵ Autorky uvádějí příklad projektu Karel IV. a na tomto místě navrhuji připravit jídlo z potravin a ovoce, které se v jeho době jedlo. To považuje za velmi zajímavé a pro děti přitažlivé, jen se trochu obávám, že je to pro teoretickou přípravu učitele při přípravě projektu až příliš náročné. Co se kdy jedlo není totiž bohužel nikde celistvě zpracováno a je velmi obtížné si to zjistit. Píši z vlastní zkušenosti, kdy mě samotnou téma každodenního života zajímá již léta a mnoho jsem o tom přečetla a stále se z útržků (!) dovidám další detaily.)

8. Konkrétní realizace jednotlivých projektů

1. Projekt Mozartovy trylky (příspěvek k výročí Mozartova narození)

Na projektu jsem se dohodla s kolegyní, která učí jednu čtvrtou třídu, a projekt tak vyšel v podstatě z její třídy. V této čtvrté třídě je velmi málo dětí, patnáct, což je pro projektové vyučování optimální. (ve třídě je totiž tělesně postižená dívka.) Je to třída nejazyková, kde jsou děti s různými menšími poruchami a děti méně nadané, než ty ve výběrových třídách.

S paní kolegyní jsme udělaly náčrt, jakousi osnovu celého projektu a rozčlenily jsme jej na tyto části: Mozartův život, krátké video o Salzburgu a Mozartově rodném domě, hudební ukázka, vše doprovázeno dvěma „konferenciérkami“, dívkami v dobových šatech vyrobených z krepového papíru, pak krátké, stručné vysvětlení, kdo takové šaty nosil, z čeho se šily a trochu o způsobu života v oné době. Obě dívky přitom pily čokoládu a na talířku měly perníček. Toto seznámení s dobovými reáliemi jsem měla na starosti já. Pořad uzavírala ukázka z Formanova filmu Amadeus.

Celý projekt byl hodinový a byl jakýmsi představením pro ostatní třídy. Žáci čtvrté třídy si mezi sebou rozdělili Mozartův životopis, střídali se po několika větách všichni včetně dívenky na invalidním vozíku, krásně se to naučili, nepřeříkávali se ani nedrmolili, mluvili nahlas a bylo vidět, že ví o čem a o kom mluví. Tuto část si vzala na starost třídní paní učitelka ze čtvrté třídy.

Další části projektu, hudební, se ujalo několik velmi šikovných dětí z páté třídy a připravily si s paní učitelkou třídní Mozartovu Ukolébavku v úpravě pro flétnu, triangl a zpěv.

---

⁶⁶ Autorky vycházely z publikace A. Konvalínkové Integrovaná tematická výuka, Kroměříž, Spirála 1995

Do šití šatů se pustily dívky z deváté třídy spolu s oběma dívkami, které hrály mladé dámy z Mozartovy doby. Protože šít šaty ze skutečné látky by bylo velice náročné a vyžadovalo by to již krejčovské znalosti a zručnost, zvolila jsem jednodušší způsob. Koupila jsem krepový papír, s nímž měli již dívky nějakou zkušenost z pracovního vyučování a konec konců i já ze „šití“ karnevalových kostýmů z doby, kdy moje vlastní děti byly malé a chodily do školky. Jinak měly všechny základní náležitosti dobových šatů, tj. skládaly se z horního dílu, který překrýval dvoudílnou sukni. Šaty byly zdobeny volánky a krajkou (plastovou, určenou k výzdobě poliček). Při šití jsme si řekly, proč mají šaty tuto podobu, přečetly jsme si o tom z knihy o historické módě a podívaly se na ilustrace. Zároveň se dívky dověděly i něco více o šití, to jen tak mimochodem. Paruky vyrobily děti z osmé třídy při výtvarné výchově z konstrukce ze čtvrtky, na kterou nalepily kusy vaty. A ozdobily je sponkami a řetízkem.

Kolegyně zařadila ve své třídě ještě další mezipředmětové vztahy. V matematice vypočítávaly děti příklady o kolik méně, více let měl Mozart, když složil to a to, v kolika letech zamřel, když se narodil 1756, kolikáté je letos výročí atd. V českém jazyce, psaly děti úvahu a dopis na mozartovské téma, četly si o něm a v hudební výchově dokonce soutěžily o čokoládové medaile o jeho životopise, notovém záznamu, zpěvu Ukolébavky a podobně.

Jako „vstupenku“ si na produkce projektu mělo každé dítě přinést s sebou polštářek, protože lidé v té době sedali na čalouněných židlích, a vějíř, který byl v té době neodmyslitelnou součástí společenského oblečení každé ženy a dívky. Vějíře vyráběly a zdobily ve výtvarné výchově se svými paními učitelkami a věděly, jakou úlohu v té době vějíře měly. Zde se ještě dověděly od dívek, jak jsou jejich šaty ušity, čím zdobeny a co pijí. Já jsem k tomu dodala, proč je

to právě čokoláda (tehdejší módní nápoj), že ještě málokdo pil kávu a o pravém čaji ani nemluvě. A že se čokoláda tehdy ještě nejedla. Tomu se děti dost divily (i některé kolegyně). Fotodokumentaci pořizovali chlapci z mojí deváté třídy. Celkem se do projektu v této podobě zapojila víc než polovina tříd z naší školy.

Projekt pak ještě pokračoval na druhém stupni v hodinách dějepisu v jedné osmé třídě vyhledáváním významných osobností našeho národního obrození, které byly současníky Wolfganga Amadea Mozarta. Ve spolupráci s kolegyní, která učí německou konverzaci, vznikl malý projekt o Mozartových cestách po Evropě v německém jazyce. Do konečného dotažení projektu vystavením na chodbě nepříznivě zasáhly stavební práce na rekonstrukci naší školy, a tak bohužel nebyl zakončen tak, jak bych si byla přála. Ale tak už to chodívá.

2. Projekt: Jak se žilo v meziválečném Československu.

Konkrétní podmínky popisovaného projektu:

Projektu jsem věnovala dvě hodiny, během přestávky mohly děti volně opustit třídu nebo se dál věnovat tématu. Projektového vyučování se tentokrát nezúčastnila celá třída, neboť osm dětí ten den skládalo přijímací zkoušky na víceletá gymnázia a asi dvě děti byly nemocné. Projekt jsem dělala asi s patnácti dětmi.

Rozvrhla jsem ho tematicky do několika okruhů: hudba (i jako součást filmů a divadla, hlavně Osvobozeného), výtvarné umění a architektura, dětská literatura a literatura pro mládež, móda a reklama.

Charakteristika projektu:

Celý projekt byl postaven na porovnání starších dob - podobné projekty jsem s toutéž třídou dělala předtím k baroku, počátku 19.století a k rozvoji průmyslu na konci 19. stol. - a naší současnosti. Chtěla jsem, aby si děti uvědomily, jaké změny meziválečná doba přinesla oproti tomu, co se učily o starších dobách, a zároveň pochopily, v čem dnešní doba na tu tehdejší navazuje.

Hudba:

Prvním okruhem, kterým jsem se zabývala, byla hudba, v níž jsem se zaměřila na hudbu zábavnou, populární. Důvodem k tomu bylo to, že o hudbě vážné, o Janáčkově či Martinů, se učí v hudební výchově, zde, v projektu o každodenním životě jsem jim chtěla ukázat, jak a čím se tehdy lidé bavili. Obecně je totiž cílem mých projektových hodin vlastivědy co největší snaha přiblížit dětem minulé doby ne jako suchopárný výčet nějakých událostí na pozadí plochých stafáží nějaké muzeální kultury, ale jako čas, kdy lidé žili a bavili se stejně celým srdcem jako dnes.

Po úvodním slovu k celkovým změnám života po 1. svět. válce a po diskusi, kdy mnohé děti něco věděly z vyprávění doma nebo z filmů pro pamětníky, jsme začali hudbou Jaroslava Ježka - písní Ezop, kterou děti znaly. Připomněli jsme si Osvobozené divadlo.

Architektura a výtvarné umění:

Dětem jsem ukazovala reprodukce z publikace *Dějiny umění* (J. Pijoan) a z dalších dvou knih s ukázkami československé architektury - Loosova vila, obchodní dům „Baťa“ na dolním konci Václavského náměstí - ukázky architektonické tvorby světové moderny. Zatímco písně Jaroslava Ježka a V+W děti znaly, pamatovaly si i Werichovy

role v pohádkách, byly udivené tím, že vysoké prosklené budovy se staví již tak dlouho. Měly do jednoho pocit, že jsou jen o něco starší než ony samy, tak dejme tomu z mládí jejich rodičů.

Dalším částí okruhu bylo výtvarné umění. Zde jsem jim ukázala Picassovu Guernicu, ptala jsem se jich na jejich pocity z obrazu. Děti říkaly slova jako hrozba, nebezpečí, násilí, válka, strach. Vysvětlila jsem jim historickou souvislost vzniku obrazu, fašistickou hrozbu ve Španělsku. Dětem hned vyvstala souvislost s Lidicemi u nás, ale i s Čapkovými hrami. Pak jsem je seznámila s dalšími výtvarnými směry - ukázka kubismu, postimpresionistické krajiny, živých expresionistických barev a abstraktního umění. Děti si pak podle chuti a zájmu si vybíraly z ukázek obrazy, které napodobovaly a malovaly.

Móda:

Jako nejzábavnější téma se podle předpokladu pro děvčata ukázalo dobové oblečení, které mám doba po předcích. Přinesla jsem jim dvě dámská lněná krajkou zdobená pyžama a hedvábné punčochy. Jako doplňky si mohly zkusit i květovanou zástěru, látkovou kabelku se zapínáním z tehdejšího plastu, brož, sponky do vlasů a pudřenku. Obout si mohly i skutečné boty z poloviny 20. let. Dívky si přitom vybavovaly staré filmy pro pamětníky a pokoušely se pózovat podle hereček.

Film:

Chlapci mezitím kreslili nebo tančili podle hudby, kterou vystřídaly i dobové šlágry zpívané Oldřichem Novým, kterého rovněž mnohé děti znaly ze starých filmů.

Na závěr jsem jim ještě ukázala několik knížek pro děti a mládež. Děti porovnávaly, jak se liší tehdejší a dnešní knihy po vnější stránce. Líbilo se jim, jak jsou ilustrované, že mají v předsádce kapitoly

obrázek, že první písmeno kapitoly je zvětšené do ozdobné iniciály atd.

Reklama:

Jako poslední z dobových ukázek jsem zvolila reklamní publikaci Zátkových těstovin podanou jako rady dobrým hospodyním, jak ušetřit, doplněnou recepty. Přečetla jsem jim z ní kousek a zeptala se, co to je. Že se jedná o reklamní leták se dovtípily až po chvíli, domnívaly se, že se jedná o kuchařku. Zdá se, že reklama, ačkoliv je v podstatě stále stejná, je i stále stejně účinná. To jsme si s žáky rovněž připomněli a porovnali jsme ve stručnosti tehdejší možnosti reklamy s dnešními.

Závěrečné shrnutí v projektové hodině:

Pak již následovalo shrnutí celého projektu. Děti se posadily do lavic, vzaly si papíry a psaly, co viděly, slyšely a co je zaujalo. Klíčová slova a pojmy jsem po dobu celého projektu psala postupně, jak jsme na ně narazili, na tabuli a v závěru jsem je ještě jednou zopakovala a připomněla jejich významy.

Projekt mi přinesl zajímavé informace o schopnosti dětí jako celku i jednotlivců utřídit si a doplňovat již známé vědomosti novými. Každé dítě mělo možnost se více věnovat okruhu, který je mu bližší, podrobněji si prohlížet a zkoumat materiály, které měly k dispozici a nakonec se mu i více věnovat v závěrečném shrnutí. Zároveň jsem při ukázkách výtvarného umění vedla děti k citovému vidění výtvarných děl, co a proč se jim líbí či nelíbí na abstraktním umění a jak na ně obrazy působí. K tomu jsem využila především Picassův obraz Guernica, kde děti velmi správně reagovaly, jak jsem již popisovala výše.

Cílem projektu bylo dětem přiblížit běžný denní život jejich prababiček a zároveň kvasící dobu mezi světovými válkami, tak aby ji cítily jako něco pochopitelného a blízkého, ne jako nějaký „pravěk“, protože ještě nebyly počítače a internet, jak to dnes mnoha dětem připadá. Děti se nadšeně vrhaly na prohlížení a zpracovávání a hlasitě žasly, jak ta doba byla již moderní. Mnoho získaných znalostí si pamatovaly ještě i při závěrečném opakování na konci školního roku (abstraktní umění, moderní architekturu - vysoké domy, jak tomu říkaly, módu, chlapci si zapamatovali jiné, jak říkali hezčí, zpracování dětských knih). Splnění cíle projektu se potvrdilo i tím, že děti ještě několik dní vyprávěly, co si vzpomínaly jejich babičky, a nosily mi hrnečky a jiné rodinné památky na dobu meziválečnou. Děti tak byly v maximální míře zapojeny do projektu a samy se na něm aktivně podílely.

Žáci si zde zdokonalovali svou chuť se ptát, shromažďovat a třídit informace, vzájemně komunikovat, spolupracovat a sdělovat si své poznatky. Zároveň každé poznání něčeho odlišného, a to ať už z dob minulých nebo z jiného kulturního prostředí, vede k toleranci.

Využití získané fotodokumentace projektové hodiny:

Celý projekt jsem dokumentovala fotografiemi, které jsme pak s dětmi umístili spolu s jejich popisy a obrázky na nástěnku. Část dokumentace zdobila rovněž panel v rámci dne otevřených dveří a výstavky činnosti dětí ve škole.

2. Projekt s pracovními listy: Pravěk v Národním muzeu

Příprava projektu:

Prošla jsem podrobně expozici k pravěku v prvním patře Národním muzeu. Mým záměrem bylo přimět děti ke kvalitnímu prohlédnutí vystavených předmětů, aby si uvědomily jejich časovou posloupnost, tisíce a stovky let, které je od sebe dělí, i když ve vitrínách leží nedaleko od sebe, aby pochopily, že pravěk není jednolitě období „lovců mamutů“, že ne vždy byly hliněné keramické nádoby, že nebyly od počátku kovy, že lidé různě bydleli a konečně že můžeme leccos poznat z archeologických nálezů a konečně, že si to mohou vyzkoušet poznat i ony samy.

Dětí bylo třicet, žáci páté třídy jazykové třídy, děti velmi zvědavé a šikovné. Předem jsem je seznámila s tím, jak si představují jejich práci, jak je expozice rozdělena, kde najdou potřebné informace, čeho si mají všimnout.

Při přípravě otázek jsem se dopustila chyby ve formulaci otázky č. 3 „Co jedli?“. Uvědomila jsem si to až v muzeu, kdy děti zodpovídaly otázku hned na začátku expozice při pohledu na panel s hromadou odhozených mamutích kostí z okraje lidského sídliště. Navíc mají zkratkovitou vazbu pravěk = lovci mamutů, jedli tudíž mamuty. Měla jsem zdůraznit, že mám na mysli, co jedli lidé, kteří již vyráběli keramiku. Tuto chybu jsem si neuvědomila, byla to typická zkratovitá myšlenka, když píšu o keramice, vyplývá další otázka z předešlé. Děti to tak nemusely chápat. Svou chybu jsem napravovala při přecházení mezi nimi, kdy jsem je upozorňovala, že se to nemusí týkat jen nejstarších lidí, ale i pozdějších, kteří jedli už něco jiného. A to bylo právě to, co jsem chtěla, aby rozeznaly mezi vystavenými

předměty: soubor nástrojů k rybolovu, hrstka spálených pšeničných zrn, spálená jádra žaludů, zrnka ječmene.

Další úskalí bylo v poslední otázce, jejímž zadáním bylo, aby žáci nakreslili obydlí, které by se jim nejvíc líbilo. Měla jsem pochopitelně na mysli některou z rekonstrukcí pravěké chýše. Děti většinou začaly bez rozmyslu kreslit domeček. Takový, jaký jsou zvyklé malovat, chtělo by se skoro říci jakousi „ideu domečku“ (Platón by měl radost, já ne). Je vidět, jak mají děti pevně zakořeněné návyky, někdy až na úkor přemýšlení, pozorování, schopnosti všimnout si nového, nebo dokonce tvůrčího myšlení. Dalo mi dost práce je postupně všechny obejít, vysvětlit znovu, co chci, a přimět je, aby se nad otázkou zamyslely. Pak je samozřejmě více zaujala.

O stereotypu naučených odpovědí vypovídá i práce, v níž dva chlapci odpověděli na otázku „Co tehdejší lidé jedli?“ slovy: „Lovem zvěře a sběrem lesních plodů“. Takováto odpověď v sedmém pádě očekává otázku „čím se živili pravěcí lidé?“, tak jak bývá formulována v učebnicích. Právě proto jsem položila otázku jinak. Pozoruhodná byla i odpověď, že jedli „mušle, maso, bobule, lístky česneku“, proč zrovna česneku? Na to nedokázaly odpovědět.

Otázka po důvodu, který mohl vést dávného lovce k ukrytí pokladu kamenných čepelí, rozdělila žáky do zhruba tří skupin. Mohli si vybrat ze tří možností: 1. chtěl ho ukryt, aby ho našli jeho potomci, 2. chtěl s nimi později obchodovat a 3. nechtěl se s těmi ostrými kamínky nosit. Některý důvod i ten poslední, z historického hlediska zcela nesmyslný, si někdo z žáků vybral. Toto téma by se dalo rozvinout jako obecná otázka měřítko hodnot dnes a jindy, hodnot, které jsou různě důležité pro různé lidi a převést ho i do obecnější roviny.

Od kolegyně jsem si „půjčila“ hodinu vlastivědy a společně jsme exkurzi a pracovní listy probrali. Všechny děti jsem za odvedenou práci pochválila.

3. Projekt Staré pověsti české – skupinová práce

Charakteristika třídy

Na projektu věnovaném Starým pověstem českým jsem pracovala s dětmi z páté třídy, kde jsem letos třídní učitelkou. Děti je ve třídě 28, je to třída jazyková, tzn. jsou v ní děti nadanější, několik je jasně studijních typů, většinou jsou i z domova vedeny k zájmu dozvídat se něco nového. V hodinách jsou snaživé, pozorné a rády se zapojují do práce.

Postup a příprava skupinové práce

Děti učím český jazyk a po dobu necelých dvou týdnů, kdy byla většina druhého stupně na škole v přírodě jsem suplovala za kolegyni vlastivědu. Tohoto času jsem využila k provázání látky ze čtení v českém jazyce s vlastivědou a dokonce i jednou hodinou výtvarné výchovy. Starým pověstem českým v různém pojetí jsme věnovali v češtině celkem čtyři hodiny čtení a jednu hodinu slohu, během níž žáci vyprávěli pověsti nejen ústně, ale i písemně. Národní pověsti si přečetli v pojetí Aloise Jiráska, Jana Weniga a z Kosmovy kroniky české. Na nástěnkou jsem jim pro lepší upamatování jejich obsahu postupně věšela okopírované pověsti tak, jak jsme je četli, a to v komiksovém pojetí z knížky J. Černého, P. Zátky, Zd. Adly a J. Kalouska s názvem *Obrázky z českých dějin a pověstí*, které je velmi výstižné a přitom pojaté odlehčeně. Děti si z domova přinesly ještě

další pověsti, z nichž jsme si rovněž přečetli krátké ukázky nebo si je samy prohlížely. Při čtení jsme se pozastavovali u některých pojmů, které jim mohly být neznámé, nebo u popisů, které se objevují především u Jiráska. Tady jsem trochu odbočovala do vlastivědy a říkali jsme si některé reálie ze způsobu života Slovanů a i to, z jakých znalostí vycházely Jiráskovy popisy. Takto připravené z českého jazyka se děti v hodině vlastivědy pustily do zodpovídání otázek, které jsem jim připravila na hodinu vlastivědy. Z jejich odpovědí je vidět, že je příběhy zaujaly.

Charakteristika skupinového úkolu

Jedná se o několik témat provázaných vzájemně otázkami. Děti je zpracovávají ve skupinách nebo individuálně, jak samy chtějí. Papíry si po ukončení dílčího tématu mezi sebou vymění, seznámí se s názory druhých a vyjádří k nim svoje názory a postřehy.

Zadané úkoly

Přečtěte si v učebnici na str. 9 kapitolu 2. V dobách přemyslovských knížat – Staré pověsti české⁶⁷

1. Jaké pověsti jsme si četli? Umíš nějakou převyprávět? Nebo nakreslit?

2. Od koho se nám pověsti dochovaly, kdo byl první z těch, kteří nám je zaznamenali?

3. Jak se jmenoval spisovatel, od něhož jsme si některé pověsti četli? Napovím, že žil před sto lety.

4. Znáš ještě jiná zpracování starých pověstí českých? Uveď nějaké.

---

⁶⁷ Harna, Obrazy, s.9

5. Je nějaký rozdíl mezi pověstí a dějinami? V čem spočívá?

6. Proč si asi lidé vyprávěli zrovna takové pověsti, co myslíš?

Popis zpracování zadaných témat

1. hodina

Hodina češtiny.

Zopakovali jsme si, o čem a o kom pověsti byly, děti ve stručnosti řekly obsah. Zadala jsem jim jako domácí přípravu vybrat si jednu pověst, zahrát si na autora-vypravěče a pověst zapsat a ilustrovat.

Na druhou a třetí otázku děti spontánně jedno přes druhé se hlásily a říkaly „pan Kosmas“ a Alois Jirásek. V další hodině budeme o nich zjišťovat více.

1. hodina

Hodina vlastivědy.

Děti si přečetly text z učebnice. Pak se zamýšlely ve skupinách nad otázkami. V další hodině si budeme názory porovnávat.

2. hodina

Hodina češtiny. Děti se opět rozdělily do skupin. Některé si četly názory druhých zaznamenané v minulé hodině a jiné hledaly v encyklopedii další informace o Kosmovi a Jiráskovi. Pak se vyměnily.

3. hodina

Hodina výtvarné výchovy.

Děti kreslily pověsti a tvořily hradiště.

Cíl projektu

Cílem vícehodinového projektu bylo seznámit se v co nejširších souvislostech s našimi národními pověstmi a co nejintenzivněji je zažít. Průběh prací jsem dokumentovala několika snímky, které přikládám v přílohách. Je z nich patrné zaujetí dětí tématem. Zároveň bych zde chtěla upozornit na model hradiště, které zhotovily dvě dívky samy doma. Přinesly jej do třídy jako překvapení.

Moje předchozí zkušenost s projektem na stejné téma

Národní pověsti O praotci Čechovi, Libuši a Přemyslovi jsem před několika lety, na jiné škole, ale rovněž s pátou třídou zpracovala v podobě krátkého divadelního představení. Mělo dvě podoby, jednak jsme si ho sehráli ve třídě zcela improvizovaně, kdy děti spontánně vedly dialogizovanou pověst a lavice byla Řípem a párem Přemyslových volků byli dva bučící chlapci. Tohoto divadla se účastnila v roli herců celá třída, což bylo možné díky nízkému počtu žáků ve třídě, bylo jich jen devatenáct. Druhou podobou pak bylo „pouliční divadlo“ hrané na školní chodbě v den otevřených dveří. Zde hrály děti samostatně zpracovanou pověst o povolání Přemysla za knížete, kterou sepsala skupinka dívek v čele s jednou mimořádně literárně nadanou a převedla ji velice vtipně do současnosti. Libuše byla emancipovaná mladá žena a Přemysl jí pomohl překonat nespravedlivou kritiku ze strany šéfa. Z tohoto představení bohužel nemám ani text hry ani žádný snímek. Přišla jsem o ně při změně školy.

5. Projekt Pravěk v našich zemích, lovci mamutů.

Dalším projektem, který je spojen s tématem vlastivědy, je pravěk. Tomuto tématu jsem se věnovala i letos, tentokrát se svou třídou.

Charakteristika třídy:

Ve třídě je dvacet osm žáků s převahou dívek, devatenáct. Je to jazyková třída, děti jsou plné zájmu, zvědavé a přemýšlivé. Je na nich trochu znát, že je v předchozích letech vedla paní učitelka k paměťové reprodukci učiva na úkor logické úvahy. Přesto je zde několik velmi inteligentních dětí, které jsou schopny vidět učivo v souvislostech.

Charakteristika projektu, motivace:

Děti se mají seznámit s pojmem archeologie, archeologický nález, interpretací nálezů a s našimi současnými představami o životě v době ledové na našem území.

Využít k tomu mají znalosti získané ve vlastivědě i z vlastního zájmu, kupř. ze sledování přírodovědných pořadů v televizi.

Úvodní téma: Hrajeme si na archeology

Slouží k tomu, aby si děti ujasnily, co je archeologie, archeologický nález, k čemu nato věda slouží.

1. hodina

Uvedení do tématu ve formě otázek, na které děti odpovídaly a pak společně diskutovaly:

Kam se vypravíme, abychom mohli vykopat něco z dávné minulosti. Kde můžeme získat „typ“.

Co si musíme vzít s sebou.

Co uděláme s nálezy – co nejdříve, co potom a co nakonec

(konzervace, datace, expozice) ukázka maket + domácí nálezy – jejich hodnota bez datace – (dětské kresby a úvahy)

Příprava na návštěvu muzea – co by tam chtěli vidět, co tam asi uvidí

Vytváření pracovního listu

Prohlídku expozice věnované prehistorii jsem měla v plánu již delší dobu. Původně jsem chtěla uskutečnit jistou obdobu postupu, který jsem použila v minulém roce s jinou třídou⁶⁸, s tím, že se zaměřím trochu jinak, více na porovnání změn, které charakterizovaly vývoj, aby si děti uvědomily, že pravěk není něco jednolitého a jednotvárného. Datum návštěvy muzea jsem naplánovala na den, kdy se vracely některé třídy za školy v přírodě. Shodou okolností jsem se tak dostala do termínu otevření unikátní výstavy věnované pavlovienu. Nelitovala jsem toho ani na okamžik, i když mi příprava pracovního listu dala asi víc přemýšlení, než kdybych mohla výstavu vidět předem. Musela jsem tak vycházet pouze z informací o výstavě uvedených na internetových stránkách muzea a podle toho, co vím o výzkumech v této oblasti jak z hlediska hmotných nálezů, tak sociokulturních analogií.

Prohlídka výstavy

Na výstavu v Národním muzeu jsme si vyhradili jedno dopoledne. Účastnila se celá třída, tj. všech 28 žáků. Děti dostaly do dvojic

---

⁶⁸ Viz projekt č. 3 Pravěk v NM

pracovní list a prohlídku jsem uvedla stručnou instrukcí o tom, co uvidí a jak mají list zpracovávat. Důsledně jsem trvala na tom, aby odpovídaly výhradně podle toho, co se dočtou a zjistí z expozice. Výstavou jsem procházela s nimi, jednak pro vlastní poučení a jednak jsem se u dvojic či skupinek zastavovala, hovořila s nimi nebo odpovídala na jejich dotazy. Rovněž jsem žáky usměrňovala především k tomu, aby ve svých odpovědích vycházeli pouze z informací získaných na výstavě.⁶⁹

Záměr projektu

Vlastně se jednalo o záměry dva, jeden faktografický, druhý metodický. Faktografický záměr byl seznámit děti poutavým způsobem s dobou kamennou, s životem pravěkých lovců. Metodický záměr byl naučit děti pracovat s fakty, která mají před sebou, ne se svou představou o tom, jak to mohlo vypadat.

Cíl a jeho splnění

Projekt neměl učinit z dětí odborníky na pavlovien, ale podnítit jejich zájem o tuto tematiku, v podstatě rozvinout jejich představivost obohacenou o konkrétní znalosti. V okamžiku, kdy jsem slyšela dívky v kroužku na zemi před vitrínou, jak si vyprávějí, jak dlouhou dobu by chtěly v takové pravěké vesnici strávit a co by si vzaly s sebou, věděla jsem, že u nich bylo cíle projektu dosaženo. Podobné ohlasy jsem pak ještě přinejmenším dva týdny slyšela i od ostatních dětí, kdy diskuse na téma pravěk nebraly konce.

---

⁶⁹ Jedna dvojice dívek mi na dotaz „jaké vyráběli nástroje“, odpověděla hrnce a hliněné nádoby. V takovém případě považuji za nutné dětem znovu vysvětlit, z jakých informací musí vycházet při zpracování odpovědí, kde je hledat. Zároveň jim objasnit, proč chci, aby takto odpovídaly, je to otázka metody práce.

Vzájemná návaznost projektů – Lovci mamutů a Staré pověsti české

Porovnáním obou projektů, které probíhaly dílem současně, protože Lovci mamutů byli záležitostí v podstatě jednoho dopoledne, zatímco Staré pověsti české byl projekt v délce zhruba jednoho měsíce, si děti uvědomily jednak rozdíl ve způsobu života pravěkých lovců a slovanských kmenů a jednak i plynutí času, co bylo dříve, co později. Samy rozlišovaly, kdo z nich by chtěl žít v době kamenné a kdo třeba v době dívčí války. Pro svá rozhodnutí uváděly argumenty a příklady.

10. Závěrečné shrnutí

Výstupy, které předpokládá RVP, jsou dosažitelné metodami, umožňujícími rozvinout přirozené schopnosti dětí, jejich zájem o učení i aktivní přístup k získávání nových informací. K osvojení rozsahu učiva, které si RVP vytyčilo, jsou vyhovující i stávající učebnice, avšak s tím, že je na učiteli, aby se rozhodl nejen pro jednu z nich, nýbrž také, aby látku doplňoval a kombinoval podle potřeb daného dětského kolektivu a podle tématu, který právě probírá. Učebnice je zároveň nutné doplnit o nové požadavky (kterých není mnoho). Je ovšem třeba zvolit jiný typ příprav nesvázaných tolik s metodikou učebnice a je rovněž nutné klást větší důraz na metodické postupy zaměřené tvůrčím způsobem na konkrétní třídu, zachovávat individuální přístup, jak ke kolektivu, tak i k jednotlivým dětem.

RVP dává učitelům prostor k tomu, aby nahradili stereotypní a frontální výuku otevřenějšími metodami, aby vytvářeli na našich školách sdílnou a klidnou atmosféru vyplývající z partnerských vztahů mezi učitelem a žákem, atmosféru vzájemné úcty, tolerance a pocitu spoluzodpovědnosti.⁷⁰ I když se na druhou stranu objevuje se i názor, že používání stávajících metod není tak úplně škodlivé.⁷¹

Projektové vyučování pomáhá dětem vidět problematiku hlouběji, formou volné diskuse se dobrat odpovědi i na otázky, které si dosud ani nepoložily.

---

⁷⁰ Kašová, s. 9

⁷¹ Průcha, Autor zkoumá neochotu učitelů nejen u nás ale i v jiných zemích měnit zavedené stereotypy a nakonec uznává, že to může přinášet i jistá pozitiva, protože tak zůstává zachována stabilita školní edukace v podmínkách nestabilního světa, s 52)

Použitá literatura:

- BERAN, V. *Proč tvořit ŠVP?* Nakladatelství Dr. Josef Raabe, 2005
- BLOUDKOVÁ, M.; CHALUPA, P. *Vlastivěda pro 5. ročník základní školy.* SPN, 2002
- BRADÁČOVÁ, L. ŠPIKA, M. *Prvouka pro 3. ročník, 1. a 2. díl* Alter, 1997
- BREZINKA, W. *Filosofické základy výchovy.* Zvon, 1996
- ČAPKA, F. *Vlastivěda: Obrazy z novějších českých dějin,* Alter, 1996
- ČAPKA, F. *Vlastivěda 5: učebnice pro 5. ročník základní školy: Významné události nových českých dějin.* Nová škola, 2005
- DANIELOVSKÁ, V.; TUPÝ, K. *Prvouka pro 3. ročník základní školy: 1. díl: Obec a okolí.* Fortuna, 1997
- DANIELOVSKÁ, V.; TUPÝ, K. *Vlastivěda 5: Obrazy z nejnovějších českých dějin.* Albra Pansofia, 2002
- DANIHELKOVÁ, H. a kol. *Prvouka 1.* Prodos, 2006
- DANIHELKOVÁ, H.; ŠRUT, P. *Prvouka pro 2. ročník.* Prodos, 2005
- GARZINA, I. *Vlastivěda pro 5. ročník, Čtení nejen o vlasti.* Sciencia, 2000
- GAVORA, P. *Učitel a žáci v komunikaci.* Brno, 2005
- HARNA, J. a kol. *Vlastivěda: Obrazy ze starších českých dějin.* Alter, 1996
- HELMS, W. *Lépe motivovat, méně se rozčilovat,* Portál, 1996
- HOUŠKA, T. *Škola je hra.* vydal Tomáš Houška, 1993

- CHALUPA, P. *Prvouka, aneb jak Matěj s Klárkou chodili do 2. třídy*. Scientia 2000
- CHALUPA, P. a kol. *Vlastivěda: Naše vlast*. Alter, 1996
- CHALUPA, P. a kol. *Vlastivěda: Putování po české republice*. Alter, 1996
- CHALUPA, P. a kol. *Vlastivěda: Putování po Evropě*. Alter, 1996
- KAŠOVÁ, J. *Škola trochu jinak: Projektové vyučování v teorii i praxi*. Kroměříž: Iuventa, 1995
- KREJČOVÁ V.; KARGEROVÁ J. *Vzdělávací program Začít spolu: Metodický průvodce pro 1. stupeň základní školy*, Portál, 2003
- KRET, E. *Učíme (se) jinak*. Portál, 1995
- KROJZLOVÁ, H. *Prvouka pro 1. ročník*. Fortuna, 1998
- KROJZLOVÁ, H. *Prvouka 1. díl, pro 2. ročník*. Fortuna, 1998
- KROJZLOVÁ, H. *Prvouka 2. díl, pro 2 ročník*. Fortuna, 2001
- KUNC, K. *Vlastivěda pro posluchače učitelství 1.st. ZŠ. PF Ústí n.L.*, 1988
- KVASNIČKOVÁ, D. *Prvouka pro 3.ročník základní školy: 2. díl, Živá a neživá příroda*. Fortuna, 1999
- MLADÁ, J.; PODROUŽEK, L. *Prvouka pro 1. ročník*. SPN, 2004
- MLADÁ, J.; PODROUŽEK, L. *Prvouka, 1. ročník*. SPN, 2003
- MLADÁ, J.; PODROUŽEK, L. *Prvouka pro 2. ročník*. SPN, 2001
- MÜHLHAUSEROVÁ, H.; SVOBODOVÁ, J. *Prvouka 1 pro 1.ročník základní školy*. Nová škola, 2004
- MÜHLHAUSEROVÁ, H.; SVOBODOVÁ, J. *Prvouka 2 pro 2. ročník základní školy*. Nová škola, 2003
- Myšlenková mapa: příloha 1-4*. Národní institut pro další vzdělávání(2006), dostupné na www.kritckemysleni.cz

- PETTY, G. *Moderní vyučování*. Portál, 1996
- POTŮČKOVÁ, J. *Prvouka 1. díl*. Studio 1+1, 1998
- POTŮČKOVÁ, J. *Prvouka 2. díl*. Studio 1+1, 1998
- PRŮCHA, J. *Učitel: Současné poznatky o profesi*. Portál, 2002
- Rámcový vzdělávací program pro základní školy*. Výzkumný pedagogický ústav v Praze, 2005
- REZUTKOVÁ, H. *Prvouka: Cestička do školy*. rozšířené vydání. Alter, 2005
- REZUTKOVÁ, H. *Prvouka – Svět okolo nás*. + kartová příloha. Alter, 1993
- RUFERTO VÁ, H.; KORDOVÁ, D. *Prvouka pro 2. ročník: Prostředí mého života*, Pansofia, 2001
- ŠTIKOVÁ, V. *Prvouka 3: Učebnice pro 3. ročník základní školy*. Nová škola, 2003
- ŠTIKOVÁ, V. *Prvouka 3: Pracovní sešit pro 3. ročník základní školy*. Nová škola, 2003
- TOMEK, K. *Vlastivěda pro 4. a 5. ročník: Příručka pro učitel*. Prodos, 1997
- VALENTA, M. a kol. *Pohledy: Projektová metoda ve škole i za školou*, Praha: IPOS ARTAMA, 1993
- VALENTA, M. *Prvouka pro 1. ročník*. SPL Práce - Albra, 2000
- VALENTA, M. *Prvouka pro 2. ročník*. SPL-Práce Albra, 2002
- VYSKOČILOVÁ, E.; MACHALOVÁ, M.; ŠEBKOVÁ, A. *Prvouka 1. ročník*. Albra, 2000
- VYSKOČILOVÁ, E.; MACHALOVÁ, M.; ŠEBKOVÁ, A. *Prvouka 2. roč.* Albra, 2003

Projekt
Mozartovy
slyšky:
Kačky ve 9. třídě
zhotovují účky

Projekt moderský prýtky

Projekt
 Modartový
 týlky:

Ekoušeni' saku
 na di'okach
 ze 4. třídy

4.
Drábova, Kleinová, Mašková

Pracovní list k pravěku ve sbírkách Národního muzea

1. Najdi na panelu před sebou, kdy se oddělili první lidé od společného předka s lidoopy?

PŘED TŘEMI MILIONY LETY.

2. První nástroje svíral pravěký člověk v pěsti. Jak se takovým nástrojům říká?

PĚSTNÍ KLÍN

3. Napiš jméno této sošky, která je nejstarší na světě.

Odkud pochází?

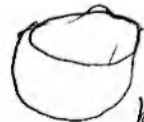
VĚSTONICKÁ VENUŠE, DOLNÍ VĚSTONICE

4. Co je to keramika? Nakresli jeden příklad, který se ti nejvíc líbí. K čemu bys ji použil/a?

HLÍNA, KTERÁ SE SPRACOVÁVA
VALA RUKOU NEOLIT

JSOU TO VYPAKOVANÉ
NÁDOBY POUŽITÝ TREBA
KUCHOVANÍ RŮZNÝCH VĚCÍ

K PÍTÍ

5. Co tehdejší lidé jedli?

MAHLI V KANCE
CO VYDĚŠTOVALI RŮZNÉ
PLODINY
stálena mluva

6. V jedné vitrině si ukážeme neobvyklý poklad: jsou tu kamenné čepule. Jaký poklad byste očekávali vy? Mohl mít takovýto „kamenný“ poklad pro svého majitele podobný význam a hodnotu jako „ten pravý“ nebo „pohádkový“ poklad?

Pro ně to byla ozdoba
drahokami a polodrahokami

7. Proč mohl dávný člověk poklad ukrýt? Trochu napovím: chtěl ho ukrýt, chtěl si ho schovat na památku, chtěl s ním později obchodovat, nechtěl se s těmi ostrými kamínky nosit – co z toho může být správně?

aby mu ho někdo neukrat

8. Znali tavení a zpracování kovu již pravěcí lovci? Jaký užitečný kov se lidé naučili zpracovávat jako první? Co z něj vyráběli?

Ne, neuměli

Bronz, se naučili jako první zpracovávat
nádoby, zbraně, šperky

9. Které obydlí by se ti nejvíc líbilo: nakresli ho a přidej, jak bys ho podle zabydlel/a. Můžeš k tomu použít jen to, co najdeš ve vitrinách ze stejného období a k tomu ohniště a kožešiny na spaní. Pozor, od ohně ti nesmí chytit chýše!

Pracovní list k pravěku ve sbírkách Národního muzea

1. Najdi na panelu před sebou, kdy se oddělili první lidé od společného předka s lidoopy?

před více než 3 miliony let

2. První nástroje svíral pravěký člověk v pěsti. Jak se takovým nástrojům říká?

strni klump, ~~čepel~~, ~~špičák~~, ~~čepel~~, ~~špičák~~, ~~čepel~~, ~~špičák~~

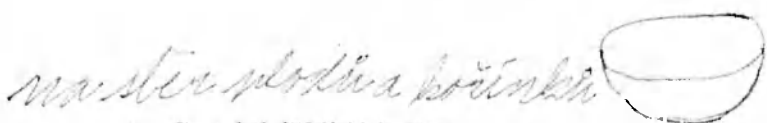
3. Napiš jméno této sošky, která je nejstarší na světě. Odkud pochází?

Idolka
Věstonická Venus z Věstonic

4. Co je to keramika? Nakresli jeden příklad, který se ti nejvíc líbí. K čemu bys ji použil/a?

~~Keramika~~ Nádoby, ~~hrnce~~, sošky, šálky, ~~hrnce~~ přístě (mákušil)

5. Co tehdejší lidé jedli?

maso, kořínky, plody rostlin a slonovin

6. V jedné vitrině si ukážeme neobvyklý poklad: jsou tu kamenné čepel. Jaký poklad byste očekávali vy? Mohl mít takovýto „kamenný“ poklad pro svého majitele podobný význam a hodnotu jako „ten pravý“ nebo „pohádkový“ poklad?

Truhlu plnou zlata. Amz.

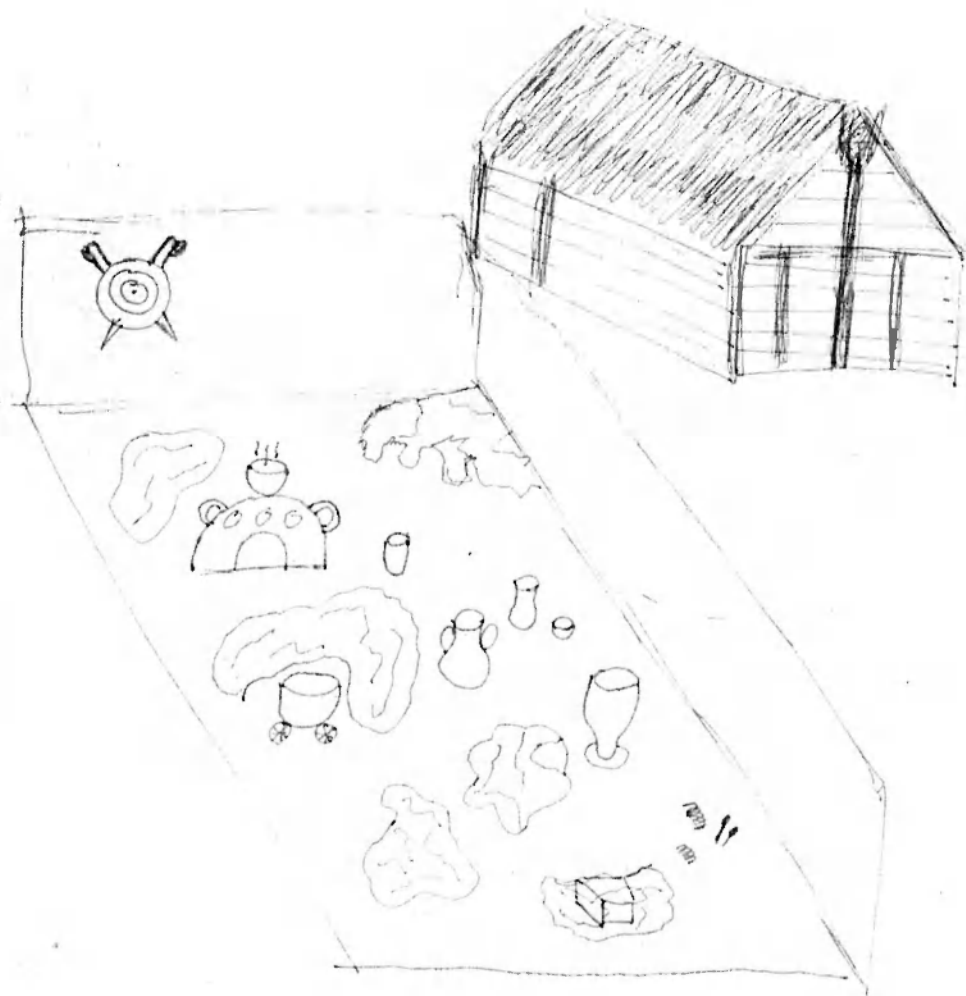
7. Proč mohl dávný člověk poklad ukrýt? Trochu napovím: chtěl ho ukrýt, chtěl si ho schovat na památku, chtěl s ním později obchodovat, nechtěl se s těmi ostrými kamínky nosit – co z toho může být správně?

ho poslehně - nechtěl se s těmi ostrými kamínky nosit

8. Znali tavení a zpracování kovu již pravěcí lovci? Jaký užitečný kov se lidé naučili zpracovávat jako první? Co z něj vyráběli?

Ne. Bronz. Zbraně, nástroje, šperky,
 ozdoby spásku, nádoby, sítě, pilky,
 bronzové hedvábné, jehlice

9. Které obydlí by se ti nejvíc líbilo: nakresli ho a přidej, jak bys ho podle zabydlel/a. Můžeš k tomu použít jen to, co najdeš ve vitrinách ze stejného období a k tomu ohniště a kožešiny na spaní. Pozor, od ohně ti nesmí chytit chýše!

5. Což si lidé vyprávěli při raouna dukové pověsti, co myslíte?

Aby jim pověsti objasnili to, co jim neměli spolehnout se na.

4. Je nějaký rozdíl mezi pověstmi a ústními? V čem spočívá?

Pověst je např. psaná, např. vyprávění, sbírka. Dějiny jsou psané.

3. Ktíž ještě jina zpracování starých pověstí českých? Uveďte příklady.

a) Staré pověsti české a moravské
autorů: Alena Jílková, Renáta Šachlová
nakl.: albatros

b) Staré pověsti české
autor: Eduard Petiška

c) Staré pověsti české a moravské
autor: Jiří Čermý, Pavel Faltus, Zdeněk Adla, Jiří Halouzský

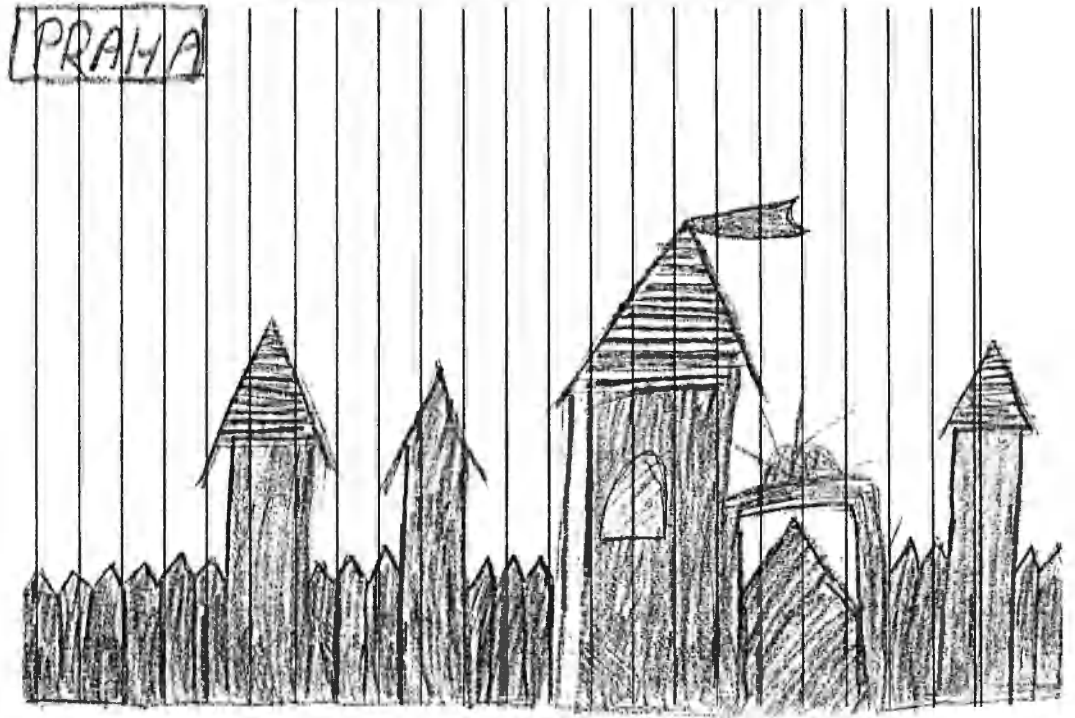
nakladatelství: albatros
d) České pověsti
Adolf Wiering

Olga Šubertová

Projekt 'Kare' portali iske

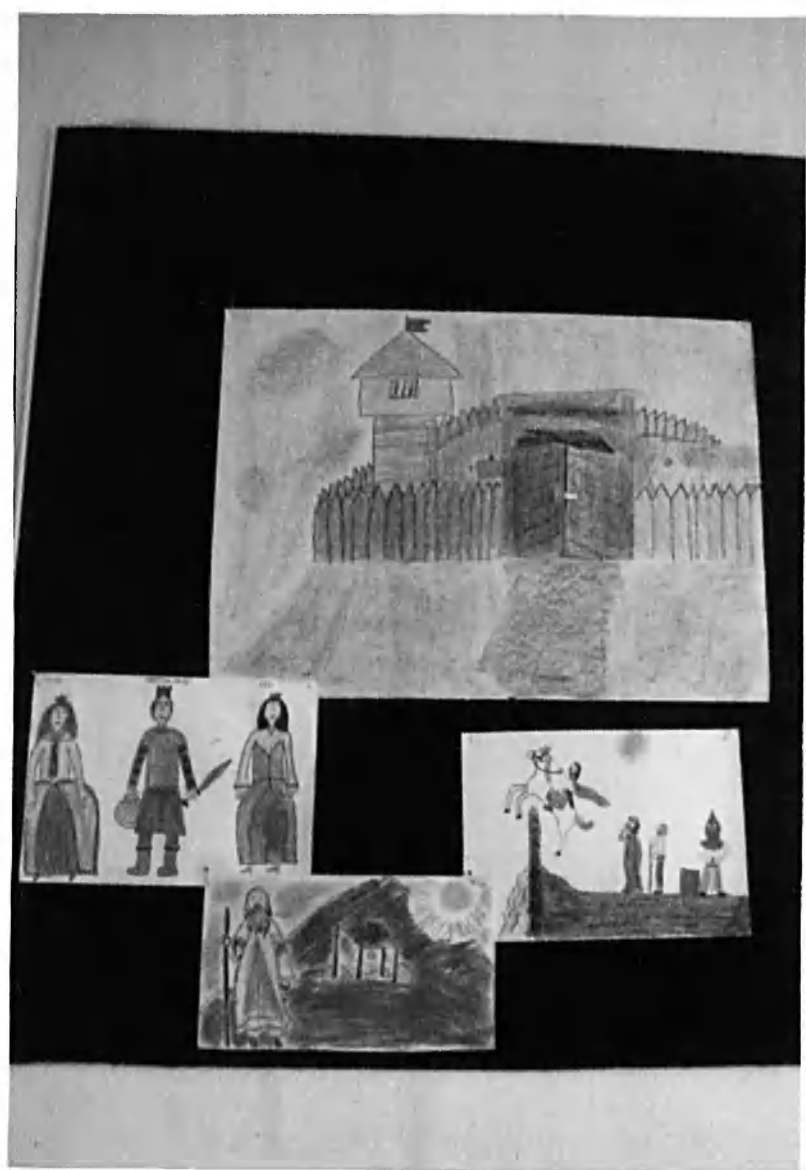
M. Raudvere	4.10	Tõnu Kivimäe meenutused.
Düüri mõis		See oli külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü.
Tõnu Kivimäe meenutused, kes on elanud mõisnikena. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü.		See oli külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü.
Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü.		See oli külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü.
Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü.		See oli külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü.
Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü.		See oli külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü.
Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü.		See oli külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü.
Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü.		See oli külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü.
Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü.		See oli külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü. Mõnede meenutuste järgi oli see külarühmitü.

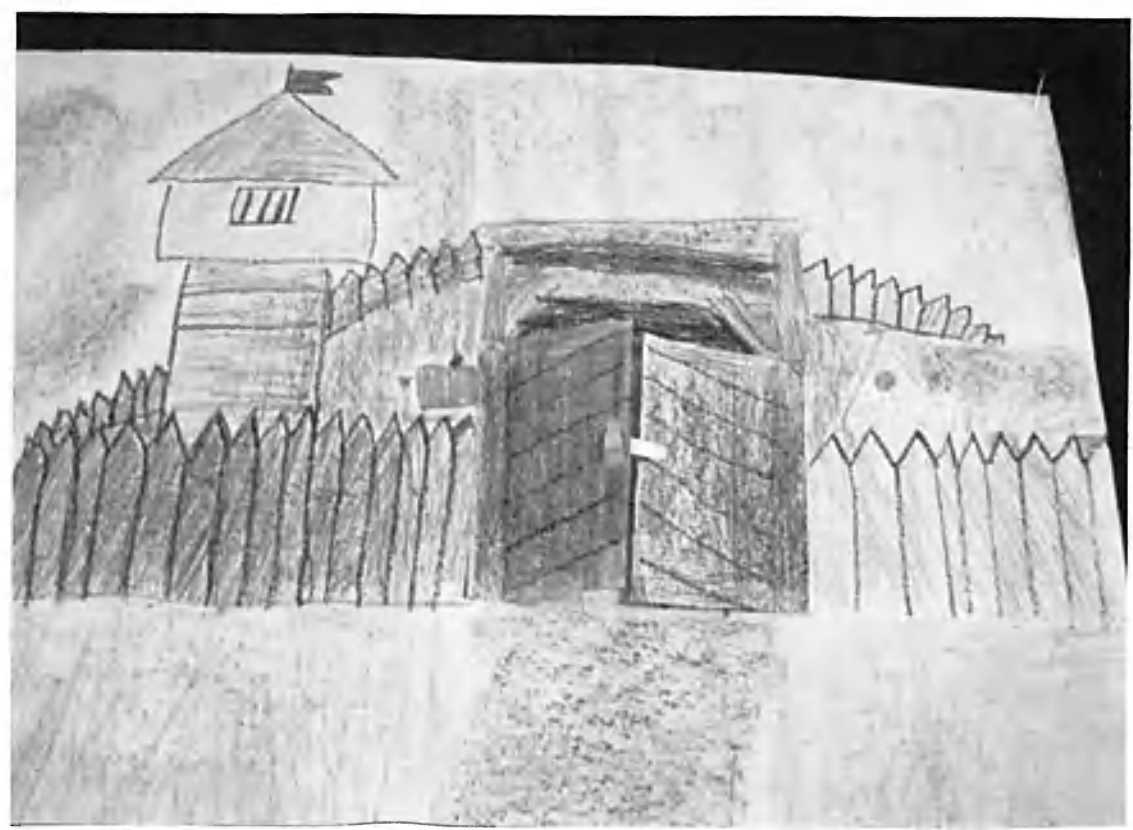
DÍVČÍ VÁLKA

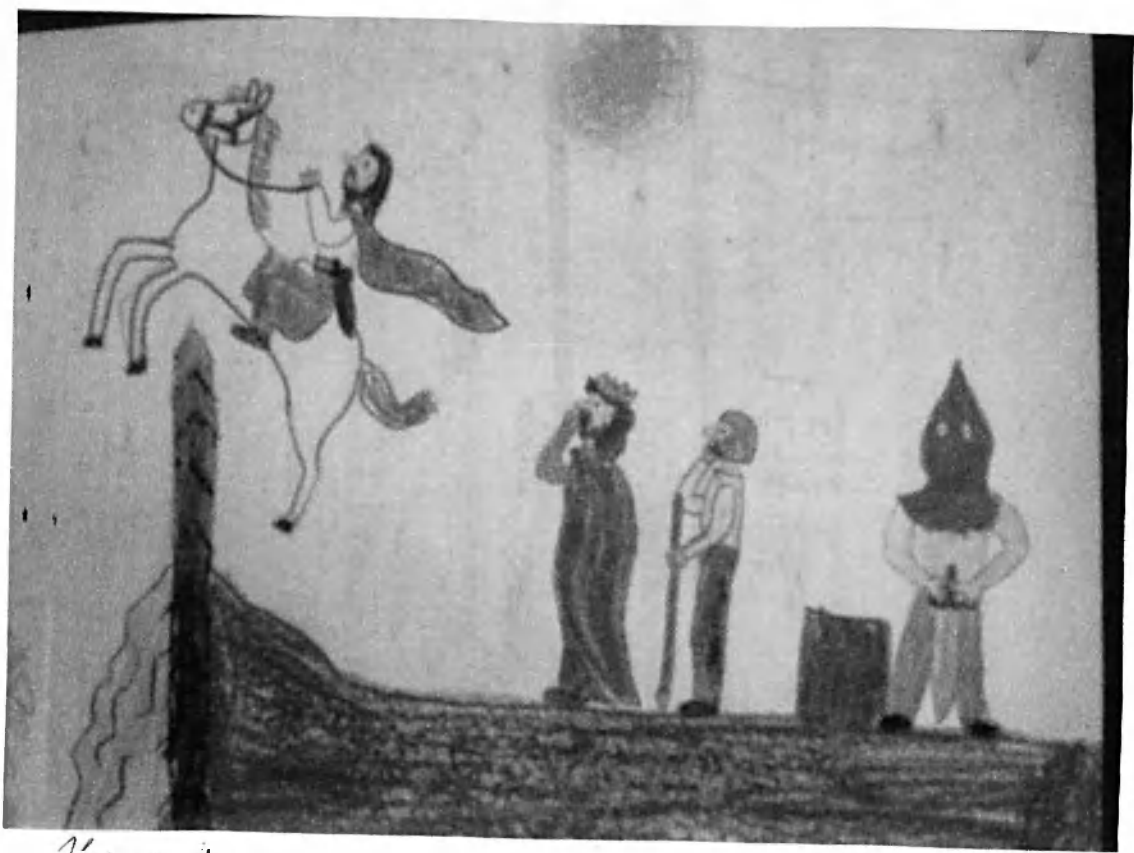
Projekt
 Glare'
 pověstí
 české:
 - dětské
 ilustrace

Headisť
 - Vysehrad

Korymák

šidák

Prátek čelk

Kačí

Pravbu teek

Model kracuisti

Autobdy modelu

Postleku' lipray

Belkoy' pobled

Stare' novicki veski'

Staré povídky české

Stare' povesti ceske'

Pracovní list k výstavě Lovci mamutů

Na otázky odpovídej podle toho, co se dozvíš na výstavě, ne co víš odjinud!

1. Co se na této výstavě dozvíš o naší nejslavnější a nejstarší sošce? (Odkud pochází, koho znázorňuje a tak dále) – přečti si to na panelu a zapiš vlastními slovy

Věstonická - venusě je stará 25 000 let.
 Beháří z Dolní Věstonice. Je dělána
 z pevné hlíny.

2. Věřili v duchy a nadpřirozené síly? Měli šamany? Proč pohřbívali své zamřelé? (Zvířata to přeci nedělají) Přečti si dobře panely.

věřili v duchy. Šaman představoval důležitou osobu pravěké komunity.
 měli šamany. Mrtvé pohřbívali, protože dávali duchům oběti.
 Byl prostředníkem mezi živých a světem duchů.
 světem

3. Jaké bylo jejich umění – co vyráběli, jaké používali materiály, k čemu umění sloužilo.

čertův umění od nás není vzdáleno pouze deseti tisíci lety,
 ale především myšlenkovým nahlédem na svět...
 různé různé náhodně, ne kvůli mrtvým, musí a
 it. Vyráběly také náramky a dřevěné věstonické venusy.

4. Co jedli: jak si potravu obstarávali, jakými zbraněmi lovíli, co lovíli. Co jedli dalšího? Můžeš i kreslit. Lovili mamuty, lišky a zajíce.

Postupem času lovíli lukem i ptáky.
 Mamuti jim poskytovali maso, kůži, tuk, mozek, kosti
 (na výrobu nástrojů a ozdoby) a mamutovinu (kly).
 Lišky a zajíce byli loveni převážně kvůli kůže.
 Tato zvířata byla pravděpodobně chycena do sítí.

5. Měli i jiné nástroje než zbraně a k čemu sloužily? Nakresli nějaký a zapiš, k čemu se používal.

Měli různé technologie odražení úštěpů a cepelů.
 Měli rydla, oštěpy, parourky a mikrolitické nástroje.
 a postupem času měli luky a šípy.

6. Jaké bylo u nás tehdy podnebí

Tehdy tu byla zima (doba ledová).

7. Do čeho se asi oblékali

Oblékali se do kůže z mamula a z kůže
 jiných zvířat. A postupem času si škali i
 tkanin různé obleky.

8. Z čeho tkali tkaniny? Čti na popiskách.

Tkaniny tkali z lýka a z opracovaných kůží.
a postupem času tkali i síť.

9. V které části naší země leží místa, kde tito pravěcí lidé žili? Napiš jména obcí, kde se našla nejstarší keramika a tkaniny.

Dolní Věstonice, Pavlov,
Klášterské Petrovice, Milovice Předměstí

10. Liší se nějak to, co jste měli v učebnici od nejnovějších poznatků o životě pravěkých lidí, jak je vidíš na výstavě?

Ano liší se hodně, např. vidíme zde mamuta
v řívolní výšce.

11. Představoval/a sis pravěk takto nebo jinak? Co tě nejvíc zaujalo? Můžeš to popsat slovy nebo namalovat.

Představovaly jsme si ho podobně.
Zaujal nás:

na
požáru mikulov

Téměř všechny kosti byly zničeny na konci 2. světové války při
strojov

V hrobě jsou tři jedinci například strojov z Dolních Věstonic.
V Evropě ojediněle se rozhodně tzv. "kromadny pohřeb",
který byl nalezen v na konci 19. století v Předměstí u Brno.
Tam byly v sekundárním uložení nalezeny kosterní pozůstatky
více než dvaceti osob (nejčastěji se uvádí 27)

Pracovní list k výstavě Lovci mamutů

Na otázky odpovídej podle toho, co se dozvíš na výstavě, ne co víš odjinud!

1. Co se na této výstavě dozvíš o naší nejslavnější a nejstarší sošce? (Odkud pochází, koho znázorňuje a tak dále) – přečti si to na panelu a zapiš vlastními slovy

Pochází z Dolní Věstonice.
Stará 25000 let je z pálené hlíny a uměrně zpodobuje mamuta.

2. Věřili v duchy a nadpřirozené síly? Měli šamany? Proč pohřbívali své zamřelé? (Zvířata to přeci nedělají) Přečti si dobře panely.

Věřili v šamany i na duchy a túlis mamuty.
Ano měli šamany. Pohřbívali aby je učili.

3. Jaké bylo jejich umění – co vyráběli, jaké používali materiály, k čemu umění sloužilo.

zbraně, oděv, sádky používali materiály: kámen, dřevo, kůže. Sloužilo jim aby se mohli oblést.

4. Co jedli: jak si potravu obstarávali, jakými zbraněmi lovíli, co lovíli. Co jedli dalšího? Můžeš i kreslit.

Jedli maso, lesní plody, bobule.
Potravu si obstarávali: lovením a vrháním, lovem bobulí. Zbraně: listové kopy, kůže, kořalová rýdla, věták a luky.

5. Měli i jiné nástroje než zbraně a k čemu sloužily? Nakresli nějaký a zapiš, k čemu se používal.

~~Kůrce, kůže, maso a keramiky.~~
lopatky, šidlo

6. Jaké bylo u nás tehdy podnebí
Podnebí bylo střední

7. Do čeho se asi oblékali

oblékali se do: kůže, a lá z mléka vyrobené ze šlachy

8. Z čeho tkali tkaniny? Čti na popiskách

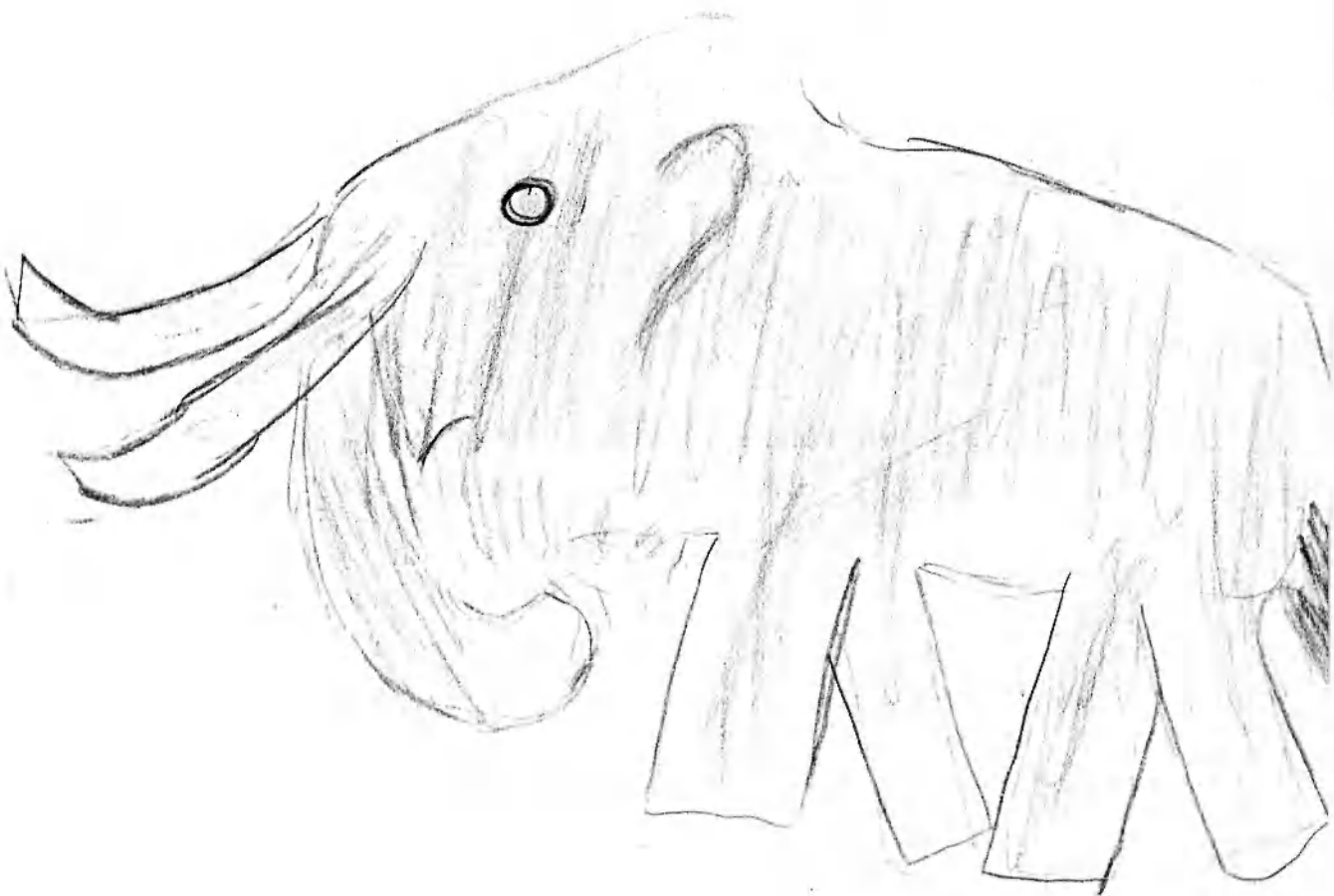
Niti z měšlach a z lýka.

9. V které části naší země leží místa, kde tito pravěcí lidé žili? Napiš jména obcí, kde se našla nejstarší keramika a tkaniny.

nejstarší keramika se našla ve Křetovicích nejstarší vlněná tkanina se našla v Křetovicích
10. Liší se nějak to, co jste měli v učebnici od nejnovějších poznatků o životě pravěkých lidí, jak je vidíš na výstavě?
od učebnice se to moc nelisuje je to podobné.
milovice
Petrkovice

11. Představoval/a sis pravěk takto nebo jinak? Co tě nejvíc zaujalo? Můžeš to popsat slovy nebo namalovat.

Pravěk jsme si představovali stejně
nejvíce nás zaujal mamut.

Pracovní list k výstavě Lovci mamutů

Na otázky odpovídej podle toho, co se dozvíš na výstavě, ne co víš odjinud!

1. Co se na této výstavě dozvíš o naší nejslavnější a nejstarší sošce? (Odkud pochází, koho znázorňuje a tak dále) – přečti si to na panelu a zapiš vlastními slovy

Věstonická Věruše

hlína pálená / Dolní Věstonice / Stáří 25 000 let
MORAVSKÉ ZEMĚV MUZEUM BRNO

2. Věřili v duchy a nadpřirozené síly? Měli šamany? Proč pohřbívali své zamřelé? (Zvířata to přeci nedělají) Přečti si dobře panely.

Na duchy ^{uvěřili} věřili.
uvěřily však ^{na} jednoho, ab ^{na} věci,
aby na ně neměli vzpomínky a aby je
světáda nezžírala a neokousala.

3. Jaké bylo jejich umění – co vyráběli, jaké používali materiály, k čemu umění sloužilo.

Umění vyrábět něco užitečného.
Materiály: kůže zvířat co ulovili,
dřevo, kamenný

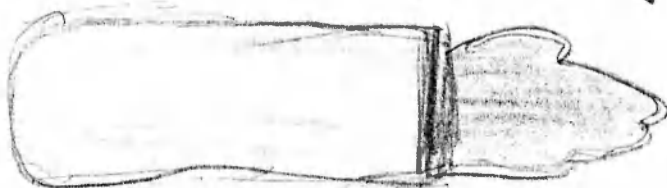
dřevo →

← kamenný

4. Co jedli: jak si potravu obstarávali, jakými zbraněmi lovíli, co lovíli. Co jedli dalšího? Můžeš i kreslit.

Kamumama (paroutek), jedli bobule
pokrdějí mamuty a divokou zvíř

5. Měli i jiné nástroje než zbraně a k čemu sloužily? Nakresli nějaký a zapiš, k čemu se používal.

Měli ohně, svířící ruky, svoje ruce,

→ ohně

6. Jaké bylo u nás tehdy podnebí

Bylo chladné.

7. Do čeho se asi oblékali

Do kůže zvířat které snědli.

8. Z čeho tkali tkaniny? Čti na popiskách Z býka dělali provazy a z provazů tkali, ještě tkali z kůže.

9. V které části naší země leží místa, kde tito pravěcí lidé žili? Napiš jména obcí, kde se našla nejstarší keramika a tkaniny. Okolí Brna, Běláhorice,

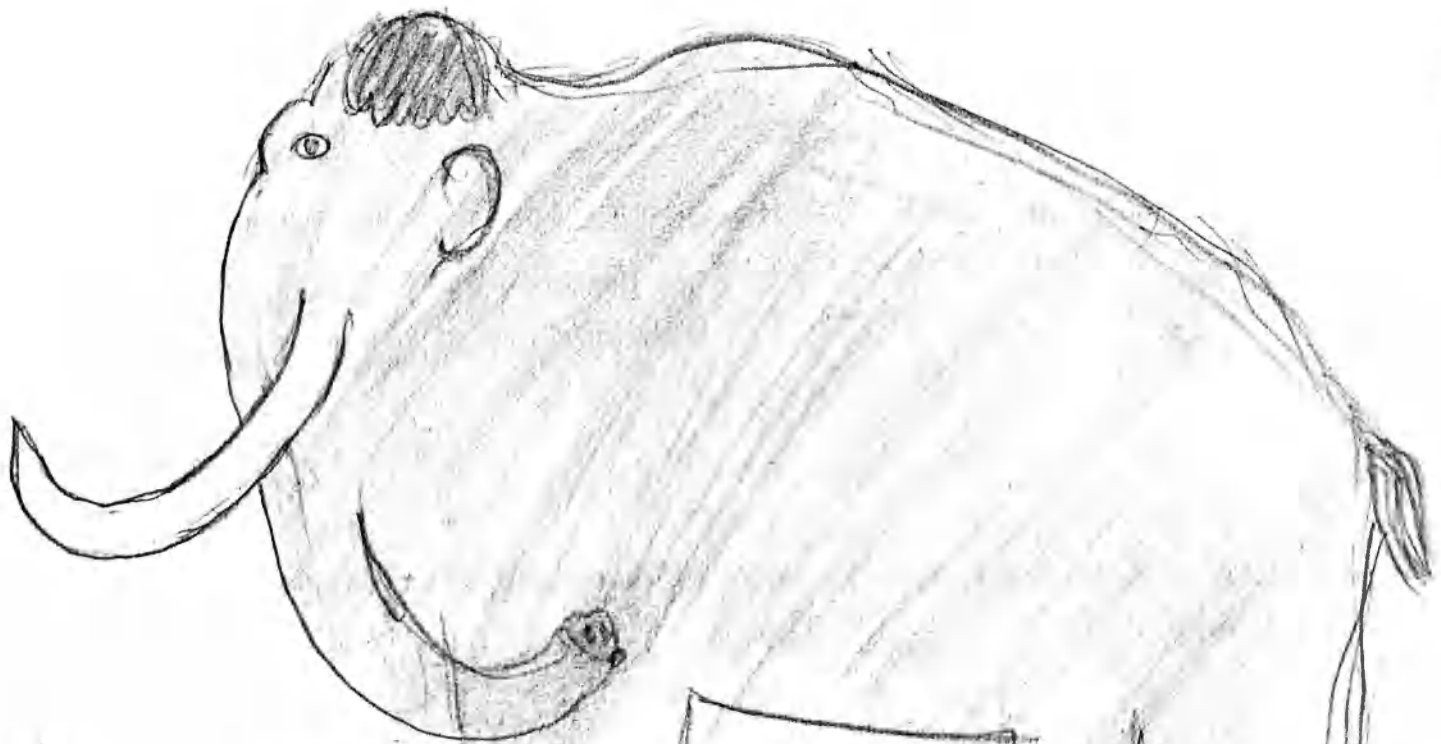
Předmostí, Dolní a Věstonice, Milovice

10. Liší se nějak to, co jste měli v učebnici od nejnovějších poznatků o životě pravěkých lidí, jak je vidíš na výstavě? Učebnice jsou starší

výstavy jsou novější. Učebnice novější jsou skoro stejné.

11. Představoval/a sis pravěk takto nebo jinak? Co tě nejvíc zaujalo? Můžeš to popsat

slovy nebo namalovat. Trochu jinak. Mamut v živelní velikosti a že by chvilu tak psáchl.

Žena v živelní

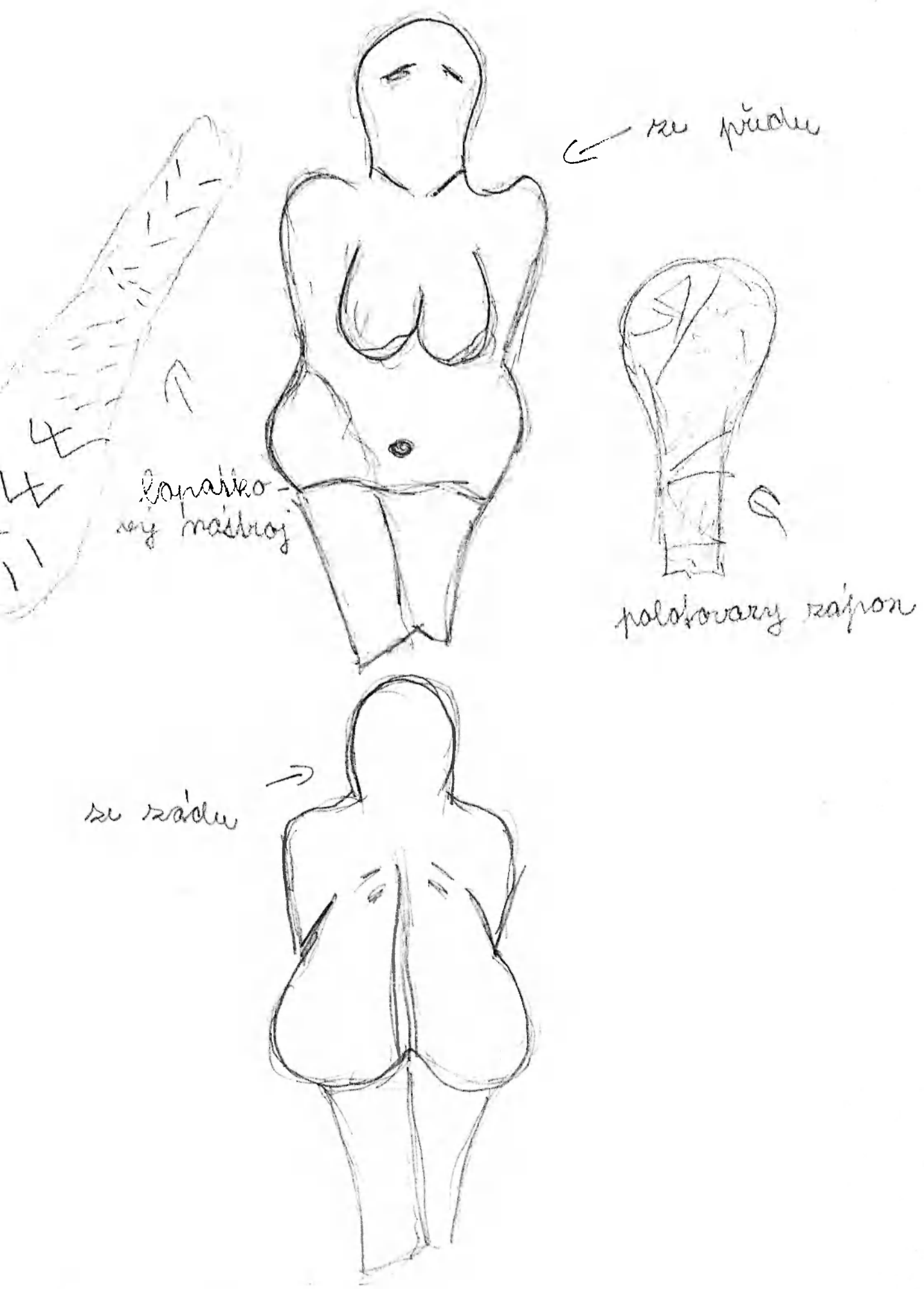
Z obledu v m v situaci se pře- volní star se

že kuso, malomocnou roli mohla zastávat žena pohřbena v hrobě v Dolních Věstonicích. Hypotéza chází především ze skutečnosti, že žena prodělala v d ní úraz, který vedl k asymetrickému vývoji obličejové pa

obličejem
malomocnou
devším roba-
předpokládá,

1/10 1/2 nové
march

socha Věstonické Věnuše

Pracovní list k výstavě Lovci mamutů

Na otázky odpovídej podle toho, co se dozvíš na výstavě, ne co víš odjinud!

1. Co se na této výstavě dozvíš o naší nejslavnější a nejstarší sošce? (Odkud pochází, koho znázorňuje a tak dále) – přečti si to na panelu a zapiš vlastními slovy

Pochází ra Dolních Věstonic, je stará 25 000 a je vyrobená z pálené hlíny. Je to socha ženy, smásování jíší plachost a úvodu.

2. Věřili v duchy a nadpřirozené síly? Měli šamany? Proč pohřbívali své zamřelé? (Zvířata to přeci nedělají) Přečti si dobře panely.

Věřili na bohy a prostřednictvím šamanů si získávali přezení svých lovků. Šaman představoval spojení mezi světem živých a světem duchů, byl věštcem a léčitelem. Každý pohřbený měl v hrobě vybavení aby se mu ve světě duchů dařilo.

3. Jaké bylo jejich umění – co vyráběli, jaké používali materiály, k čemu umění sloužilo.

Žáci si vyráběli šperky a hlíny. ~~Do~~ Lovci si dělali zbraně z kamene a ~~ne~~ také dělali sošky lovků které si např. navěšili nad postel. ~~Do~~ Oblékali měli z kůže a kůže zvířat, se kterých získávali šimrů vlnu.

4. Co jedli: jak si potravu obstarávali, jakými zbraněmi lovili, co lovili. Co jedli dalšího? Můžeš i kreslit.

Nejdříve sběrem bylin, a později loven. Lovili svými kamennými a dřevěnými zbraněmi. Lovili kůň např. mamuty, divoké koze. Ulovené maso zpracovávali různými, např. sušením nebo pečením, dušením v jamkách. Kromě toho sbírali byliny a semena.

5. Měli i jiné nástroje než zbraně a k čemu sloužily? Nakresli nějaký a zapiš, k čemu se používal.

← přestní kletka sloužil k zpracování ulovené zvěře

6. Jaké bylo u nás tehdy podnebí

Podnebí bylo nejspíše chladnější, ale lovci byli obušilí.

7. Do čeho se asi oblékali

Do kožených obleků a do tkanin z různých rostlin a zvířat.

8. Z čeho tkali tkaniny? Čti na popiskách

Mohli je tkát např. z lny. Postupem času dokázali realizovat na keramické
slomci obrazy několika skupin včetně olšské, šumavské, malířské a sítky.

9. V které části naší země leží místa, kde tito pravěcí lidé žili? Napiš jména obcí, kde se

našla nejstarší keramika a tkaniny. Na Moravě a v Polabské nížině, obce např.
Věstonice, Předmostí, Pavlov, Brno, Starobranice, Stará Boleslav.

10. Liší se nějak to, co jste měli v učebnici od nejnovějších poznatků o životě pravěkých

lidí, jak je vidíš na výstavě? V podstatě ne.

11. Představoval/a sis pravěk takto nebo jinak? Co tě nejvíc zaujalo? Můžeš to popsat

slovy nebo namalovat. Nejvíce mě zaujalo podobně.

Práce se přidě: rozpravování otázek
 Projekt Právek o našich zemích, loze maminky
 Práce kárku na výstavě o Národním muzeu

Projekt Pravičk o našich krevičkách, lovcí mammitů.
 práce na pracovním listu přímo v expozici NM

